

LUKION PÄÄTTÖVAIHEESSA OLEVIEN NUORTEN KOULUTUS- JA URANVALINTASUUNNITELMAT

Henna Teikari
Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Kevät 2004
Jyväskylän yliopisto
Opettajankoulutuslaitos

TIIVISTELMÄ

Teikari, Henna Pauliina

Lukion päättövaiheessa olevien nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmat.

Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos, 2004, 98 s.

Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Koulutus- ja uranvalintoja selittävät teoriat voidaan jakaa kahteen eri ryhmään: yksilön omaa valintaa ja yhteiskunnan rakenteen aiheuttamaa valikoitumista korostaviin. Molempien näkökulmien huomioimista on pidetty tärkeänä tässä tutkimuksessa. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu yleisesti nuoren sosiaalisen taustan, koulumenestyksen ja sukupuolen olevan vahvimmin koulutus- ja uranvalintoihin yhteydessä. Tämän tutkimuksen tehtävänä oli selvittää lukion päättövaiheessa olevien nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia sekä sukupuolen, koulumenestyksen, vanhempien ammattien ja koulutustaustan yhteyttä suunnitelmiin. Tarkoituksena oli selvittää myös nuorten lukiovalinnan syitä. Ohjauksen merkitys nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmille ja ohjauksen arviointi olivat myös mielenkiinnon kohteena.

Tutkimusjoukkona oli kolmen Jyväskylän alueen lukion päättövaiheessa olevia nuoria (n = 193). Aineisto kerättiin kyselylomakkeella ja vastaukset koodattiin ja analysoitiin SPSS -ohjelmalla. Nuorten suosituimpia koulutus- ja ammattialoja olivat humanistinen ja taideala, kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen ala, palveluala sekä tekniikan ala. Sukupuoli oli yhteydessä nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin teknisellä, humanistisella ja taidealalla sekä luonnontieteellisellä alalla siten, että tytöt ilmoittivat uranvalintasuunnitelmikseen useammin humanistisen tai taidealan ja pojat luonnontieteellisen tai teknisen alan ammatin. Terveys- ja sosiaalialan ammatteja suunnittelivat useimmin koulussa hyvin menestyneet. Vähemmän koulutettujen isien lapset suunnittelivat useammin kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan opintoja ja ammatteja kuin korkeammin koulutettujen isien lapset. Mitä korkeammin koulutettu äiti nuorella oli, sitä varmemmin nuori suunnitteli humanistisen tai taidealan ammattia. Nuoret olivat mielestään tehneet toisen asteen koulutusvalinnan rationaalisesti harkiten. Kuitenkin suurin osa nuorista oli valinnut lukiokoulutuksen saadakseen lisää miettimisaikaa tai hyvän peruskouluikäisen koulumenestyksensä vuoksi. Ohjaus ei osoittautunut kovinkaan merkitykselliseksi nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmille. Abiturientit arvioivat kuitenkin lukio-ohjauksen tason hieman keskitasoa paremmaksi arvosanalla 3,38 (asteikolla 1 - 5).

Asiasanat: abiturientit, uranvalinta, koulutusvalinnat, lukio, opinto-ohjaus

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	VALINTOJEN TEKEMISEN KONTEKSTI.....	7
	2.1 Muuttuva elinympäristö	8
	2.2 Nuoruus elämänvaiheena	12
3	OHJAUS MUUTTUVASSA MAAILMASSA.....	15
4	KOULUTUS- JA URANVALINTOJEN LUONNE.....	18
	4.1 Yksilön omaa valintaa korostava näkökulma	19
	4.2 Sosiologinen näkökulma koulutus- ja uranvalintoihin	22
	4.3 Yhteenveto koulutus- ja uranvalintateorioista	24
5	AIKAISEMPIÄ TUTKIMUKSIA KOULUTUS- JA URANVALINTOIHIN YHTEYDESSÄ OLEVISTA TEKIJÖISTÄ.....	25
	5.1 Yksilönäkökulma valintatilanteessa.....	25
	5.2 Sukupuoli	27
	5.3 Koulumenestys.....	30
	5.4 Sosiaalinen tausta.....	31
6	TUTKIMUSONGELMAT.....	34
7	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	36
	7.1 Tutkimusjoukko	36
	7.2 Kyselylomake tutkimusvälineenä	37
	7.2.1 Kyselylomakkeen laatiminen.....	38
	7.2.2 Kyselylomakkeen reliabiliteetti ja validiteetti	39
	7.3 Tutkimuksen kulku	40
	7.4 Aineiston analyysimenetelmät	41
8	TULOKSET	45
	8.1 Aineiston kuvailua.....	45
	8.2 Nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia lukion päättövaiheessa	49
	8.2.1 Lukion jälkeiset suunnitelmat.....	49
	8.2.2 Toiveammatti tai -ala	51
	8.3 Taustamuuttujien yhteys koulutus- ja uranvalintaan	54
	8.3.1 Taustamuuttajat ja koulutusvalintasuunnitelmat.....	54

8.3.2	Taustamuuttajat ja uranvalintasuunnitelmat.....	62
8.3.3	Lukiovalinta nuorten arvioimana.....	68
8.4	Nuorten kokemukset opinto-ohjauksesta.....	71
8.4.1	Ohjaus koulutus- ja uranvalintasuunnitelmissa	71
8.4.2	Ohjaus nuorten arvioimana	72
9	TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA.....	77
9.1	Nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia	77
9.2	Sukupuolen, koulumenestyksen, sosiaalisen taustan ja nuoren oman harkinnan yhteys valintoihin ja suunnitelmiin	78
9.3	Opinto-ohjaus ja nuorten valintasuunnitelmat	81
9.4	Pohdintaa.....	82
	LÄHTEET	85
LIITE 1.	Kyselylomake.....	90
LIITE 2.	Taulukko sukupuolen ja koulutussuunnitelmien välisestä yhteydestä.....	97
LIITE 3.	Taulukko äidin koulutustaustan ja koulutussuunnitelmien välisestä yhteydestä.....	98

1 JOHDANTO

Suomen koulutusjärjestelmä edellyttää nuorten tekevän koulutukseen ja uranvalintaan liittyviä valintoja pääsääntöisesti kahteen otteeseen: ensin peruskoulun jälkeen ja toisen kerran toisen asteen koulutuksen päättövaiheessa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lukiolaisnuorten näkökulmasta näitä kahta valintaa, joiden luonne vaihtelee melkoisesti. Peruskoulun jälkeen lukion valinneille lukiovalinta lienee useimmiten melko helppo ratkaisu, ja sillä halutaan usein saada lisää miettimisaikaa ammatillisen suuntautumisen valinnalle. Lukion jälkeinen koulutusvalinta taas on useille abiturienteille vaikea päätös, ja siihen keskitytään yleensä tarkemmin vasta ylioppilaskirjoitusten ollessa ohi. Yleissivistävän koulutuksen loppuminen on monille nuorille vaikea paikka: silloin tulisi viimeistään olla selvillä omista kiinnostuksistaan ja taidoistaan ja osata arvioida realistisesti omat mahdollisuutensa eri koulutuksiin ja ammatteihin.

Olen halunnut tutkia nimenomaan nuorten koulutus- ja uranvalintoja ja niihin yhteydessä olevia tekijöitä, koska koulutusreitin valitseminen suuntaa nuoren elämää melko tavalla. Jo peruskoulussa on valittava tiettyjen aineiden välillä tulevaisuutta silmällä pitäen. Toisen ja erityisesti mahdollisessa kolmannen asteen koulutusvalinnassa oma valinta korostuu – valinta tehdään yleensä sen perusteella, mitä aikoo ja haluaa jatkossa tehdä. Jokaisella on kuitenkin omat valintamotiivinsa, ja niistä olen kiinnostunut työssäni. Mitä tekijöitä koulutusvalinnan taustalta löytyy? Onko opinto-ohjaus mahdollisesti yksi niistä? Itse koin lukion päättövaiheessa olevani täysin vailla järkeviä jatkokoulutus- ja uranvalintasuunnitelmia, minkä vuoksi ajauduin koulutuksesta toiseen useiden vuosien ajan. Tästä syystä olen kiinnostunut siitä, miten valintatilanteessa olevat nuoret kokevat oman tilanteensa nykypäivänä ja miten he tulkitsevat eri tekijöiden merkityksellisyyden valinnoissaan. Ohjauksen merkitystä koulutus- ja uranvalintasuunnitelmille ei

ole juurikaan tutkittu, vaikka Opinto-ohjauksen tila 2002 -raportissa lukion opinto-ohjauksen todettiin olevan melko vähäistä juuri ammatinvalinnanohjauksen osalta (Numminen, Jankko, Lyra-Katz, Nyholm, Siniharju & Svedlin 2002).

Mehtäläisen (2001) tutkimuksen mukaan huoltajien koulutustausta, sukupuoli ja peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo ovat merkityksellisiä tekijöitä koulutusvalinnoissa. Mehtäläinen korostaa kuitenkin sitä, että edellä mainittujen yleisten kehystekijöiden lisäksi koulutusvalintoihin on viime kädessä yhteydessä opiskelijoiden oma harkinta. (Mehtäläinen 2001, 133.) Samojen tekijöiden merkitys tulee ilmi useimpien aiheesta tehtyjen tutkimusten tuloksissa ja myös teoriat koulutus- ja uranvalinnoista osoittavat, että nuoren kotitausta, sukupuoli ja aikaisempi koulumenestys sekä oma harkinta ovat yhteydessä koulutus- ja uranvalintoihin. Vaikka tässä tutkimuksessa keskitytään lukiolaisten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmien tarkasteluun, ovat peruskoululaisia käsittelevät tutkimukset oleellinen osa tutkimuksen taustaa. Lukiolaisten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia ei ole juurikaan tutkittu, ja niinpä taustaosassa käsiteltävät aikaisemmat tutkimukset käsittelevät useimmiten juuri peruskoulun päättövaiheessa olevia nuoria. Koulutus- ja uranvalintateorioissa valintoja käsitellään kuitenkin yleisellä tasolla, ja peruskoululaisten tulevaisuuden valintasuunnitelmia käsittelevät tutkimustulokset pätevät myös lukiolaisiin.

Tutkimusaiheena ovat siis koulutus- ja uranvalinnat ja abiturienttien niihin liittyvät suunnitelmat. Koulutukselliset valintasuunnitelmat koskevat oppilaitoksen, opiskelun keston ja koulutusasteen valintaa ja uranvalintasuunnitelmat itse ammatin ja ammattialan valintaa. Koulutus- ja uranvalintasuunnitelmat liittyvät toisiinsa läheisesti, ja Lerkkasen (1999) mukaan vielä ammattikorkeakouluopiskelijoillekin on epäselvää, mitkä uranvalintaan liittyvät ongelmat liittyvät koulutuksen ja mitkä ongelmat ammattiuran valintaan (Lerkkänen 1999). Tutkimuksen tutkimusongelma- ja tulososassa koulutusvalintoihin liittyviä suunnitelmia käsitellään omana ryhmänään ja uranvalintaan liittyviä suunnitelmia omana ryhmänään. Tarkastelun kohteena ovat siis toisen asteen jälkeiset valintasuunnitelmat, ja myös jo tehty toisen asteen koulutusvalinta.

Päätutkimusongelmat ovat seuraavat: 1) Millaisia koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia lukion päättövaiheessa olevilla nuorilla on? 2) Mitkä tekijät ovat yhteydessä nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin? 3) Mikä on ohjauksen asema nuorten koulutus- ja uranvalinnoissa? Pääongelmien lisäksi toinen ja kolmas ongelma jakaantuvat alaongelmiin tavoitteiden täsmentämiseksi. Sukupuolen, sosiaalisen taustan ja aiemman koulumenestyksen yhteyttä koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin sekä nuorten mielipiteitä toisen asteen koulutusvalintaansa liittyvistä tekijöistä tarkastellaan toisen tutkimusongelman yhteydessä. Ongelma kolme käsittää valintasuunnitelmien ja ohjauksen välisen yhteyden tarkastelua ja lukio-ohjauksen tilan selvittämistä nuorten arviointien avulla.

2 VALINTOJEN TEKEMISEN KONTEKSTI

Tässä luvussa kuvaillaan yhteiskunnassamme tapahtuneita muutoksia, jotka vaikuttavat monin eri tavoin nykypäivän nuoren elämään ja niihin valintoihin, joita hän tekee. Nykypäivän nuori elää aivan toisenlaisessa maailmassa kun esimerkiksi 20 vuotta sitten nuoruuttaan eläneet. Tämä vaikuttaa paljon valintojen ehtoihin ja siihen, mistä lähtökohdista käsin nuoret suunnittelevat elämäänsä. Luvussa käsitellään myös nuoruutta elämänvaiheena. Nuoruuteen kuuluu monia mullistavia asioita, jotka vaikuttavat nuoren arkipäivään ja samalla myös koulutus- ja uranvalintoihin. Ensin käsitellään suomalaista koulutuskenttää, sitten yhteiskunnan muutoksia ja lopuksi nuoruutta elämänvaiheena.

Yli 90 prosenttia peruskoulun päättäneistä nuorista jatkaa opiskelua lukioissa ja toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa (Lampinen 1998, 209 - 210). Peruskoulun päätyttyä nuoret voivat siis hakeutua lukioon, ammatillisiin oppilaitoksiin, suoraan työelämään tai esimerkiksi pitää välivuoden. Oppisopimuskoulutus on myös eräs vaihtoehto, minkä nuori voi peruskoulun käytyään valita. Halutessaan voi myös suorittaa kaksoistutkinnon eli ylioppilastutkinnon ja samanaikaisesti ammatillisen oppilaitoksen perustutkinnon. Useissa lukioissa ja ammattioppilaitoksissa voi nykyisin opiskella myös yhdistelmäopintoja eli joitakin opintokokonaisuuksia tai kursseja toisesta oppilaitoksesta.

Koulutusjärjestelmämme kolmannen asteen muodostavat yliopistot ja ammattikorkeakoulut. Toiselta asteelta voi nykyään hakea molempiin kolmannen asteen koulumuotoihin: sekä ammattioppilaitoksista että lukioista voi halutessaan hakeutua opiskelemaan ammattikorkeakouluihin tai yliopistoihin. Uusinta koulutusmuotoa suomalaisessa koulutusjärjestelmässä edustavat ammattikorkeakoulut, jotka ovat korvanneet niitä edeltävät opistoasteen oppilaitokset. Ammattikorkeakoulut tarjoavat monelle nuorelle korkea-asteen opiskelupaikan. Aikaisemmin suuri osa lukion käyneistä

nuorista suoritti tutkinnon ammatillisessa oppilaitoksessa. (Opetushallitus 2003.)

Yliopistoille on tyypillistä tieteellinen tutkimus ja siihen perustuva ylin mahdollinen opetus. Ammattikorkeakoulut taas suuntautuvat enemmän työelämään ja perustavat vaatimuksensa sen asettamiin korkean ammattitaidon vaatimuksiin. Suomessa on asetettu koulutuspoliittiseksi tavoitteeksi se, että ikäluokasta kaksi kolmasosaa opiskelisi korkeakouluissa. Korkea-asteen opiskelupaikoista on kova kysyntä, ja opiskelijoita joudutaan karsimaan joka alalla. Tämän vuoksi vuonna 1999 on otettu käyttöön yhden opiskelupaikan periaate, joka tarkoittaa sitä, että opiskelemaan hyväksytyt voi ottaa vastaan vain yhden paikan. (Opetushallitus 2003.)

Edellä kuvaillut suomalaisen koulutusjärjestelmän piirteet vaikuttavat koulutus- ja uranvalintojen tekemiseen sillä tavoin, että käytännössä lukiolaisnuoren jatko-opiskelumahdollisuudet ovat joko ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa. Ulkomailla opiskelu on myös yksi vaihtoehto, ja siellä on monia mahdollisuuksia maasta riippuen. Suomen korkeakoulujärjestelmässä vallitsee kova kilpailu opiskelupaikoista: usein nuori ei pääse lukion jälkeen ainakaan heti opiskelemaan sinne, minne ensisijaisesti haluaisi. Tämän vuoksi myös erilaiset kansanopistot ja niiden valmentavat opinnot ovat suosittuja opiskelupaikkoja ennen varsinaisia korkeakouluopintoja. Valintasuunnitelmissaan nuorten on otettava huomioon myös se, minne heidän on mahdollista päästä.

2.1 Muuttuva elinympäristö

Globalisaatio (maailmanlaajuistuminen, maapalloistuminen) vaikuttaa nykypäivänä vahvasti elämäämme taloudellisten ulottuvuuksien kautta sekä ihmisten, instituutioiden ja ajatusten lisääntyneenä liikkuvuutena (Lairio, Puukari & Nissilä 2001, 69 - 71). Globalisaatioprosessit ilmenevät kolmella elämänalueella: taloudessa, politiikassa ja kulttuurissa, joita globalisaatio suuntaa kutakin tiettyyn yleiseen suuntaan. Watersin (1995) mukaan globalisoitunut maailma on kuin yhtä yhtenäistä yhteiskuntaa ja kulttuuria, sillä kaikkialla voidaan katsoa televisiosta samat televisio-ohjelmat, kuunnella radiosta samat musiikkikappaleet ja ostaa kaupasta samat tuotteet. (Waters 1995, 3, 159.) Globalisaatio näkyy yhä vahvemmin myös suomalaisilla työmarkkinoilla ja vaikuttaa myös koulutusjärjestelmäämme EU-jäsenyyden myötä.

Mediamailma eli globaali viestintä mahdollistaa maailmanlaajuisia tapahtumia kuten esimerkiksi Dianan suremisen tai New Yorkin terrori-iskun reaaliaikaisen seuraamisen. Medioita voisikin luonnehtia globalisaation välineeksi tiedon levittäjinä. Toisella puolella maapalloa tapahtuvaa asiaa voidaan seurata lähes reaaliajassa television tai Internetin välityksellä. (esim. Hoikkala & Roos 2000.) Tämä avaa ovet kulttuuriselle globalisaatiolle, joka vaikuttaa nuorten jokapäiväiseen elämään ja sen koordinaatteihin. Mediat

luovat uuden ulottuvuuden myös nuorten valinnoille: medioiden avulla nuoret saavat valtavasti tietoa yhteiskunnasta, ja siten myös erilaisista koulutus- ja ammattimahdollisuuksista. Internetin avulla on helppo löytää uusimmat tiedot oppilaitosten ja instituutioiden sivustoilta.

Työelämän osaamisvaatimukset muuttuvat nykypäivänä jatkuvasti entistä hallitsemattommiksi. Globalisaatio vaikuttaa myös Suomen työmarkkinoihin ja koulutusjärjestelmään tehden niistä avoimempia ja vaikeammin hallittavia. (Lehikoinen, Saarniaho & Suikkanen 2002, 11.) Onkin vaikeaa tehdä ennusteita siitä, millä aloilla tulevaisuudessa on nousu- tai laskusuhdanne eli mille aloille opiskelijoita kannattaa ohjata työllistymisen kannalta. Työelämän osaamisvaatimustenkin muuttuessa on vaikea kertoa nuorille, millaisia työntekijän taitoja ja kykyjä tulevaisuudessa arvostetaan. Voi olla, että viiden vuoden päästä jokaisen työntekijän on osattava käyttää tietokoneita hyvin ja oltava avoin, ulospäinsuuntautunut ja esiintymiskykyinen – tai sitten vaatimukset ovat täysin toisenlaiset. Julkusen (2003) mukaan työ on nykyisin yhä epämääräisempää ja vaikeampaa määritellä, sillä usein etenkin korkeasti koulutetut joutuvat keksimään itse työnsä, markkinoimaan sitä ja suorittamaan työn. Luovuus onkin arvostettu ominaisuus ammatillisella kentällä, ja kaikkien ihmisten ammatillisessa pätevyyydessä painottuvat Julkusen mukaan myös yhteistyökyky, kansainvälisyys, sosiaaliset valmiudet, kyky verkostoitua ja oppia uutta sekä yrittäjyysajattelu. (Julkunen 2003, 64 - 65.)

Ihmisten on ajateltu perinteisesti kiinnittyvän ammatteihinsa asenteiltaan, tiedoiltaan ja taidoiltaan. Esimerkiksi puuseppä on ollut kokonaisvaltaisesti puuseppä, ja hänen ammatilliset taitonsa ja tietonsa on voitu arvata ammatin tultua tietoon. Nykyisin on kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa ihmiset saavat varautua vaihtamaan työpaikkaa ja ammattia useaan otteeseen työuransa aikana. Enää ei voida rakentaa identiteettiä pelkästään yhden ja saman ammatin varaan, sillä elinikäisen oppimisen ideologia muokkaa jatkuvasti ihmisten käsityksiä itsestään ja ulkomaailmasta. (ks. esim. Kivinen & Rinne 1995, 12.) Ammattitaidon käsite onkin muuttunut: se tarkoittaa lisääntyvässä määrin kykyä hyödyntää monipuolisesti ja luovasti omaa osaamistaan sekä valmiutta uudistaa sitä tarpeen tullen (Vuorinen & Välijärvi 1994, 10 - 11).

Työttömyys on kohonnut työmarkkinoiden isoimmaksi ongelmaksi, johon ratkaisujen keksiminen on erittäin vaikeaa (Lehikoinen, Saarniaho & Suikkanen 2002, 7, 11). Nuorten voi olla vaikeaa tehdä koulutus- ja uranvalintojaan tietäen, että työllisyys ei ole taattua enää millään alalla opiskelujen jälkeen. Koulutuksellinen kvalifikaatio ei nykypäivänä merkitse välttämättä työpaikan saamista, vaan työllistymiseen liittyy aina tiettyjä epävarmuustekijöitä. Yhtenä epävarmuustekijöistä eri alojen työllisyydessä toimii valtion taloudellisen tilanteen vaihtelu, joka taas on riippuvainen globaalista talousjärjestelmästä.

Vuorisen (1999) mukaan koulutusvalinnoista on nykypäivänä tullut yhä enenevässä määrin henkilökohtaisia riskisijoituksia koulutusjärjestelmän muuttuneen aseman kautta. Modernissa yhteiskunnassa työnjako tapahtui pääasiassa koulutusjärjestelmän perusteella, ja työpaikat lunastettiin näin koko

eliniäksi. Nykyisin epävakaat työmarkkinat korostavat koulutuksen tuoman kvalifikaation lisäksi yksilöiden ominaisuuksia, eli he etsivät ”hyviä tyyppejä”. Nuoret ovat kuitenkin tottuneet liikkumaan epävakailta työmarkkinoilla ja heidän kykynsä ja mahdollisuutensa liikkua niillä on erilainen kuin vanhemmalla sukupolvella. Vuorinen toteaaakin, että nuorten esteenä voivat usein olla näennäisen turvallisia, teollisen ajan ratkaisuja tarjoavat ohjaajat, jotka ohjaavat totuttuihin, turvallisiin ratkaisuihin. (Vuorinen 1999, 26 - 28.) Tämä näkökulma tulisikin ottaa huomioon keskusteltaessa muuttuneista yhteiskunnallisista oloista ja nuorista samassa yhteydessä. Vaikka vanhemmalle ikäpolvelle nyky-yhteiskunta saattaa ajoittain näyttäytyä vaikeana ja kaoottisena, ovat nykynuoret ainakin jossain määrin kasvaneet ja tottuneet siihen.

Julkusen (2000) mukaan ihmiset joutuvat nykyään ottamaan refleksiivisen otteen koko työn käsitteeseen kuin myös työn asemaan omassa elämässään. Enää ei ole itsestään selvää se, mitä työ tarkoittaa ylipäätään, eikä varsinkaan se, mitä se merkitsee henkilökohtaisesti työtä tekeville, työssä oleville yksilöille. (Julkunen 2000, 219.) Työn määrittelyä vaikeuttaa myös se, että useille ihmisille työ merkitsee usein vaihtuvia työpaikkoja, lyhyitä työsuhteita ja epävarmuutta työsuhteen jatkumisesta. Nuorilla on haastava tehtävä edessään, kun he joutuvat omakohtaisesti pohtimaan sitä, mitä työ heille merkitsee. Tämän pohdinta kuitenkin tapahtuu usein vasta sen jälkeen, kun koulutusvalinnat on tehty.

Suomessa työmarkkinoille tulevat ikäluokat ovat nykyisin yhä pienempiä kuin sieltä poistuvat, suuret ikäluokat. Väestön huoltosuhde muodostuu näin ollen ajan myötä ongelmaksi, sillä tulevaisuudessa liian pieni osuus väestöstä on työelämässä ja maksaa veroja. (Lehikoinen, Saarniaho & Suikkanen 2002, 7.) Julkisuudessa onkin viime aikoina käyty keskustelua siitä, miten työmarkkinoille saataisiin enemmän ihmisiä entistä nopeammassa tahdissa - suomalaiset opiskelevat melko pitkään ja siirtyvät näin ollen työmarkkinoille melko myöhäisessä vaiheessa. Ajattelumalli voi hyvinkin olla muuttumassa - tähän asti opiskelu on ollut rauhallinen ja turvallinen ”välivaihe” elämässä, mutta yhteiskunnan paineiden myötä siihen kohdistuu muutospaineita ja tehokkuusvaatimuksia.

Työmarkkinoiden ja työelämän muuttuessa myös koulutusmahdollisuudet muuttuvat ja saavat erilaisia muotoja. Useimmat nuoret suuntaavat ammattiin jonkin ammatillisen tutkinnon kautta. Oppilaitokset tekevät monilla paikkakunnilla keskinäistä yhteistyötä: on mahdollista suorittaa kaksoistutkintoja tai opintoja toisesta oppilaitoksesta tai täydentää opintojaan monin tavoin. Oppisopimuskoulutus on myös eräs vaihtoehto kaiken ikäisille ihmisille. Harva hakeutuu enää nykyisin työmarkkinoille suoraan peruskoulun jälkeen tai on koko elämänsä yhtäjaksoisesti töissä itseään kouluttamatta. Elinikäinen kouluttautuminen onkin tänä päivänä yleinen ilmiö ja lähes normi, ja ihminen ei useinkaan hanki elämänsä aikana vain yhtä ammattia, vaan niin monta kuin tarvitaan.

Suomalainen yhteiskunta on joutunut kohtaamaan useita yhteiskunnallisia rakenteellisia ongelmia, kuten väestön ikääntymisen, työttömyyden ja muutokset perhetyypeissä. Ikääntymistä ja työttömyyttä käsiteltiin jo edellä, mutta perheissä tapahtuvat muutokset ovat myös suomalaisten arkipäivää ja ne vaikuttavat osaltaan nuorten tulevaisuutta koskevien suunnitelmien muotoutumiseen. Muutokset perhetyypeissä tarkoittavat käytännössä avioerojen yleistymistä ja perheen käsitteen monimuotoistumista. Yksin asuvien määrä on kasvussa ja perhe-käsitteellä ei tarkoiteta enää pelkästään ydinperhettä. (Hautamäki 2001, 36 - 42.) Sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyys ovat myös muuttuneet. Ennen asuttiin tiiviimmissä yhteisöissä, jolloin naapurit tunnettiin ja heidän kanssaan oltiin enemmän tekemisissä. Nykyisin ihmisillä on tietty piiri ihmisiä, joiden kanssa he ovat tekemisissä, mutta enää esim. naapurit eivät välttämättä ole niin tuttuja keskenään kuin ennen. Ihmissuhteista on tullut muutenkin häilyviä, perhe ja siihen kuuluminen ei velvoita enää mihinkään. Mikä tahansa elämänmuoto voidaan kyseenalaistaa ja jokainen luo oman "perheensä" eli perheeltä tuntuvan yhteisön ympärilleen. (esim. Hoikkala & Roos 2000.) Tämä luo osaltaan puitteita nuorten valintasuunnitelmille. Tietty yhteisön tuoma turvallisuudentunne on hävinnyt, ja tilalle on tullut yksilön omaa päätöksentekoa korostava ajattelumalli.

Valinnanmahdollisuudet ovat lisääntyneet siis valtavasti: yksilö voi elää perinteisesti (valinta sekin) tai valita oman mielensä mukaisen elämäntavan. Valintoja on pakko tehdä, sillä jokainen joutuu miettimään omat arvonsa ja tekemään omat valintansa niiden perustella. (ks. esim. Hoikkala & Roos 2000.) Ei riitä, että nuori tekee koulutusvalintoja, sillä hänen on valittava esimerkiksi mitä hän syö, mitä hän tekee vapaa-ajallaan, millaista musiikkia hän kuuntelee ja niin edelleen. Kaikki valinnat vaikuttavat osaltaan elämäntavan muotoutumiseen ja siihen, millainen yksilöstä tulee.

Koulutus- ja uravalinnatkaan eivät aina ole täysin vapaita, yksilön oman mielenkiinnon ohjaamia valintoja (Savolainen 2001, 31). Valinnat suoritetaan yleensä yhteiskunnan asettamien, itselle mahdollisten vaihtoehtojen rajoissa, ja usein valinnan tekeminen tapahtuu "pienimmän pahan" periaatteella tai jopa pakon sanelemana, koska jonnekin kerta kaikkiaan täytyy hakea (Houtsonen 2000, 38 - 40). Useat koulutusvalinnat ovat juuri tällaisia normitettuja valintoja - yksilön on pakko tehdä jokin valinta, vaikka se ei tuntuisikaan itselle mielekkäältä elämäntilanteen niin vaatiessa. Etenkin toisen asteen koulutusvalinta ja ehkä vielä enemmän lukion jälkeinen koulutukseen hakeminen ovat eräänlaisia pakkohakujia: jos ei hae esimerkiksi lukion suorittuaan minnekään opiskelemaan, ei saa myöskään nuorille tarkoitettua työmarkkinatukea (Kela 2004).

Työelämä on muuttunut siis viime aikoina rajustikin. Yksilön tie koulutuksen kautta ammattiin ei ole enää yksiselitteinen ja ainutkertainen tapahtuma. Ammatteja ja työpaikkoja vaihdetaan nykyään niin usein kuin on tarpeellista. Nuoren onkin tehtävä koulutukseen ja uraan liittyvät valintansa

tiedostaen, että hänen valmistuttuaan yhteiskunta voi olla muuttunut jälleen uuteen suuntaan ja varmuutta silloisesta työllisyystilanteesta ei ole. Yhteiskunnan muutoksia on todella vaikea ennustaa etukäteen, ja tehdyt ennustuksetkaan eivät aina toteudu.

2.2 Nuoruus elämänvaiheena

Koulutus- ja uranvalintoja tehdään useimmiten pääasiassa nuoruusiässä, mikä asettaa päätöksenteolle omat ehtonsa. Nuori ihminen ei ole vielä täysin itsenäinen ja henkisesti kypsä toimimaan vastuullisesti, mutta silti hänen odotetaan tekevän elämässään suuria valintoja. Tässä luvussa käsitellään sitä, miten nuoruus ilmiönä on muuttunut viime aikoina, mitä nuoruudessa tapahtuu ja miten se vaikuttaa nuoreen ja tämän valintoihin.

Nuoruus ja siihen liittyvät asiat ovat todella ihannoituja nykypäivänä, ja ihmiset haluavat pysyä nuorina yhä kauemmin. Nuorisokulttuuri on levinnyt kaikkialle, ja yhä vanhemmat käyttävät sen hyödykkeitä, esimerkiksi vaatteita, televisio-ohjelmia, elokuvia ja tietokonepelejä. Tyypillinen elämänkulku ei enää päde, sillä ihmiset yrittävät pysyä nuorekkaina koko elämänsä ja yhä nuoremmat lapset käyttäytyvät nuorten kaltaisesti.

Voidaankin sanoa, että siirtyminen aikuisuuteen on muuttunut (Buchmann 1989, 79 - 87). Nuoret astuvat nykyisin aikuisten maailmaan aikaisemmin kuin ennen, mutta toisaalta nuoren ja aikuisen raja on hämärtynyt sitä mukaa kun aikuiskulttuuri omii nuoruuden arvoja. Tämä lisättyä yksilön oikeuksien korostamiseen, joka johtaa individualisaatioon, tuottaa ilmiön, jossa lapset, nuoret ja aikuiset tulevat yhä samankaltaisemmiksi (Buchmann 1989, 85 - 86). Valintojen tekemiseen tämä nuoruuden ihannoiti voi vaikuttaa esimerkiksi siinä, että nuoret eivät halua ottaa vastuuta elämästään ja aikuistua, vaan valitsevat ennemmin nuoruuden huolettomuuden, valitsematta jättämisen tai vastuuntunnottomuuden. Valintoihin voivat nykyisin vaikuttaa myös enemmän nuorisokulttuuriin liittyvät asiat, kuten televisio, Internet ja nuorisoidolit. Medioiden välityksellä välittyvät kulttuurin ihannoimat arvot ja tunnettujen henkilöiden tekemät valinnat.

Nuoruus elämänvaiheena on mullistavaa aikaa ihmisen elämässä. Vaikka ihminen onkin yksilö omine yksilöllisine kehitysvaiheineen, muuttuu jokainen nuoruudessaan tavattoman paljon ja monella eri tavalla suhteellisen lyhyen ajan sisällä. Geldard ja Geldardin (1999) mukaan nuoruuteen kuuluu ulkoisia ja sisäisiä haasteita, joiden kanssa nuorten on eletävä (Geldard & Geldard 1999). Näiden nuoruuteen kuuluvien vaiheiden läpikäyminen voi vaikuttaa paljonkin yksilön valintojen tekemiseen. Etenkin erilaiset ongelmat elämässä tai nuoruuteen kuuluvien haasteiden vastaanottamisessa asettavat reunaehdoja valintojen toteuttamiselle ja koulunkäynnille.

Nuoruuden alkuvaiheessa kehitystä suuntaavat tekijät ja niihin liittyvät haasteet ovat painotukseltaan erilaisia kuin aikuisikää lähestyvällä nuorella. Myöhäisnuoruuteen kuuluvia tärkeitä teemoja ovat vahvan minäkuvan muodostaminen, ammatillinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetin löytäminen (Pänkäläinen 2002). Myöhäisnuoruuteen kuuluukin itsenäistymiseen, oman itsen ja elämän suunnan löytämiseen liittyviä haasteita

(Geldard & Geldard 1999, 3 - 4). Ammatillinen suuntautuminen nähdään siis yhtenä nuoruuden kehitystehtävistä.

Geldard ja Geldard (1999) luokittelevat nuorta kohtaavat sisäiset haasteet viiteen luokkaan: biologiset, kognitiiviset, psykologiset, sosiaaliset ja moraalishengelliset haasteet (Geldard & Geldard 1999, 2). Ihminen muuttuu siis nuoruudessa monitahoisesti, ja useimmiten nämä muutokset tapahtuvat ennalta arvaamatta, jokaisen kohdalla yksilöllisessä tahdissa. Kulttuurierot tulisi myös ottaa huomioon nuoruutta tarkasteltaessa. Eri kulttuureissa nuoruus käsitetään eri tavoin ja joissain kulttuureissa sitä ei tunneta lainkaan. Joissain kulttuureissa lapsi siirtyy suoraan aikuisuuteen: nuoruus on ainakin osaksi kulttuurisidonnainen ilmiö (Geldard & Geldard 1999, 2). Nuoruus on siis yksilöllinen elämänvaihe, ja myös valintojen tekeminen on yksilöllistä. Joillekin nuorille omien koulutus- ja uranvalintojen miettiminen on helppoa ja sujuvaa, kun taas toiset kokevat tulevaisuutensa suunnittelemisen vaikeaksi.

Nuoruusiässä myös kognitiivinen kyvykkyys kasvaa merkittäväällä tavalla. Geldardin ja Geldardin (1999) mukaan nuori alkaa käsitellä käsitteitä ja abstrakteja asioita eri tavalla kuin ennen. Tästä johtuen nuoret ovat usein innokkaita pohtimaan filosofisiakin asioita. Psykologisista kehitystapahtumista on nuoruudessa varmasti tärkein oman identiteetin muodostaminen ja selkiyttäminen. Nuori alkaa erottaa selkeästi sen, mikä on hänelle ominaista ja mikä taas muille. Omien arvojen, päämäärien ja kykyjen tiedostaminen on nuorelle tärkeää, vaikka identiteetti muotoutuukin jatkuvasti uudelleen. Kodista irtautuminen ja "oman tien löytäminen" ovat myös nuoruuteen kuuluvia tärkeitä elementtejä. (Geldard & Geldard 1999, 5 - 8.) Tällä tavoin nuori alkaa suunnitella omaa tulevaisuuttaan ja sitä, mitä haluaa tehdä työkseen. Koulutus- ja uranvalinnat alkavat kiinnostaa, kun nuori tajuaa, millä alueella omat vahvuudet ovat ja miten niitä voisi hyödyntää.

Nuorilla on tarve löytää oma paikka yhteiskunnassa ja saavuttaa tunne siitä, että he sopivat löytämäänsä paikkaan. Sosiaalisiin nuoruuden haasteisiin kuuluu sosialisatioprosessi, jonka toisena puolena oman identiteetin löytäminen voidaan nähdä. Näihin haasteisiin vaikuttavat paljon ympäristön ja itsen odotukset: minkälaiseksi nuoren tulee kasvaa, jotta hän voi toimia itsenäisenä yhteiskunnan jäsenenä. (Geldard & Geldard 1999, 9 - 12.) Yhteiskunnassa oman paikkansa löytämiseen kuuluu kiinteästi koulutus- ja uranvalinta. Nuoren alettua hahmottaa itselleen sopivaa ammattialaa, hän alkaa siis myös toteuttaa yhtä nuoruuteen kuuluvaa kehitystehtävää.

Nuoren kehitykseen vaikuttavat myös muut tekijät kuin hänen ruumiissaan ja mielessään tapahtuvat muutokset. Ystävillä ja erilaisilla vertaisryhmillä on myös vaikutusta nuoren kehitykseen. Muiden kautta nuori tarkastelee omaa itseään, ja peilaa esimerkiksi ulkonäköään ja käyttäytymistään muihin. (Geldard & Geldard 1999, 33 - 42.) Ystävät voivat vaikuttaa myös nuorten koulutusvalintoihin merkittäväällä tavalla: jos useimmat kaverit menevät lukioon, on valinnastaan epävarman nuoren vaikea valita muuta vaihtoehtoa, vaikka lukio ei ehkä olisikaan hänelle paras opiskelupaikka.

Nuorten valintoihin voivat vaikuttaa siis useat tekijät niin yhteiskunnassa kuin hänestä itsessäänkin. On kuitenkin lohdullista tietää, että nykyisin uusia mahdollisuuksia on useimmiten tarjolla myös valintojen teon jälkeen. Nuorena tehdyt huonot tai epäsovivat koulutus- ja uranvalinnat eivät siten yleensä vaikuta koko loppuelämään, sillä aikuistumisen myötä ihminen oppii yleensä myös sen, mikä todella sopisi itselle ammatillisesti. Työttömäksi jääminenkin voi olla uusi mahdollisuus opiskella uusi ammatti ja oppia uutta.

3 OHJAUS MUUTTUVASSA MAAILMASSA

Opinto-ohjaus on ollut viime aikoina valtakunnallisen keskustelun kohteena lähinnä sen vuoksi, että sen tarpeellisuutta kouluelämässä on korostettu ja suomalaisia ohjauksen käytänteitä on arvioitu. Useat valtakunnalliset vaikuttajat ovat todenneet, että opinto-ohjausta pitäisi tehostaa ja lisätä kouluissa. Ohjausalaan liittyvät kysymykset ovatkin ajankohtaisia - etenkin, kun opinto-ohjauksen arviointiraportissa (Numminen ym. 2002) useat ohjaukseen liittyvät osa-alueet arvioitiin hälyttävän huonosti toimiviksi. Opinto-ohjaukseen kiinnitetty huomio tullee näkymään ohjausalalla toimivien lisääntyvänä koulutuksena, ohjausalan tutkimuksina ja itse ohjauksen arvostuksen lisääntymisenä.

Ohjausalan haasteet ovat lisääntyneet viimeaikaisten yhteiskunnallisten, koulutuspoliittisten ja työelämän muutosten kautta (Lairio & Puukari 2001, 3). Globalisaatio näkyy ihmisten liikkuvuuden myötä siinä, että yhä useammin ohjattava tarvitsee apua ulkomaille suuntautuvien opintojen tai työskentelyn myötä. Ulkomailta tulevien ohjattavien määrä tulee myös lisääntymään edellyttäen ohjaajilta taitoja monikulttuurisessa ohjauksessa ja myös ulkomailta oleskelleiden suomalaisten ohjausta suomalaiseen yhteiskuntaan. Yhteiskunnan monimuotoistumisesta ja työn merkityksen muuttumisesta johtuen myös ohjauksen rooli yhteiskunnassa on muuttumassa. Opinto-ohjauksen ei katsota enää kuuluvan pelkästään opinto-ohjaajalle, vaan oppilaan ja opiskelijan ohjaus tulisi sisältyä jokaisen opettajan työnkuvaan.

Vähämöttösen (1998) mukaan uranvalinnanohjaus tulisi nykypäivänä nähdä prosessina, jossa rakennetaan työlle uutta paikkaa ohjattavan elämässä. Ohjattavat esittävät yhä useammin kysymyksen: "Mikä ammatti sopii elämäni?" sen sijaan, että he kysyisivät: "Mihin ammattiin minä olisin sopiva?". Näin ollen Vähämöttönen hylkäisikin vanhat mallit uranvalinnanohjauksesta ja ehdottaa uuden ohjausmallin (taulukko 1) omaksumista jälkimodernissa yhteiskunnassa. (Vähämöttönen 1998, 112 - 113.)

Ohjattavan ja ohjaajan väliseen neuvotteluun perustuva ohjausmalli eroaa perinteisestä ammatinvalinnanohjauksesta siten, että siinä on otettu jo lähtökohtaisesti huomioon muuttuvan yhteiskunnan vaikutus yksilöön ja yksilön muuttunut suhtautuminen työhön.

Ohjaustilanne etenisi neuvotteluun perustuvan ohjausmallin mukaan ohjattavan ehdoilla hänelle tärkeistä asioista neuvotellen, ja tavoitteena olisi uusien näkökulmien luominen. Ohjaus nähdään mallissa yhteiskunnan kanssa muuttuvana ilmiönä. Ohjauksessa merkittävää on ohjattavan merkityksenantoprosessi: olemassa olevia merkityksiä arvioidaan ja uusia merkityksiä tuotetaan ohjaajan ja ohjattavan välisessä keskustelussa (Juutilainen 2003, 95). Tärkeää ohjauksessa on siis ohjattavan merkityksien selvittäminen ja hänen käsityksistään keskusteleminen: ohjaaja toimii ikään kuin ajatusten peilinä ja uusien ajatusten herättäjänä.

TAULUKKO 1 Neuvotteluun perustuva malli ohjauksesta (Vähämöttönen 1998, 117).

Perinteinen ohjausmalli	Neuvotteluun perustuva ohjausmalli
keskittyminen "uraan"	keskittyminen yksilöiden työlle antamille merkityksille elämässään
ohjausmenetelmät interventiona	ohjausmenetelmät mahdollisuuksina
ohjaaja asiantuntijana	ohjaaja neuvottelukumppanina
ohjausprosessin näkeminen vaiheina	ohjauksen näkeminen ohjattavalle tärkeistä asioista neuvotteluna
ohjauksen tavoite ohjattavassa tapahtuva muutos	tavoitteena ohjattavan ajatusten "liikkuminen", uudelleen sijoittuminen

Myös Vance Peavy (1999) on esittänyt samankaltaisia ajatuksia nykypäivän vaatimasta ohjauksesta. Hänen mallinsa sosiodynaamisesta ohjauksesta perustuu konstruktivistiseen näkökulmaan. Peavy korostaa merkityksen konstruoimista ja ratkaisujen löytämistä ohjauksen yhtenä tavoitteena (Peavy 1999, 21). Hänen mukaansa nykypäivän ohjaus ei voi enää rakentua vanhoihin

työelämää koskeviin oletuksiin, vaan sen tulee ottaa huomioon yhteiskunnan jatkuva, entistä nopeampi muutos (Peavy 1999, 41). Peavyn mukaan ohjaajan on ensinnäkin huomioitava todellisuuksien moninaisuus sen sijaan, että oletettaisiin yhden ainoan totuuden pätevän kaikkeen. Ohjauksen sosiaalisesti rakentuva luonne vaikuttaa siihen, että ohjattavan jokapäiväisen elämän kokemusten tulisi olla keskeisellä sijalla ohjauskeskustelussa. Peavy tähdentää myös kielen merkitystä ohjauksessa, eli hänen mukaansa ohjauksen tulisi perustua ohjaajan ja ohjattavan väliselle keskustelulle. (Peavy 1999, 42 - 43.)

Ohjauksessa nähdään siis nykypäivänä tärkeimpänä ohjattavan kuunteleminen ja hänen merkityksienantajensa selvittäminen hänen kanssaan keskustellen. Ohjattaessa nuorta tämän valinnoissa ja tulevaisuudensuunnitelmissa tärkeintä olisikin tuoda esille yhteiskunnan todellisuus ja vaihtoehtojen maailma samalla nuoren omia toiveita kunnioittaen. Ohjaajan ei tule kertoa ohjattavalleen, mitä tämän tulisi ja kannattaisi tehdä, vaan hänen tulee toimia tasavertaisena neuvottelukumppanina ja kunnioittaa ohjattavan mielipiteitä. Ohjattavan tulee olla keskustelun lähtökohtana: tavoitteena tulisi olla ohjattavan ajatusten eteenpäin vieminen ja häntä askarruttavien kysymysten ratkominen niin pitkälti kuin se tilanteessa on mahdollista (vrt. neuvotteluun perustuva malli ohjauksesta, taulukko 1). Nuorelle ohjaaja voi toimia myös turvallisena aikuisena, joka neuvoa ongelmatilanteissa ja antaa tukea nuoren identiteetin rakentamisessa.

Tämän tutkimuksen yhtenä tutkimusongelmana on lukion opinto-ohjaus nuorten arvioimana. Opinto-ohjauksen tehtäviksi määritellään yleensä oppilaan kasvun ja kehityksen tukeminen, opiskelutaitojen kehittymisen ja opiskelun tukeminen sekä ammatillisen suuntautumisen ja koulutus- ja ammattiurasuunnittelun tukeminen (esim. Numminen ym. 2002, 45). Opinto-ohjauksen tehtäväalueista tässä keskitytään kolmanteen tehtäväalueeseen, koulutus- ja urasuunnitteluun ja sen tukemiseen ohjauksessa.

4 KOULUTUS- JA URANVALINTOJEN LUONNE

Teoriat uranvalinnoista luovat pohjaa sille, miten koulutus- ja uranvalintapäätöksiä yleisesti nähdään muodostuvan: millaisia mekanismeja niiden taustalla vaikuttaa? Koulutus- ja uranvalintateoriat voidaan jakaa kahteen näkökulmaan, joista toinen korostaa yksilöllistä valintaa ja toinen valikoitumista. Suurin osa ensimmäisistä, yksilön omaa valintaa korostavista teorioista on psykologisia teorioita. Jälkimmäiset taas kuuluvat useimmiten sosiologian piiriin, ja niille on tyypillistä koulutus- ja uranvalinnan käsittely osana johonkin muuhun keskittyvää teoriaa. Sosiologisissa teorioissa on kuitenkin paljon sellaisia teorioita, jotka käsittelevät ainakin osittain koulutus- ja uranvalintaa. (Savolainen 2001, 22.)

Luvussa esitellään ensin yksilön omaa valintaa korostavaa näkökulmaa, joka tarkastelee koulutus- ja uranvalintojen perusteita lähinnä psykologisista lähtökohdista käsin. Toinen teoriaperinne perustuu sosiologisille taustaoletuksille, ja siinä valintoja käsitellään enemmänkin valikoitumisena ja sosiaalisena reproduktiona kuin yksilön valintoina. Lopuksi molempia näkökulmia yhdistellään ja tarkennetaan juuri tämän tutkimuksen tarkoitusta varten.

4.1 Yksilön omaa valintaa korostava näkökulma

Yksilön oman valinnan osuutta korostavissa teorioissa yksilöllinen valinta käsitetään (Savolainen 2001, 18):

1. yksilön ominaisuuksien ja eri ammattien vaatimien ominaisuuksien yhteensopivuutena
2. osana yksilön kehitysprosessia
3. päätöksentekoprosessina

Kyseiset teorit eroavat toisistaan monissa kohdissa, mutta niillä on myös tärkeitä yhtymäkohtia. Yksilöllistä valintaa korostavat teorit näkevät päätöksenteon pohjimmiltaan yksilöllisenä prosessina. Niiden mukaan päätöksenteon pitäisi olla rationaalista ja valintaan vaikuttavat tekijät ovat yksilön päätettävissä. Teorioiden mukaan yksilö on täysin vapaa tekemään omat päätöksensä ja päätöksentekoprosessi perustuu yksilön järkipärisyyteen. Yhteistä kaikille psykologista näkökulmaa korostaville koulutus- ja uravalintateorioille on kolme asiaa. Kyseisissä teorioissa kaikki päätöksenteko nähdään yksilöllisenä prosessina, päätöksenteko on tai sen ainakin tulisi olla rationaalista, ja valintaa määrittävät tekijät ovat ainakin osittain yksilön vaikutusvallassa. (Savolainen 2001, 19.)

Yksi keskeinen psykologisiin lähtökohtiin nojaava teoria on *rationaalisen valinnan teoria* (rational choice theory), josta on kirjoitettu todella paljon tutkimuksia – sekä puolesta että vastaan. Teorian pääargumentti on se, että ihmisen tulisi tehdä valintansa huolellisen harkinnan ja kaikkien mahdollisten vaihtoehtojen punninnan jälkeen, mikä olisi ideaali valintatilanne. (ks. esim. Savolainen 2001, 28.) Rationaalisen valinnan teoria on ennen kaikkea normatiivinen teoria: se kertoo, miten tulisi toimia saavuttaakseen tavoitteensa mahdollisimman hyvin (Elster 1986, 1 - 3).

Rationaalisen valinnan teoria korostaa valintatilanteessa kolmea vaihetta, joiden avulla käyttäytymistä oikeutetaan ja selitetään. Valintatilanteessa tulisi ensimmäiseksi kartoittaa toteutettavissa olevat valintamahdollisuudet, esimerkiksi koulutusvalintoja tehtäessä kaikki mahdolliset koulutusvaihtoehdot. Toiseksi on selvitettävä, millaisiin tuloksiin valinnat johtavat, eli esimerkiksi koulutusvalintatilanteessa valintavaihtoehdoista seuraavat lopputulokset (kauanko koulutus kestää, millaiseen ammattiin koulutus valmistaa, millaista palkkaa ammatista saa jne.). Kolmanneksi vaihtoehdot laitetaan paremmuusjärjestykseen niiden odotettujen lopputulosten perusteella. Rationaalinen käyttäytyminen tarkoittaa siten järjestyksessä korkeimmalle asetetun vaihtoehdon valitsemista toteutettavissa olevista vaihtoehdoista. (Elster 1986, 4.) Useimmiten koulutus- ja uravalintojaan tekevällä nuorella ei kuitenkaan ole täydellistä tietoa kaikista mahdollisista valintavaihtoehdoista ja niiden todennäköisistä lopputuloksista (ammatti, työpaikka jne.). Esimerkiksi jos nuori haluaa itselleen akateemisen

uran filosofiaan liittyen, voi tulevaisuuden mahdollisuuksien suoraviivainen ennustaminen ja täydellinen kartoittaminen olla vaikeaa.

Valintatilanteet voidaan rationaalisen valinnan teoriassa ryhmitellä sen mukaan, millaista tietoa erilaisten toimintavaihtoehtojen seurauksista on: täydellistä tai epätäydellistä. Epävarmuuden taso vaihtelee, vaikka useimmissa valintatilanteissa joudutaankin toimimaan epävarmojen tietojen perusteella. Esimerkiksi koulutus- ja uranvalinnassa epävarmana tekijänä on useimmiten ainakin talouselämä ja työmarkkinat ja niiden vaikutukset tulevaisuuteen. (Elster 1986, 5.) Teoria ei kuitenkaan väitä, että vaihtoehtojen ja niiden seurauksien tulisi olla täysin selvillä.

Rationaalisuuden näkökulmasta opinto-ohjauksen tulisi toimia kahden oletuksen pohjalta: Ihmiset toimivat yleensä täydellisen rationaalisesti omien etujensa mukaisesti niin pitkälti kuin tilanne vain sallii. Toinen opinto-ohjaukseen vaikuttava taustaolettamus rationaalisuuden myötä on se, että päätöksenteon tulisi noudattaa instrumentaalista, lineaarista ja ulkoisesti määritettyä prosessia, jonka tarkoituksena olisi saavuttaa ennalta määritetty tavoite niin tehokkaasti kuin suinkin mahdollista. (Hodkinson & Sparkes 1993, Savolaisen 2001, 21 mukaan)

Ihmiset haluavat ja voivatkin käyttäytyä ainakin jossain määrin rationaalisesti. Kuitenkin esimerkiksi koulutus- ja uravalintojaan miettivä nuori tuskin kykenee ottamaan huomioon kaikki mahdolliset tarjolla olevat vaihtoehdot ja punnitsemaan niitä oletettujen tulosten perusteella. Nuori ihminen saattaa valita niin sanotun helpon vaihtoehdon, tai tehdä sellaisen valinnan, jonka perustelut eivät ole kovinkaan harkittuja. Usein ihmiset myös "ajautuvat" johonkin ja havaitsevat vaihtoehdon hyväksi. Joskus myös parhaaksi luultu vaihtoehto osoittautuukin huonoksi tai huonommaksi luultu vaihtoehto alkaa vaikuttaa itselle sopivimmalta.

Sosiaaliseen oppimisen teoriaan perustuvan *Krumboltzin uranvalintateorian* (ks. esim. Mitchell & Krumboltz 1984; Krumboltz 1981) (social learning theory of career decision making) lähtökohtana on tarkastella erilaisten tekijöiden vaikutusta uranvalintaprosessiin. Näitä tekijöitä ovat geneettiset taipumukset, ympäristön olosuhteet ja tapahtumat sekä aiemmat oppimiskokemukset. Lisäksi valintaan vaikuttavat yksilön erilaiset kognitiiviset ja emotionaaliset valmiudet. (Mitchell & Krumboltz 1984, 238; ks. myös Krumboltz 1981.)

Geneettiset taipumukset ovat perittyjä ominaisuuksia, jotka voivat asettaa joitain rajoituksia ammatillisille ja koulutuksellisille toivomuksille ja taidoille. Esimerkiksi syntymästään asti sokea nuori tuskin hakeutuu sellaiselle alalle, jossa tarkka näkö on tarpeen. Mitchell ja Krumboltz (1984) toteavat kuitenkin, että erityiset kyvyt ovat usein perittyjen taipumusten ja ympäristön vaikutusten yhteistulosta. (Mitchell & Krumboltz 1984, 238.) Esimerkiksi musikaalisuus pääsee oikeuksiinsa vasta, kun musikaalinen yksilö harjoittaa taitoaan ja taidolle luodaan otolliset olosuhteet kehittyä.

Ympäristön olosuhteet ja tapahtumat kattavat laajasti yksilön ulkopuolisen maailman ja sen tapahtumat. Koulutus- ja uranvalintoihin voivat vaikuttaa sosiaaliset, kulttuuriset, poliittiset ja taloudelliset voimat kuin luonnonvoimatkin (katastrofit ja luonnonvarojen sijainti). Ympäristön voimat ovat joskus hyvin arvaamattomia ja voivat vaikuttaa yksilön elämään paljonkin. Mitchell ja Krumboltz (1984) luettelevat esimerkkejä yhteiskunnallisista olosuhteista, jotka voivat vaikuttaa koulutus- ja uravalintoihin ulkoa päin: koulutusmahdollisuudet, tavat ja käytännöt valita työntekijöitä, työllisyyslait ja ammattiliittojen säännöt. (Mitchell & Krumboltz 1984, 238 - 240.)

Jokaisella yksilöllä on oma henkilökohtainen oppimiskokemusten historiansa. Nämä oppimiskokemukset vaikuttavat osaltaan koulutus- ja uranvalintaan. Yksilöt tekevät oppimiskokemustensa tuloksena yleistyksiä omista asenteistaan ja taitojensa laajuudesta. Itsetarkkailuun perustuvat yleistyksiset vaikuttavat uusien oppimiskokemusten tuloksiin ja ne ovat tulosta aikaisemmista oppimiskokemuksista. Itsetarkkailuun perustuvat yleistyksiset voidaan jakaa kolmeen luokkaan: yleistyksiset tehokkuudesta, yleistyksiset mielenkiinnon kohteista ja yleistyksiset omista arvoista. Yksilö tekee myös ympäristöstään yleistyksiä ennustaakseen mitä tulee tapahtumaan tulevaisuudessa ja muissa ympäristöissä. Näiden ympäristöstä tehtyjen yleistyksien tarkkuus riippuu niistä kokemuksista, joihin ne perustuvat. Sama pätee myös itsetarkkailuun perustuviin yleistyksiin. (Mitchell & Krumboltz 1984, 241, 245 - 249.)

Oppimiskokemusten, perinnöllisten ominaisuuksien, erityiskykyjen ja ympäristötekijöiden välisen vuorovaikutuksen seurauksena kehittyvät yksilön kognitiiviset ja emotionaaliset päätöksentekovalmiudet (task approach skills). Krumboltzin teorian mukaan (Mitchell & Krumboltz 1984) yksilöt osallistuvat monenlaisiin uraa suuntaaviin toimintoihin oppimiskokemusten ja niistä kehittyvien yleistyksien ja taitojen tuloksena. Näillä toiminnoilla tarkoitetaan esimerkiksi töiden hakemista, kouluihin pyrkimistä tai työpaikan vaihtamista. (Mitchell & Krumboltz 1984, 244 - 251.) Teoriassa korostetaan sitä, että onnistuneeseen urasuunnitteluun on useita reittejä, ja onnistuneella tarkoitetaan yksilön mielestä onnistunutta reittiä. Jotta yksilön maksimaalinen urakehitys olisi turvattu, hänellä tulisi olla mahdollisuus saada laajin mahdollinen määrä oppimiskokemuksia kulttuuritaustasta riippumatta. (Mitchell & Krumboltz 1984, 256.)

Krumboltz ja Baker (1973, Mitchellin & Krumboltzin 1984 mukaan) toteavat seuraavien kognitiivisten ja emotionaalisten valmiuksien olevan oleellisia koulutus- ja uranvalintoja tehdessä: 1) kyky tunnistaa tärkeä päätöksentekotilanne, 2) kyky määritellä päätös tai tehtävä realistisesti ja niin, että sitä on helppo käsitellä, 3) kyky tutkia ja arvioida tarkasti itsetarkkailuun perustuvia ja maailmankuvan yleistyksiä, 4) kyky luoda laaja valikoima vaihtoehtoja, 5) kyky kerätä vaihtoehtoista tarpeellista tietoa, 6) kyky päättää, mitkä tietolähteet ovat luotettavimpia, tarkimpia ja oleellisimpia ja 7) kyky

suunnitella ja toteuttaa edellä mainitut päätöksentekoon kuuluvat vaiheet. (Krumboltz & Baker 1973, Mitchellin & Krumboltzin 1984, 249 - 250 mukaan.)

Savolainen (2001) toteaa, että psykologinen näkökulma päätöksentekoon on melko ongelmallinen tosielämässä. Varsinkaan 2000-luvun monimutkaisissa olosuhteissa elävät nuoret eivät käyttäydy niin kuin teoriat kuvaavat. (Savolainen 2001, 21.) Ympärillä oleva maailma vaikuttaa vääjäämättä myös valintoihin ja etenkin niiden ehtoihin. Psykologiset uranvalintateoriat kuvastavat kuitenkin jollain tapaa sitä yleistä mekanismia, jolla ihminen voi toimia valintoja tehdessään. Tosiasia kuitenkin nykypäivänä on se, että on vaikeaa kuvailla täsmällisesti yhtä ainutta tapaa tehdä asioita, sillä on olemassa valtava määrä vaihtoehtoja. Tarkat kuvaukset yksilön käyttäytymisestä ja siitä, miten pitäisi käyttäytyä, eivät enää päde kovinkaan laajasti.

Rationaalisuus on liian normatiivinen teoria selittämään koulutus- ja uranvalintoja, sillä sen mukaan kaikkien ihmisten pitäisi toimia saman logiikan mukaan. Ihmiset kuitenkin näkevät järkevät ratkaisut eri tavoin omista lähtökohdistaan käsin ja heillä on erilaiset tavat toimia päätöksentekotilanteissa. Krumboltzin uranvalintateoria on jo hieman laajempi lähtökohdiltaan, sillä siinä huomioidaan myös ympäristön vaikutukset valintoihin. Krumboltzinkin teoriassa ei kuitenkaan huomioida yksilön sosiaalisen taustan vaikutusta valintamahdollisuuksiin: useissa tutkimuksissa on todettu, että koulutusjärjestelmä uusintaa epätasa-arvoa nykypäivänä yhtä lailla kuin aikaisemminkin (ks. esim. Coleman 1990; Savolainen 2001; Nurmi 1998).

4.2 Sosiologinen näkökulma koulutus- ja uranvalintoihin

Sosiologisesti painottuneita puhtaasti koulutus- ja uranvalintaan keskittyneitä teorioita ei ole oikeastaan lainkaan. Usein yksilön uraa kuitenkin tarkastellaan kaavamaisten elämänmuutosten, päätöksenteosta seuraavien urapolkujen tai päätöksenteon rakenteellisten määrittelijöiden näkökulmasta. (Savolainen 2001, 22.) Sosiologisesti painottuneet teoriat korostavat ihmisten eriarvoisuuden tuottamaa koulutuksellista epätasa-arvoa ja sen reproduktiivista luonnetta. Valikoitumista korostaviin teorioihin liittyykin läheisesti epätasa-arvon käsite. Valikoituminen tarkoittaa sitä, että yksilö ajautuu johonkin koulutukseen ja ammattiin hänestä riippumattomien tekijöiden vaikutuksesta. Tämä puolestaan murentaa tasa-arvon ajatusta: Miten kaikilla voisi olla tasapuoliset mahdollisuudet valita, kun yhteiskunta, taloudelliset ja sosiaaliset voimat valikoivat yksilöitä omien tarpeidensa mukaisesti? Suomessa on tavoitteena koulutuksellinen tasa-arvo, johon pyritään erilaisin uudistuksin, mutta käytännössä koulutuksellisen epätasa-arvoisuuden uusintamista tapahtuu koko ajan vääjäämättä. (ks. esim. Coleman 1990; Kivinen & Rinne 1995.)

Sosiologispainotteisissa koulutuksellisen valikoitumisen tulkinnoissa voidaan erottaa kolme erilaista lähtökohtaa: 1) strukturalistiset yhteiskuntateoriat, 2) rationaalisen valinnan teoria ja 3) kahden edellisen keskivaiheille sijoittuvat kulttuuriset selitysmallit (Järvinen 1999, 191). Ensimmäinen teoriasuunnista käsittelee yksilön toimintaa ja valintoja pääasiassa ulkoisten rajoitteiden näkökulmasta käsin. Tätä lähestymistapaa voidaan kutsua strukturalistiseksi, ja sen mukaan ulkoiset rajoitteet, kuten sosiaalinen tausta, eivät jätä yksilölle paljonkaan valinnanmahdollisuuksia. Strukturalistisen näkökulman mukaan joko toteutettavissa olevien vaihtoehtojen joukko on supistunut vain yhteen vaihtoehtoon tai käytettävissä olevat vaihtoehdot eivät ole todellisuudessa vaihtoehtoja lainkaan. (Gambetta 1984, 277; Järvinen 1998, 2.)

Rationaalisen valinnan teoriaan perustuvassa koulutuksellista valikoitumista tarkastelevassa lähestymistavassa painotetaan yksilön oman järkeilyn ja tarkoituksellisuuden osuutta valinnoissa, ja lähestymistapa perustuukin rationaalisen valinnan teoriaan (Gambetta 1984, 278 - 279). Rationaalisen valinnan teoriaa olen käsitellyt jo edellä, joten en paneudu siihen enää tässä tarkemmin. Kolmas teoriasuunta pohjautuu siis rationaalisen valinnan teorialle, mutta sosiologisissa tutkimuksissa tavoite on yleensä erilainen kuin psykologisesti painottuneissa, vaikka lähtökohtana olisikin ihmisten rationaalisuus. Valikoitumista tutkittaessa pohditaan yleensä sitä, miksi lapset kulkevat useimmiten vanhempiansa jalanjälkiä päätyen samankaltaisiin ammatteihin kuin nämä. Rationaalista näkökulmaa käytetään sosiologisissa valikoitumistutkimuksissa selittämään, miksi yksilö valitsee samanlaisen ammatin kuin vanhempansa. Teoriaa käytetään hieman eri tarkoituksessa kuin psykologisesti suuntautuneissa lähestymistavoissa; reproduktion selittämiseen.

Kolmas tapa lähestyä koulutuksellista valikoitumista ovat kulttuuriset selitysmallit. Tämä lähestymistapa koulutukselliseen päätöksentekoon on hieman ensimmäistä muistuttava, sillä myös tässä korostetaan jossain määrin yksilön ulkopuolisten tekijöiden vaikutusvoimaa. Kulttuuristen selitysmallien mukaan yksilö ei tiedosta kaikkia käyttäytymiseensä vaikuttavia tekijöitä, jotka ikään kuin tuuppaavat häntä kohti tiettyjä toimintoja ja valintoja. Ensimmäisen ja kolmannen lähestymistavan erona voidaan pitää ainakin sitä, että strukturalistisen lähestymistavan mukaan on melko yhdentekevää, onko yksilö tietoinen hänen toimintoihinsa vaikuttavista ulkoisista tekijöistä, kun taas kolmas lähestymistapa olettaa, että yksilö ei ole tietoinen kaikista näistä tekijöistä. (Gambetta 1984, 277 - 278.) Järvinen (1999) kutsuu tähän lähestymistapaan kuuluvia teorioita kulttuurisiksi selitysmalleiksi, sillä kulttuuri nähdään niiden mukaan oleellisena osana valinnoissa: se toimii rakenteellisen määräämisen ja yksilöllisen päätöksenteon välisenä linkkinä. Näiden teorioiden mukaan yksilöllä on sisäistettynä tietyt kulttuuriset toimintamallit, mutta hän on silti kykenevä vertailemaan erilaisia toimintatapoja ja valitsemaan niiden väliltä. (Järvinen 1999, 191; 1998, 2.)

Sosiologisissa teorioissa eriarvoisuuden lähteenä pidetään useimmiten joko sosiaalista taustaa tai sukupuolta, jotka ovat molemmat rakenteellisia tekijöitä, eli yksilö ei voi vaikuttaa niihin. Sukupuolen ja koulutuksellisen eriarvoisuuden välistä yhteyttä on tarkasteltu kuitenkin vain vähän, sillä sosiologisesti painottuneet teoriat keskittyvät useimmiten pelkän yksilön sosiaalisen taustan ja valintojen välisen yhteyden tarkasteluun. Sukupuoli toimii kuitenkin varsin voimakkaana koulutus- ja uranvalintoja selittävänä tekijänä Suomessa, joten sen merkitystä ja tärkeyttä koulutus- ja uranvalinnoille ei voida kiistää. Sukupuolen yhteyttä koulutus- ja uranvalintoihin käsitellään enemmän aikaisempien tutkimuksien tuloksia esittelevässä luvussa (Luku 5.2).

4.3 Yhteenvedo koulutus- ja uranvalintateorioista

Savolainen (2001) perustelee väitöskirjassaan monipuolisesti sitä, miksi edellä esitellyt rationaalisuutta ja reproduktiota korostavat teoriasuuntaukset eivät pysty kumpikaan yksinään selittämään koulutus- ja uranvalintoja. Ihmiset eivät yksinkertaisesti käyttäydy aina rationaalisesti, ja toisaalta taas he eivät pelkästään ajaudu taustansa perusteella jonnekin. Hänen mukaansa koulutus- ja uranvalintoja tulisi tarkastella molemmista näkökulmista sekä rakenteellisten että yksilöllisten tekijöiden merkitys huomioiden. (Savolainen 2001, 181.)

Järvinen (1999) on tutkinut peruskoulun päättövaiheessa olevien nuorten valintoja tarkoituksenaan osoittaa, miten samanlaisesta taustasta lähtöisin olevat nuoret voivat tehdä hyvinkin omanlaisiaan valintoja, ts. kotitausta on vain eräänlainen "kehys" valinnoille, jotka voivat kuitenkin olla mitä yksilöllisimpiä. Järvisen tutkimuksessa tutkittavien henkilöiden määrä oli melko pieni, joten tuloksia on hankala yleistää koskemaan koko ikäluokkaa, mutta tulokset ovat mielenkiintoisia ja ajatuksia herättäviä. Järvisen mukaan yksilöiden toiminnan ja valintojen voidaan katsoa olevan rationaalisia suhteessa kulloinkin kyseessä olevaan kontekstiin, jolla tarkoitetaan yhteiskunnallis-historiallisia, kulttuurisia ja yksilön elämänhistoriallisia tekijöitä (Järvinen 1999, 195). Koulutus- ja uranvalintojen taustatekijät ovat aina yksilöllisiä ja ne on määriteltävä tapauskohtaisesti (Järvinen 1999, 80).

Molemmat koulutus- ja uranvalintoja selittävät teoreettiset näkökulmat ovat tärkeitä tarkasteltaessa koulutus- ja uranvalintoja ja niiden taustalla vaikuttavia mekanismeja. Sekä sosiaalista reproduktiota ja yksilön omaa valintaa korostavien näkökulmien huomioonottaminen onkin erittäin tärkeää nuorten koulutus- ja uranvalintoja tarkasteltaessa. Erilaiset valmiina annetut taustatekijät, kuten sukupuoli, luovat yksilön valinnoille eräänlaisen kehikon, josta käsin hän määrittelee itse omat mahdollisuutensa ja tekee lähtökohtiinsa nähden itselleen sopivat, järkevät ratkaisut.

Valinta ja valikoituminen ovat perustana tämän tutkimuksen koulutus- ja uranvalintoihin yhteydessä olevien tekijöiden valinnalle. Valikoituminen

merkitsee sitä, että sosiaalinen tausta ja sukupuoli ovat vahvasti yhteydessä yksilön valintoihin ja ne saavat hänet tekemään sellaisia valintoja, jotka ovat tyypillisiä hänen sosiaaliselle taustalleen ja sukupuolelleen. Omaa valintaa korostavasta näkökulmasta katsottuna yksilön oma toiminta on lähtökohtana hänen valinnoilleen.

5 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA KOULUTUS- JA URANVALINTOIHIN YHTEYDESSÄ OLEVISTA TEKIJÖISTÄ

Tässä luvussa keskitytään aikaisempiin tutkimuksiin koulutus- ja uranvalintoihin yhteydessä olevista tekijöistä. Koulutus- ja uranvalintoihin ovat yleensä aikaisemmissa tutkimuksissa vaikuttaneet samat tekijät, ja niiden yhteyttä valintoihin on myös tutkittu paljon. Sukupuoli, koulumenestys ja sosiaalinen tausta nousevat yleensä tutkimuksissa sellaisiksi tekijöiksi, jotka ovat selvimmin yhteydessä nuorten koulutus- ja ammattialanvalintaan.

Tarkoituksena on tarkastella koulutus- ja uranvalintoihin yhteydessä olevia tekijöitä sekä valinnan että valikoitumisen näkökulmasta. Sen vuoksi ensin esitellään joitakin näkökulmia siitä, miten nuoren oma harkinta ja päätöksenteko näkyvät valintatilanteessa. Tämän jälkeen käsitellään sukupuolen, koulumenestyksen ja sosiaalisen taustan yhteyttä koulutus- ja uranvalintaan.

5.1 Yksilönäkökulma valintatilanteessa

Peruskoulutuksen jälkeen nuoren on valittava, mille koulutuslalle hän haluaa ja miten kauan hän haluaa olla koulutuksessa. Valinnat liittyvät myös siihen,

millainen on koulutuksen lupaamaan identiteettiin kuuluva ammatti, varallisuus, elämäntapa ja sosiaalinen status. Peruskoulutus tuottaa ihmisen koulutusidentiteetin eli käsityksen itsestä oppijana, joka aktivoituu suhteessa koulutusjärjestelmän tarjoamiin mahdollisuuksiin. Koulutusjärjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien ja itseään koskevien käsitysten avulla yksilö valitsee itselleen mielestään sopivimman koulutus- ja elämänuran. (Houtsonen 2000, 38.) Yksilö siis peilaa käsityksiä itsestään eri koulutuksiin ja ammatteihin ja valitsee niistä sitten sellaisen, joka omasta mielestään sopii hänelle parhaiten. Esimerkiksi: Sopisinko minä lääkäriksi?

Koulutusvalintoja ohjaavat myös monet objektiiviset pakot kuten pääsykokeet tai sisäänpääsykriteerit. Myös kaikesta ulkoisesta pakosta vapaaksi koetut koulutusvalinnat sisältävät aina jossain määrin objektiivista pakkoa. Yksilö voi suunnata koulutusvalintojaan myös asettamalla itselleen oletettuja pakkoja, jotka eivät ole todellisia. (Houtsonen 2000, 39 - 40.) Oletetut pakot tarkoittavat sitä, että yksilö rajoittaa itse omia valinnanmahdollisuuksiaan joidenkin oletettujen kriteereiden avulla, esimerkiksi rajaamalla tietyt maantieteelliset rajat, joiden sisällä sijaitsevilla oppilaitoksissa hän voi opiskella. Nämä objektiiviset ja oletetut pakot vähentävät yksilön mahdollisuuksia toimia täysin toiveidensa mukaan ja asettavat näin rajoja rationaaliselle käyttäytymiselle.

Koulutusvalintoihin vaikuttavat elämäkokemukset (alojen tuttuus ja niiden arvostus aiempien kokemusten kautta) ja peruskoulutuksessa muodostuneet käsitykset omista kyvyistä oppijana. Houtsonen (2000) mukaan koulun ulkopuoliset elämäkokemukset (kuten harrastukset ja arvot) suuntaavat kiinnostusta kohti tiettyjä opiskelu- ja ammattialoja, kun taas koulussa muodostunut kuva itsestä oppijana suuntaa enemmän kohti koulutustasoa ja tiettyä ammatillista statusta. Tällä tavoin ihmisen koulutusidentiteetti muodostuu koulun ulkopuolella koetun ja koulussa koetun elämän vuorovaikutuksessa. (Houtsonen 2000, 40 - 41.)

Jalkasen (1988) mukaan nuoren valintoja ohjaa moni asia, mutta vasta nuoren oma toiminta voi toteuttaa valinnat konkreettisesti (Jalkanen 1988, 52). Näin ollen voisi sanoa, että valintoihin ulkoisesti vaikuttavien tekijöiden summakaan ei ole aina yhtä voimakas vaikuttaja kuin nuoren oma halu ja persoona. Järvinenkin (1999) korostaa tutkimuksessaan sitä, että perheen sisällä on erilaisia ihmisiä, joilla on samanlainen perhetausta, mutta esimerkiksi asenteet ja suhtautuminen koulutusvalintoihin voivat olla täysin erilaisia. Yksilön oma persoona ratkaisee koulutus- ja uranvalinnoissakin, ja kaikki toimivat omalla tavallaan päätöksentekotilanteissa. (Järvinen 1999, 80.) Myös Mehtäläisen (2001) mukaan koulutusvalinnassa riippuu paljon siitä, mikä on opiskelun tavoite yksilölle, mistä kimmoke alavalintaan on tullut, onko mielestään "lukutyyppejä" ja mille alalle aikoo (Mehtäläinen 2001, 133). Opiskelijat siis ottavat päätöksenteossaan huomioon omat kiinnostuksen kohteensa, vahvuutensa ja rajoituksensa.

Gambetan (1984) mukaan nuoret arvioivat omia menestymismahdollisuuksiaan eri koulutuksissa ja ammateissa aikaisemman koulumenestyksen ja työmarkkinoiden tilanteen mukaan (Gambetta 1984, 313). Nuorten itsearviointi voi olla hyvinkin realistista, ja usein opiskelijat ottavat omien vaihtoehtojensa arvioinneissa huomioon sen, miten todennäköisesti he menestyisivät eri kouluissa ja koulutuksissa. Eri ammateista saadut mielikuvat vaikuttavat myös nuorten arviointeihin: Olenko samankaltainen kuin esimerkiksi lääkäreistä muodostunut mielikuva?

Nuoret siis arvioivat itseään oppijana, omia kiinnostuksiaan ja tavoitteitaan ja ennen kaikkea myös omia mahdollisuuksiaan suunnitellessaan koulutus- ja uranvalintojaan. Yksilö voikin vaikuttaa paljon omiin suunnitelmiinsa ja niiden toteutumiseen esimerkiksi asettamalla itselleen liian korkeat, liian matalat tai realistiset tavoitteet. Nuori ei välttämättä tunne vielä valintavaiheessa omia vahvuuksiaan ja heikkouksiaan niin hyvin, että voisi tehdä niiden perusteella koulutus- tai ammatinvalintapäätöksen.

Edellä on käsitelty koulutus- ja uranvalintoja yksilönäkökulmasta käsin, eli rationaalisen ja itsenäisen toimijan lähtökohdista. Yksilö valitsee koulutuksensa ja ammattinsa kuitenkin vain näennäisen itsenäisesti ja vapaasti, sillä todellisuudessa hänen valintojaan ohjailevat ainakin osittain oman kiinnostuksen ja halujen lisäksi myös yhteiskunnassa vaikuttavat tekijät, joita käsitellään tarkemmin seuraavissa luvuissa. Vaikka yksilöllä olisikin selkeä kuva omista koulutus- ja ammatti-intresseistään, valinnan tekeminen ei useimmiten ole mahdollista pelkästään niistä käsin. Koulutuksen valintaa ohjaavat ja rajaavat nimittäin monet yhteiskunnalliset ohjausjärjestelmät. Valikoitumisen merkitys onkin korostunut entisestään koulutukseen hakeutumisessa, kun esimerkiksi korkeakoulutuksesta on tullut ”kaikkien väylä” ja kouluttautumisesta itsestänselvyys. (Niemi-Väkeväinen 1998, 55.)

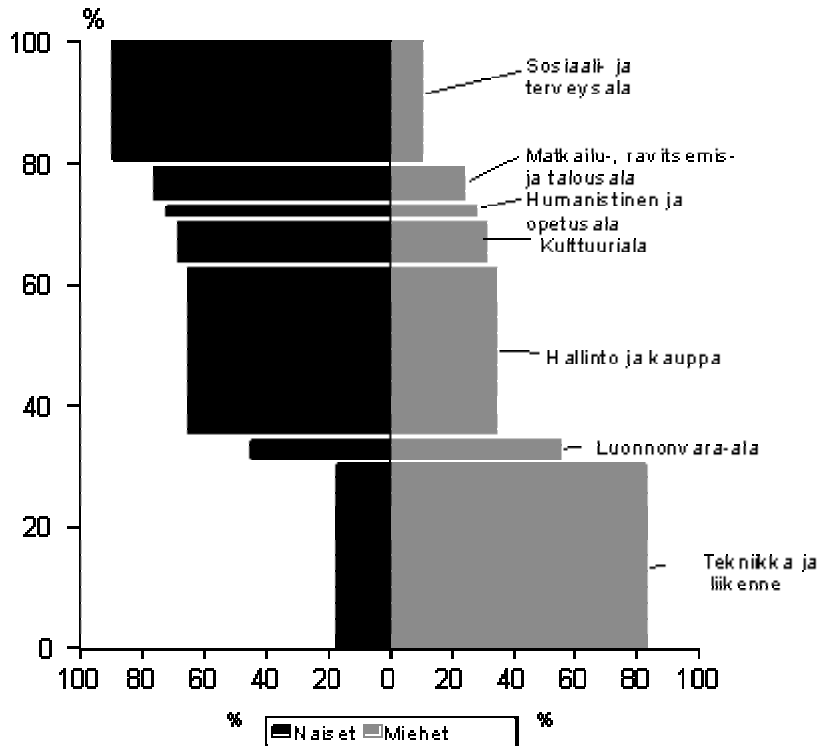
5.2 Sukupuoli

Sukupuoli on yhteiskunnassamme voimakas koulutus- ja uranvalintoihin yhteydessä oleva tekijä. Vaikka elämme huippumodernissa maailmassa suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa, ovat naisten ja miesten roolit koulutus- ja työmarkkinoilla pysyneet selkeinä. Suomalaiset tytöt valitsevat poikia useammin lukiokoulutuksen, ja eri koulutusalat ovat poikien ja tyttöjen suosiossa. Työelämässä eri ammattialat ovat eriytyneet selkeästi miesten ja naisten aloiksi. (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina.) Sukupuoli on näin ollen tärkeä muuttuja tarkasteltaessa nuorten koulutus- ja uranvalintoja. Luvussa käsitellään ensin sukupuolten välisiä eroja Suomen koulutus- ja työelämässä ja lopuksi esitellään joitakin sukupuolen ja koulutus- ja uranvalintojen yhteydestä saatuja tutkimustuloksia.

Vuonna 2002 Suomessa 64 % 15 – 74-vuotiaista naisista kuului työvoimaan (työlliset ja työttömät) ja samanikäisistä miehistä 69 %. Palvelualalla, joka on perinteinen naisten ala, työntekijöistä noin 60 % on naisia ja 40 % miehiä ja vastaavasti perinteisellä miesten alalla, teollisuudessa, miehiä on noin 75 % ja naisia 25 %. Osa-aikatyötä tekevästä palkansaajista 66 % on naisia. Naisia työllistää enemmän julkinen sektori, etenkin kunnat, kun taas miehiä työllistää yksityinen sektori. (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina, Työelämä.) Tasa-arvomaana tunnettu Suomi siis erottelee naiset ja miehet erilaisiin töihin: eri aloille, eri ammatteihin ja eri asemiin, mistä johtuu esimerkiksi se, että naisten palkat ovat huomattavasti miesten palkkoja pienempiä.

Nuoren ammatillisen suuntautumisen prosessi alkaa jo lapsuusiässä ja toteutuu valintojen kautta nuoruusiässä. Elämän aikana omaksutut käsitykset ja arvostukset vaikuttavat paljon nuoren suuntautuneisuuteen. Valintoihin vaikuttavat toisaalta ammatilliset kiinnostukset ja käsitykset omista kyvyistä sekä toisaalta mahdollisuuksien rakenne. Nuorten ammatillinen suuntautuminen heijastaa selkeästi suomalaisen työelämän jakautuneisuutta miesten ja naisten ammateiksi. (Puhakka 1997, 166 - 167.) Vallitseva koulutus- ja ammattirakenne toimiikin eräänlaisena kulttuurikoodina valinnoille (Nummenmaa 1992, 115). Ei olekaan mikään ihme, että nuoret tekevät perinteisiä ratkaisuja koulutus- ja uranvalintojaan tehdessään, koska he saavat stereotyyppisiä sukupuolimalleja kaikkialta ympäriltään.

Nummenmaan (1996) mukaan koulutustausta ja sukupuoli ovat merkittävimpiä yksilön elämänkulkua ja sen rakenteistumista määrittäviä tekijöitä, joten niiden vaikutukset ulottuvat myös muille elämänaloille ja siten yksilön koko elämään (Nummenmaa 1996, 15 - 16). Sukupuoli määrittää koulutusvalintoja, joten sen merkitys yksilön elämään on todella keskeinen. Nuorten koulutuspolut eroavat jo peruskoulun jälkeen selvästi sukupuolten mukaan siten, että tytöt ovat enemmän lukioon suuntautuvia kuin pojat, ja ammatillisissa oppilaitoksissa koulutusalat ovat selkeästi sukupuolittuneet (Korhonen 1998, 59).

KUVIO 1 Ammattikorkeakouluissa opiskelevat vuonna 2001 (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina, Koulutus).

Vuonna 2001 lukio-opiskelijoista ja ylioppilastutkinnon suorittaneista 58 % oli tyttöjä. Ammatilliseen tutkintoon johtavassa koulutuksessa sosiaali- ja terveysalan opiskelijoista yli 90 % oli samana vuonna tyttöjä ja tekniikan ja liikenteen alalla opiskelijoista yli 80 % oli poikia. Sama trendi jatkuu korkea-asteen opinnoissa. Ammattikorkeakouluissa sosiaali- ja terveysalalla opiskelijoista oli vuonna 2001 noin 90 % naisia (kuvio 1), matkailu-, ravitsemus- ja talousalalla, humanistisella ja opetusalalla, kulttuurialalla ja hallinnon ja kaupankin alalla opiskelijoista oli kussakin yli 60 % naisia. Tekniikan ja liikenteen opiskelijoista taas yli 80 % oli samana vuonna miehiä. Myös yliopiston koulutusalat ovat selvästi sukupuolittuneet opiskelijamäärillä mitattuina. (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina, Koulutus.)

Nummenmaan ja Kasurisen (1995) tutkimustulosten mukaan nuorten ammattisuunnitelmien toteutuminen riippuu oleellisesti siitä, suunnitteleeke nuori perinteistä vai ei-perinteistä ammattia. Perinteistä oman sukupuolen ammattia harkitsevat nuoret yleensä sijoittuvat tälle alalle, kun taas ei-perinteiset ammattisuunnitelmat toteutuvat harvemmin. Tytöt suunnittelevat poikia useammin ei-perinteisiä ammatteja, mutta heidän sijoittumisensa niihin on vähäisempää kuin pojilla. Nummenmaa ja Kasurinen toteavatkin, että huolimatta naisten vahvistuneesta asemasta työmarkkinoilla ja koulutuksessa naisten mahdollisuudet sijoittua miesten aloille ovat itse asiassa kaventuneet viimeisten vuosikymmenten aikana, kun taas miesten mahdollisuudet sijoittua naisten aloille ovat lisääntyneet. (Nummenmaa & Kasurinen 1995, 137.)

Tyttöjen on menestyttävä koulussa keskimäärin paremmin ja valittava pitkä matematiikka sijoittuakseen miesvaltaisille, usein teknisille koulutusaloille. Tämä merkitsee useimmiten lukioreitin valintaa ja korkeita koulutustavoitteita, jotka taas yleensä pohjautuvat perheen korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan ja koulutusperinteeseen. Poikien kohdalla nämä yhteydet ovat enintään vähäisiä. (Nummenmaa 1992, 117.) Naisilta siis tavallaan vaaditaan miehiä enemmän, jotta heidät voitaisiin hyväksyä miehelle alalle. Miehet ovat naisvaltaisilla aloilla usein johtotehtävissä, kun taas naisten pärjääminen miesvaltaisilla aloilla on vaikeampaa. Yhteiskunnassamme vallitseva kulttuuri erotteleekin tarkasti miehet ja naiset ja määrittelee heille sopivat ammattialat, ja tästä kulttuurista poikkeavan tulee olla todella varma itsestään ja valinnastaan.

Nuorten valitessa koulutusuraansa ja tulevaa ammattiaan ei olekaan samantekevää, valitseeko hän omalle sukupuolelleen tyypillisen ammatin vai ei. Kulttuuriset normit ja sukupuolten stereotypiat ovat edelleen voimakkaita nuorten asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. Tarkasteltaessa lukiolaisten valintojen taustatekijöitä ja nuorten asenteita on otettava huomioon se, että nuori ei välttämättä voi valita vapaasti sukupuolelleen epätyypillisellä tavalla, vaan miehen tai naisen rooli voi vaikuttaa alitajuisesti valintoihin hyvinkin paljon. Valinnanmahdollisuuksia rajoittaakin selvästi käsitys miehille ja naisille sopivista ammateista.

Toisen sukupuolen aloille suuntautumista tutkittaessa alavalinnan suunnittelussa painottuvat enemmän yksilölliset tekijät, kun taas konkreettisesti sijoittumisessa suunnitelmat joutuvat kohtaamaan mahdollisuuksien rakenteen. Mahdollisuuksien rakenne koostuu useasta tekijästä, kuten sukupuolesta, koulutusreitistä, koulumenestyksestä, ainevalinnoista ja koulutuspaikkojen tarjonnan ja kysynnän alueellisesta vaihtelusta. (Nummenmaa 1992, 116 - 117.) Nuoret siis voivat suunnitella valintojaan aidosti omasta mielenkiinnostaan käsin, mutta todellinen sijoittuminen on kiinni monesta muustakin asiasta kuin vain mielenkiinnosta alalle. Koulutussuunnitelmat voivat poiketa todellisesta sijoittumisesta paljonkin.

Sukupuolten jakautumista työmarkkinoilla on yritetty ratkaista esimerkiksi monien eri projektien avulla niin kansallisesti kuin yhteistyössä muiden maiden kanssa. Räsänen (1996) kuvaa artikkelissaan vuosina 1985 - 1989 Pohjoismaissa toteutettua Bryt Avaa -projektia, jonka tarkoituksena oli kehittää menetelmiä sukupuolten välisen erottelun purkamiseksi ja toteuttaa käytännössä erottelun purkamista yhdessä oppilaitosten kanssa. Bryt Avaa -projektia käytetään tässä esimerkkinä siksi, että Räsänen tuo kuvauksessaan esille erityisesti projektin saaman vastaanoton kouluissa: Bryt Avaa -projektia esiteltäessä yhteistyökoulujen opettajista ainoastaan opinto-ohjaajat kannattivat kokeilua. Räsänen tulkitsee tämän johtuvan siitä, että opinto-ohjaajat ovat muita opettajia selvemmin tietoisia siitä, miten sukupuolijaot ja stereotypiat suuntaavat nuorten koulutus- ja uranvalintoja, ja he ymmärtävät niiden

purkamisen tärkeyden. (Räsänen 1996, 173 - 176.) Opinto-ohjaajan rooli koulussa nuorten sukupuolistereotyyppien murtajana korostuu valintoihin ohjaamisessa ja valintasuunnitelmien tukemisessa.

Volasen ja Mäkisen (1997) mukaan sukupuoli selittää sekä koulumenestystä että jatkokouluttautumisasietta siten, että tytöt menestyvät paremmin koulussa kuin pojat ja suunnittelevat useammin toisen asteen jälkeistä koulutusta kuin pojat (Volanen & Mäkinen 1997, 250). Yliopistot ja ammattikorkeakoulut ovat naisistuneet (Kivinen & Rinne 1995, 96 - 97; Savolainen 2001, 107), ja naisilla on muutenkin korkeammat koulutustavoitteet kuin miehillä (Savolainen 2001, 98). Sukupuoli näkyy kuitenkin siinä, valitaanko ammattikorkeakoulu vai yliopisto saman alan opiskelupaikaksi. Hyvinkin korkein arvosanoin korkeakoulutukseen pyrkivät naiset hakeutuvat useammin ammattikorkeakouluopintoihin kuin miehet ainakin kaupallisella alalla. (Nurmi 1998, 158.)

Tyttöillä on myös korkeammat ammatilliset tavoitteet kuin pojilla (Furlong, Kasurinen, Biggart & Sinisalo 1998, 19). Tavoitteet toteutuvat kuitenkin vain harvoin työelämässä, sillä naiset valitsevat usein naisvaltaisen, huonosti palkatun ammatin, jossa on yleensä huonot etenemismahdollisuudet (Puhakka 2003, 36). Työelämä vahvistaakin sukupuolittuneita koulutusvalintoja (Stenström 1997, 86).

5.3 Koulumenestys

Vanhempien korkea koulutuksellinen ja sosiaalinen asema voi edistää lapsen menestymistä koulussa jopa lapsen omaa lahjakkuutta enemmän (Kuusinen 1986, 196). Koulumenestys on siis voimakkaasti riippuvainen myös vanhempien koulutuksesta ja sosiaalisesta asemasta, joita voisi kuvailla kulttuurinen pääoma -käsitteellä. Koulumenestyksen on kuitenkin yleisesti todettu olevan yksinäänkin yhteydessä koulutussuunnitelmiin ja koulutukseen pääsyyn.

Koulumenestyksen yhteys toisen asteen koulutukseen sijoittumiseen on selvä: esimerkiksi Savolaisen (2001) tutkimuksessa lukioon päässeillä oli korkein keskiarvo tarkasteltaessa peruskoulun päättäneiden ryhmää (Savolainen 2001, 91). Koulumenestys valikoi siis selvästi lukioon ja ammatilliseen oppilaitokseen menijöitä (Korhonen 1997, 73). Peruskoulumenestyksen merkitys koko myöhemmän koulutusuran ennustajana on myös todettu tärkeäksi. Savolaisen (2001) mukaan kuitenkin muut tekijät, kuten sosiaalinen tausta, selittävät koulutusuraa peruskoulumenestystä paremmin. (Savolainen 2001, 94.)

Kasurisen (1999) tutkimuksessa merkittävin suomalaisten nuorten korkeakoulusuunnitelmia ennustava tekijä oli hyvä aikaisempi koulumenestys (Kasurinen 1999, 54). Mitä parempi koulumenestys nuorella on ollut, sitä

todennäköisemmin hän suunnittelee korkeakouluopintoja. Keskiarvon yhteys koulutustasoon on myös selvä: yliopisto-opiskelijoilla on keskimääräisesti parhaat keskiarvot: mitä korkeampi koulumenestys nuorella on, sitä todennäköisemmin hän tähtää yliopisto-opintoihin (Nurmi 1998; Savolainen 2001, 92; Vuorinen & Valkonen 2003).

Ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opintoja suunnittelevat jakaantuvat myös koulumenestyksen mukaisesti. Ammattikorkeakouluun tähtää Nurmen (1998) mukaan ylioppilaista yleisarvosanakseen laudaturin saaneista noin 10 prosenttia, kun taas korkeintaan b:n paperit kirjoittaneiden joukosta noin 60 prosenttia hakeutuu ammattikorkeakouluun. (Nurmi 1998, 156.) Opintomenestys erottelee myös korkeakouluun hakijoita: lukion päästötodistuksen keskiarvolla mitattuna ne, joilla keskiarvo on pienempi tai yhtä suuri kuin 7,5 hakevat ammattikorkeakouluun ja niistä, joilla keskiarvo on suurempi kuin 7,5 valtaosa hakee yliopistoon. Yliopistoon aikovien osuus kasvaa keskiarvon kohotessa siten, että niistä, joilla keskiarvo on yli 8,5 yliopistoon tähtää jo 85 %. (Vuorinen & Valkonen 2003.)

Furlongin ym. (1998) mukaan hyvä koulumenestys on voimakkaimmin yhteydessä korkeisiin ammatillisiin toiveisiin (Furlong ym. 1998, 17). Jos nuori menestyy koulussa hyvin, on erittäin todennäköistä, että hänelle muodostuu hyvä kuva itsestään oppijana. Siitä taas seuraa todennäköisesti se, että hänen tulevaisuudensuunnitelmansa liittyvät korkeakoulutukseen ja arvostettuun ammattiin. Yhteenvetona voidaan siis todeta, että mitä parempi koulumenestys nuorella on, sitä todennäköisemmin hän valitsee toisen asteen opiskelupaikakseen lukion ja sen jälkeen suuntautuu yliopisto-opintoihin ja akateemiseen ammattiin.

5.4 Sosiaalinen tausta

Nuorten kotitausta voidaan jakaa vanhempien koulutustaustaan ja vanhempien ammatteihin. Molemmat tekijät ovat selkeästi yhteydessä nuoren koulutussuunnitelmiin ja koulutukseen siten, että mitä korkeammat vanhempien koulutustaso ja ammatit ovat, sitä korkeammalle lapsikin todennäköisesti suuntautuu.

Nuorten suhtautuminen koulunkäyntiin ja sen yhteys valintoihin on Järvisen (1999) mukaan ymmärrettävissä perhetaustan kautta. Hänen mukaansa se, miten perheissä suhtaudutaan koulunkäyntiin luo perustan nuorten ammatillisille tavoitteille. (Järvinen 1999, 172.) Jos perheessä suhtaudutaan kannustavasti ja innostaen lapsen koulunkäyntiin, on todennäköisempää, että lapsikin kokee kouluttautumisen mielekkääksi ja suunnittelee siten pidempiä opintoja. Korkeakoulutettujen vanhempien lapsista suurin osa menee lukioon ja ammatillisen koulutuksen saaneiden vanhempien lapsista suurempi osa suuntautuu ammatillisiin opintoihin (Korhonen 1997, 74).

Vanhempien koulutustaso on yhteydessä nuorten koulutusaikaisiin siten, että korkeakoulutettujen ja ylempien toimihenkilöiden lapset hakeutuvat ensisijaisesti yliopistoon (Vuorinen & Valkonen 2003, 68 - 71; Nurmi 1998, 100, 107). Ylempien toimihenkilöiden jälkikasvu hakeutuu usein yliopistoon, vaikka aiempi koulumenestys olisi heikkokin (Vuorinen & Valkonen 2003, 72 - 73; Savolainen 2001, 94 - 96). Mitä enemmän vanhemmilla on koulutusta, sitä enemmän myös lapset aikovat kouluttautua (Savolainen 2001, 97 - 98). Kasurinen (1999) totesi tutkimuksessaan vanhempien koulutuksen ja ammattien olevan yhteydessä nuorten aikaisiin siten, että mitä korkeammassa asemassa äiti tai isä työskenteli, sitä todennäköisemmin nuori suuntautui yliopisto-opintoihin. Vanhempien koulutustausta oli samankaltaisessa yhteydessä nuorten korkeakoulusuunnitelmiin: korkeaa koulutusta suunnittelevien nuorten vanhemmat olivat useimmin itsekin korkeasti koulutettuja. (Kasurinen 1999, 54.)

Taloudelliset tekijät olivat Gambetan (1984) Italiassa toteutetussa tutkimuksessa yhteydessä erityisesti työläisnuorten koulutuspäätöksiin: heillä ei yksinkertaisesti ollut taloudellisia resursseja jatkaa opiskelua pakollisen koulutuksen jälkeen. Myös psykologiset tekijät ovat Gambetan mukaan yhteydessä nuorten koulutusvalintoihin: taustaltaan keskiluokkaisten nuoret jatkavat opiskeluaan usein pidemmälle kuin heidän tasonsa edellyttäisi ja työläisnuoret vastaavasti lopettavat koulunsa useammin kuin taloudelliset resurssit vaatisivat. Eri lähtökohdista tulevilla nuorilla oli hänen mukaansa myös erilaiset kiinnostukset, jotka vaikuttivat heidän koulutusvalintoihinsa. Koulutuksen lupaamat suuret tulot ja niiden vetovoima olivat yhteydessä etenkin työläistäustaisten nuorten koulutuspäätöksiin, kun taas suurin keskiluokkaisten nuorten koulutusvalintoihin vaikuttava tekijä oli nuoren omat ammatitavoitteet. (Gambetta 1984, 302 - 303, 312.)

Vanhempien koulutustasolla ja ammatilla eli sosiaalisella taustalla on merkitystä sekä nuorten koulutusuraan että ammatillisiin toiveisiin. Usein myös pelkkää isän koulutusta tai ammattia on pidetty lapsen koulutus- ja uranvalintojen ennustajana (Gambetta 1984, 297; Volanen & Mäkinen 1997, 250). On myös havaittavissa, että sosiaalinen tausta voi olla jopa voimakkaammin yhteydessä koulutus- ja uranvalintoihin kuin nuoren aikaisempi koulumenestys. Sosiaalinen tausta onkin erittäin merkittävä ja huomionarvoinen tekijä tarkasteltaessa valintoihin yhteydessä olevia tekijöitä.

Erilaisten tekijöiden yhteyttä koulutus- ja uranvalintoihin on tutkittu paljon ja eri painotuksin. Tulokset vaihtelevat sen mukaan, mitä taustamuuttujia on käytetty, keitä tutkittu ja mistä näkökulmasta aihetta on lähestytty. Yleisesti koulumenestyksen, sukupuolen ja kotitaustan merkitys valinnoissa on kuitenkin melko kiistaton: näillä muuttujilla näyttäisi olevan merkitystä nuoren tekemiin koulutus- ja uranvalintoihin. Siksi myös tässä tutkimuksessa tarkastellaan niiden yhteyttä lukiolaisten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin.

6 TUTKIMUSONGELMAT

I Millaisia koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia nuorilla on lukion päättövaiheessa?

Lukion päättövaiheessa olevien nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia on haluttu kartoittaa siksi, että lukio valitaan peruskoulun jälkeiseksi koulutuspaikaksi usein koulutus- ja uranvalintapäätöksen lykkäämiseksi. Lukion päättövaiheessa ollaan kuitenkin usein yhtä tietämättömiä omista tulevaisuudensuunnitelmista kuin sen alkaessakin. Lukiolaisilla ei myöskään usein ole selvillä mitään tiettyä ammattia, johon he tähtäävät, vaan ennemminkin koulutustaso tai ehkä -ala. Ovatko tähän tutkimukseen osallistuvien nuorten suunnitelmat jo selvillä, ja osaavatko he nimetä itselleen toiveammatin? Eri koulutusaloille suuntautumista on myös mielenkiintoista tarkastella: ovatko jotkut alat suosituimpia kuin toiset?

II Mitkä tekijät ovat yhteydessä lukiolaisnuorten koulutus- ja uranvalintoja koskeviin suunnitelmiin?

Sukupuolen, koulumenestyksen ja sosiaalisen taustan yhteyttä suunnitelmiin on haluttu tarkastella siksi, että niiden on todettu yleisesti olevan yhteydessä koulutus- ja uranvalintaan. Savolainen (2001) käytti samankaltaisia muuttujia tarkastellessaan tutkimuksessaan peruskoululaisten koulutus- ja uranvalintoihin yhteydessä olevia tekijöitä. Onkin kiinnostavaa tarkastella nimenomaan lukiolaisia, koska yleensä on keskitytty joko peruskoulun päättövaiheessa oleviin tai korkeakoulutukseen hakeutuviin nuoriin.

1. Miten peruskoulun päästötodistuksen keskiarvo, sukupuoli, vanhempien koulutustausta ja vanhempien ammatit ovat yhteydessä lukion jälkeisiin koulutussuunnitelmiin?

2. Miten peruskoulun päästötodistuksen keskiarvo, sukupuoli, vanhempien koulutustausta ja vanhempien ammatit ovat yhteydessä lukion jälkeisiin ammatinvalintasuunnitelmiin?

3. Millä perustein nuoret ovat valinneet lukion toisen asteen koulutuspaikakseen?

Tutkimuksessa tarkastellaan sekä taustamuuttujien yhteyttä nuorten suunnitelmiin että heidän omia näkemyksiään suunnitelmiinsa vaikuttaneista tekijöistä. Näin saadaan tarkasteltua valintaan yhteydessä olevia tekijöitä sekä yksilön omasta näkökulmasta että taustamuuttujien eli valikoitumisen näkökulmasta.

Savolainen (2001) on tarkastellut myös tutkimuksessaan nuorten arviointeja jo tehdystä toisen asteen koulutusvalinnasta. Tässä käytetään mallina Savolaisen tutkimusta ja kartoitetaan nuorten mielipiteitä tekemästään toisen asteen koulutusvalinnasta valintatilannetta koskevien väittämien avulla. Lähtökohtana on tarkastella sitä, mieltävätkö nuoret lukiovalintansa omaksi, rationaaliseksi päätökseksi vai ovatko he mielestään ajautuneet lukioon muiden tekijöiden toimesta.

III Mikä on ohjauksen asema nuorten koulutus- ja uranvalinnoissa?

Opinto-ohjaus on ajankohtainen ja tärkeä asia nuorten valintasuunnitelmiin liittyen. Ohjauksen merkitystä tullaan korostamaan tulevaisuudessa entistä enemmän, eikä sen yhteyttä koulutus- ja uranvalintoihin ole vielä tutkittu paljoakaan. Ohjauksen arviointi nuorten näkökulmasta on mielenkiintoista, varsinkin, kun valtakunnalliset arvioinnit osoittavat ohjauksen aseman lukioissa olevan melko heikon (Numminen ym. 2002).

1. Miten ohjaus on yhteydessä nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin?

2. Miten nuoret arvioivat saamaansa ohjausta?

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä tutkimuksessa yhdistetään kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusta, sillä kyselylomakkeessa oli sekä selkeästi määrällisiä että laadullisia, avoimia kysymyksiä. Tämä tuo tutkimukseen syvyyttä, sillä kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen suuntaus nähdään toisiaan täydentäviksi lähestymistavoiksi (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 125). Kvalitatiiviset, avoimet kysymykset tuovat lisätietoa strukturoituihin kysymyksiin ja tuovat vastaajien ajatuksia laajemmin esille. Dikotomia kvalitatiivinen - kvantitatiivinen onkin selkeyden vuoksi käytössä oleva yleistys, ja käytännössä näkökulmia ja niihin liitetyjä menetelmiä yhdistellään usein samoissa tutkimuksissa laajemman näkökulman saamiseksi (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 10). Pääosa tämän tutkimuksen aineistosta on kuitenkin analysoitu tilastollisia menetelmiä käyttäen.

Seuraavaksi esitellään tämän tutkimuksen toteutukseen liittyviä asioita, aineiston keruun kulkua ja siihen liittyvien valintojen perustelua. Ensin kuvaillaan tutkimusjoukkoa ja sen piirteitä, otantatekniikkaa ja perustellaan tutkimusjoukkoon liittyviä valintoja. Sen jälkeen käsitellään tutkimuksessa käytettyjä tutkimusvälineitä eli kyselylomaketta ja sen laadintaan liittyviä vaiheita. Myös mittarin luotettavuutta pohditaan tässä yhteydessä. Tutkimuksen kulkua ja etenemistä kuvaillaan vaiheittain ja lopuksi tarkastellaan tutkimuksessa käytettyjä aineiston analyysimenetelmiä. Kyselylomakkeiden palautumismääristä kerrottaessa hylätyt lomakkeet on jätetty huomioimatta, eli vain tutkimuksessa käytetyt lomakkeet on laskettu mukaan eri lukioista saatuihin lomakkeisiin.

7.1 Tutkimusjoukko

Tutkimusjoukoksi valittiin abiturienteja kolmesta eri lukiosta Jyväskylän seudulta. Otantamenetelmänä oli harkinnanvarainen näyte, eli kohderyhmä

valittiin tietoisesti Jyväskylän läheltä ja sekä kaupungin että maalaiskunnan lukioista. Otannan koko oli 200, joista jouduttiin hylkäämään 7 lomaketta selvän pilailun takia, eli aineiston määräksi tuli lopulta 193 henkilöä. Jyväskylän alueen lukiot valittiin kohderyhmäksi siksi, että seudulla on paljon lukioita. Tutkimukseen valitut lukiot valittiin kuitenkin melko sattumanvaraisesti kaupungin ja maalaiskunnan lukioiden joukosta. Tavoitteena oli saada mukaan opiskelijoita kolmesta lukiosta sekä Jyväskylän kaupungin että maalaiskunnan alueelta, ja aineistonkeruuta ryhdyttiin järjestämään ennestään tuttujen opinto-ohjaajien kanssa. Otantamenetelmästä johtuen kohderyhmä ja sitä kautta tulokset voivat olla hyvinkin omanlaisiaan, ja tuloksia ei voi näin ollen yleistää koskemaan kaikkia lukion päättövaiheessa olevia nuoria. Jonkinlaista tulkintaa koko ikäluokan mielipiteistä ja tuntemuksista tämänkin tutkimuksen pohjalta voidaan kuitenkin tehdä, mutta suurempi ja satunnaisempi otos olisi tarpeen tulosten yleistettävyyden mahdollistamiseksi. Edustavan otoksen saaminen olisi edellyttänyt sitä, että otosyksiköt olisi valittu arpoen eikä harkiten (Heikkilä 1998, 41).

Tutkimuksen ajankohta ei ollut välttämättä paras aineistonkeruu-aika tutkimuksen aihetta (koulutus- ja uranvalintasuunnitelmat) ajatellen. Ainakin yhdessä tutkimukseen osallistuneista lukioista lukion ainut opinto-ohjauksen kurssi oli vielä edessäpäin, eli nuoret eivät olleet saaneet vielä lainkaan ryhmäohjausta lukioaikanaan. Lukioiden opinto-ohjaajat toivat esille myös sellaisen huomionarvoisen seikan, että abiturientit eivät yleensä ottaen pohdi jatkokoulutus- ja uranvalinta-asioita ennen kuin vasta keväällä ylioppilaskirjoitusten jälkeen. Kevät olisi siis tässä mielessä ollut parempi aika kerätä aineisto, mutta tutkimuksen aikataulun vuoksi se ei ollut tällä kertaa mahdollista.

7.2 Kyselylomake tutkimusvälineenä

Aineisto kerättiin kyselylomakkeella. Eri tekijöiden yhteyttä koulutus- ja uranvalintoihin on tutkittu paljon, ja olikin melko selvää, mitkä tekijät ovat aikaisempien tutkimuksien mukaan olleet yhteydessä koulutus- ja uranvalintoihin. Tältä pohjalta voidaankin perustella kyselylomakkeen käyttämistä tämän tutkimuksen aineiston keruussa, sillä kyselylomake soveltuu jo olemassa olevan teorian testaamiseen paremmin kuin esimerkiksi haastattelu, jossa kartoitetaan usein jotakin uutta asiaa (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 19).

Kyselytutkimuksen etuihin kuuluu sen avulla saatavan tiedon määrä ja tiedon hankinnan tehokkuus. Hyvän lomakkeen laatiminen vie kuitenkin aikaa, ja vastaajien tutkimukseen suhtautumisen vakavuudesta ei voida olla varmoja. (Hirsjärvi ym. 2000, 182.) Tämänkin tutkimuksen kyselylomaketta olisi voitu hioa vielä paremmaksi, mutta tiukan aikataulun vuoksi siihen ei ollut aikaa. Suurin osa vastaajista vastasi asiallisesti ja hyvin asiaan paneutuen lomakkeessa

olleisiin kysymyksiin. Mukana oli kuitenkin muutamia, jotka vastasivat selvästi pilailleen, ja heidän täyttämäänsä lomakkeita ei käytettykään tutkimuksessa. Hirsjärvi ym. (2000) toteavat, että lomakkeen lähettäminen tutkimusjoukolle esimerkiksi koulun välityksellä on lähellä postikyselyä. Heidän mukaansa vastausprosentti muodostuu usein näin tavanomaista korkeammaksi. (Hirsjärvi ym. 2000, 183.) Varmasti myös tässä tutkimuksessa vastausprosentti olisi jäänyt huomattavasti alhaisemmaksi, jos lomakkeet olisi lähetetty postissa. Opinto-ohjaajien välityksellä saatiin (yhtä poikkeusta lukuun ottamatta; tarkemmin Tutkimuksen kulku -luvussa) vastaus lähes jokaiselta ryhmään kuuluvalla abiturientilta.

7.2.1 Kyselylomakkeen laatiminen

Lähtökohtana lomakkeen laatimiselle olivat tutkimusongelmat ja aikaisemmat tutkimukset. Tavoitteena oli rakentaa sellainen lomake, jolla saataisiin asiasta mahdollisimman paljon hyödyllistä tietoa taloudellisesti. Osa kysymyksistä (ks. Liite 1, kohta 10) pohjautuu Savolaisen (2001) väitöskirjaan ja siinä käytettyyn kyselylomakkeeseen. Savolaisen tutkimuksessa on samanlaisia tutkimusongelmia kuin tässä tutkimuksessa, joten oli loogista hyödyntää hänen lomakettaan soveltuvin osin. Hirsjärven ym. (2000) mukaan avoimet kysymykset kyselylomakkeessa sallivat vastaajan ilmaista itseään omin sanoin. Lomakkeeseen haluttiinkin avoimia kysymyksiä vastauksista saatavan tiedon syventämiseksi ja opiskelijoiden omien näkökulmien esille tuomiseksi. Monivalinta- ja asteikkoihin perustuvien strukturoitujen kysymysten käyttöä taas voidaan perustella sillä, että niihin saadut vastaukset ovat selkeitä ja niitä on helppo käsitellä. (Hirsjärvi ym. 2000, 188.)

Selvitettäviä teemoja olivat siis koulutus- ja uranvalintasuunnitelmat, yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden yhteys koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin, lukiovalinnan perustelu ja ohjauksen asema koulutus- ja uranvalinnoissa. Aikaisempien tutkimusten pohjalta oli tiedossa, että ainakin sukupuoli, aikaisempi koulumenestys ja vanhempien koulutus sekä ammatti ovat yhteydessä koulutus- ja uranvalintoihin. Koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia käsittelevästä tutkimuskysymyksestä oli helppo rakentaa kysymykset lomakkeeseen, sillä niistä voitiin kysyä nuorilta suoraan avoimilla kysymyksillä.

Eri tekijöiden yhteyksiä valintasuunnitelmiin käsittelevä tutkimusongelma operationalisoitiin kysymyksiin sukupuolesta ja muista valintoihin mahdollisesti yhteydessä olevista tekijöistä aikaisempien tutkimustulosten avulla. Lukiovalinnan perustelun operationalisointiin saatiin apua Savolaisen (2001) tutkimuksesta, jossa käytettyä väittämäjoukkoa mukailemalla muodostettiin osiojoukko lomakkeeseen. Kolmas tutkimuskysymys (Ohjauksen asema nuorten koulutus- ja uranvalinnoissa) operationalisoitiin lomakkeen loppuosan kysymyksiksi, joissa nuori sai

arvioida ohjauksen merkitystä omille suunnitelmilleen, ja kertoa oman mielipiteensä lukion ohjauksesta.

Lomake koostuu neljästä eri osasta, jotka on rakennettu aihealueiden pohjalle. Yksinkertaisimmat kysymykset kannattaa sijoittaa lomakkeen alkuun (Heikkilä 1998, 47), ja osassa A (ks. Liite 1) kysytäänkin vastaajan taustatietoja. Vastaajan sukupuoli, keskiarvo peruskoulun päättötodistuksessa ja vanhempien koulutus ja ammatti ovat tärkeitä tutkimuskysymyksiin liittyviä rakenteellisia ja yksilöllisiä muuttujia tutkittaessa koulutus- ja uranvalintaan yhteydessä olevia tekijöitä.

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli selvittää, millä perusteilla nuoret olivat peruskouluvaiheessa valinneet lukiokoulutuksen, ja tarkemmin: miten he näkivät asian nyt lukion päättövaiheessa retrospektiivisesti. Osa B (ks. Liite 1) rakennettiin tavoitteena saada selville lukiovalinnan perusteluja, ja apuna käytettiin Hannu Savolaisen väitöskirjatutkimuksessaan käyttämää kyselylomaketta (2001, 134 - 135). Kysymys 10 rakentuu siis Savolaisen tutkimuksessaan käyttämään väittämäsarjaan ja sen muodostaa taulukko lukiovalintaa koskevista väittämistä.

Osassa C (ks. Liite 1) keskityttiin koulutus- ja uranvalintaan liittyviin kysymyksiin. Urnanvalintaan liittyviä ovat useimmat osan loppupuolella olevat kysymykset, mutta yleisesti ottaen koulutusvalintoihin ja uranvalintaan liittyviä kysymyksiä on lomittain koko C-osan läpi. Tutkimuskysymysten kannalta oleellisimpia lomakkeessa olleita kohtia olivat kysymys siitä, mitä nuori aikoo tehdä lukion jälkeen ja siitä, mikä on hänen toiveammattinsa. C-osaan lisättiin myös paljon muita tukikysymyksiä, joiden suunniteltiin osaltaan syventävän koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin liittyviä vastauksia.

Ohjausta käsittelevät kysymykset keskitettiin osa D:hen. Yhdeksi kohdaksi (ks. Liite 1, kysymys 32) asetettiin peruskoulussa saadun toisen asteen koulutukseen liittyvän tiedon arviointi. Ohjaukseen liittyen haluttiin selvittää myös nuorten näkemyksiä lukio-ohjauksen saatavuudesta ja ohjauksen tilasta lukiossa, sekä ohjauksen merkitystä heidän suunnitelmilleen. Nuoria pyydettiin arvioimaan lukiossa saamaansa ohjausta ja sitä, miten opinto-ohjaus on ohjannut heidän koulutus- ja uranvalintojaan sekä hakeutumista eri aloille. Tämä osio nähtiin todella tärkeäksi osaksi kyselylomaketta, koska yksi tutkimusongelma koskee ohjauksen asemaa nuorten valinnoissa.

7.2.2 Kyselylomakkeen reliabiliteetti ja validiteetti

Reliabiliteetti merkitsee mittauksen kykyä tuottaa varmoja, yleistettäviä ja toistettavissa olevia tuloksia eli se ilmentää satunnaisten virheiden määrää. Reliabiliteetin puute johtuu yleensä satunnaisvirheistä, joita aiheuttavat otanta sekä erilaiset mittaus- ja käsittelyvirheet. (Heikkilä 1998, 179.) Tämän

tutkimuksen aineistoa on käyty huolellisesti läpi mittaus- ja käsittelyvirheiden poistamiseksi.

Validiteettiin vaikuttaa kyselytutkimuksissa ensisijaisesti se, miten hyvin kysymysten avulla saadaan selville juuri sitä tietoa, jota on tarkoitus tutkia. Kyselylomakkeella saatiin hyvin ratkaisut tutkimusongelmiin, mutta aina tietenkin voi sanoa, että kyselylomaketta olisi voitu hioa etukäteen vielä enemmän ja näin nostettu validiuden tasoa. Usein kyselylomaketutkimuksissa systemaattisen virheen aiheuttajana eli validiustason laskijana pidetään juuri katoa, joka tässä tutkimuksessa on kohtuullinen (noin 27 %, tarkastellaan tarkemmin Tutkimuksen kulku -luvussa). (Heikkilä 1998, 178.)

Tutkimusaineiston laatuun vaikuttavat käsittely-, mittaus-, peitto- ja katto- sekä otantavirheet. Otantatutkimukseen kuuluu lähes aina oleellisena osana otantavirhe, joka johtuu otannasta aiheutuvasta satunnaisvirheestä sekä usein myös kadon aiheuttama vääristymä. Mittausvirhe taas voi syntyä esimerkiksi mitattavan käsitteen hankaluuden tai mittarin heikkouden takia. (Heikkilä 1998, 177 - 178.) Reliaabelius ja validius muodostavat yhdessä lomakkeen kokonaisluotettavuuden (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 89). Heikkilä (1998) toteaa tutkimustulosten yleistettävyydestä, että "tuloksia ei pidä yleistää niiden pätevyysalueen ulkopuolelle" (Heikkilä 1998, 29). Mielestäni tässä on tuotu hyvin ilmi se, että tämä tutkimus on harkitusti valittu otos keskisuomalaisista abiturienteista, ja tuloksia ei voi varauksetta yleistää koskemaan koko Suomea ja kaikkia lukiolaisia.

Aineistonkeruu kyselylomakkeella haastattelutilanteeseen verrattuna on siinä mielessä hankala, että tarkennuksia vastauksiin ei ole mahdollista saada. Haastattelutilanteessa haastateltavalta voidaan kysyä epäselväksi jäänyttä asiaa, mutta lomakkeessa olevan vastauksen ollessa epäselvä ei asialle voi oikeastaan tehdä mitään. (ks. esim. Hirsjärvi ym. 2000, 182.) Tässä tutkimuksessa epäselvät vastaukset jätettiin pääsääntöisesti koodaamatta eli sellaiseen kohtaan tuli puuttuva havainto -merkintä. Mielestäni on parempi vähentää vastaajien määrää karsimalla epäselvät vastaukset pois kuin arvailla, mitä vastauksella on ehkä tarkoitettu. Suuri osa kuhunkin kysymykseen annetuista vastauksista oli tässä tutkimuksessa kuitenkin selkeitä ja käyttökelpoisia.

7.3 Tutkimuksen kulku

Lomakkeen kokeilu esitestauksen avulla on Hirsjärven ym. (2000) mukaan välttämätöntä ennen varsinaista aineistonkeruuta, sillä sen avulla voidaan tarkistaa monia kyselylomakkeen laadinnassa huomioitavia asioita ja kysymyksiä pystytään vielä selventämään (Hirsjärvi ym. 2000, 191). Esitutkimuksena kyselylomake täytätettiin opinto-ohjaajan avustuksella kolmella lukiolaisella ennen varsinaista aineistonkeruuta. Ennen tämän pienen esitutkimuksen suorittamista keskustelin kyseisen opinto-ohjaajan kanssa

lomakkeesta ja tein siihen joitakin muutoksia selventääkseni osaa kysymyksistä. Sen jälkeen opinto-ohjaaja täytti sen kolmella lukiolaisella (heistä kaikki eivät olleet abiturienteja), joilta hän pyysi myös kommentteja lomakkeesta. Lukiolaisilta saatujen kommenttien ja vastausten perusteella joitakin kysymyksiä muutettiin vielä hieman ja joitakin epäselviä kysymyksiä jätettiin kokonaan pois. Lopullinen versio kyselylomakkeesta valmistui syyskuun alussa 2003, jonka jälkeen varsinainen aineiston keräämisen käynnistettiin oppilaitoksissa.

Aineisto kerättiin kolmesta oppilaitoksesta syys - lokakuussa 2003. Ensimmäisestä lukiosta aineisto saatiin yhtenä päivänä, jolloin abiturientit täyttivät lomakkeet opinto-ohjaajansa johdolla yhteisessä ryhmänohjaustuokiassa. Vastausprosentti oli tässä lukiossa noin 90, kun perusjoukkona olivat kyseisen koulun abiturientit (noin 80 kappaletta), ja täytettyjä lomakkeita palautui 71 kappaletta. Toisen lukion keruuprosessi oli hieman monimutkaisempi, sillä alkuperäisen keruupäivän kohdalle sattuiivat ylioppilaskirjoitusten kuuntelut. Ensimmäisellä keruukerralla lomakkeita palautui vain 38, ja se oli liian vähän verrattuna muihin lukioihin. Aikomuksena oli nimittäin se, että jokaisesta lukiosta saataisiin suunnilleen sama määrä palautettuja lomakkeita. Kyseisessä lukiossa lomakkeiden täyttäminen tapahtui ryhmänohjaustuokiassa ryhmänohjaajan johdolla. Kolmannen lukion kohdalla vastaukset saatiin lähes kaikilta abiturienteilta (76 kappaletta 90:stä; noin 80 %), sillä lomakkeiden täyttäminen tapahtui opinto-ohjaustuntien aikana.

Siinä lukiossa, josta sain alun perin noin puolet tavoittelemastani lomakkeiden määrästä, järjestettiin uusi aineistonkeruu. Lomakkeet vietiin kahdelle ryhmälle täytettäväksi, mutta palautusprosentti jäi jälleen alhaiseksi sekaannuksen vuoksi. Takaisin saatiin noin kymmenen täytettyä lomaketta ja lopulliseksi tämän lukion vastausprosentiksi muodostui noin 50 (46 kappaletta 96:sta). Ajanpuutteen vuoksi uutta aineiston keruuta ei enää pystytty tämän jälkeen järjestämään, joten aineiston käsittely aloitettiin tässä vaiheessa syöttämällä lomakkeiden tietoa SPSS -tilasto-ohjelmaan.

Kokonaisuudessaan vastausprosentiksi muotoutui noin 73 %, mikä on melko hyvä tulos verrattuna esimerkiksi kirjekyselyihin, joissa vastausprosentti voi jäädä usein alle 60 prosentin (Heikkilä 1998, 65). Vähäisimmän palautusprosentin lukiota pidetään yleisesti korkeatasoisena ja sinne päästäkseen opiskelijoilla tulee olla hyvä aikaisempi koulumenestys. Voisikin ajatella niin, että itse asiassa vähäinen palautumisprosentti kyseisestä oppilaitoksesta vinouttaa vähemmän tutkittavien koulumenestyksen keskiarvoa kuin jos kyseisestä lukiosta olisi palautunut enemmän lomakkeita. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole vertailla oppilaitosten välisiä tuloksia keskenään, eli sen takia ei ole niin merkityksellistä, miten vastaajamäärä on jakautunut lukioittain.

7.4 Aineiston analyysimenetelmät

Tässä luvussa tutkimuksen analyysimenetelmiä kuvaillaan sekä kvalitatiiviselta ja kvantitatiiviselta osalta. Nämä vaiheet oikeastaan seurasivat toisiaan analyysissä, sillä avointen kysymysten vastaukset analysoitiin ensin kvalitatiivisesti teemoittamalla ja sitten vastauksista muodostetut luokat koodattiin muuttujiksi tilasto-ohjelmaan jatkokäsittelyä varten. Analyysia käsitellään kuitenkin erikseen kvalitatiivinen - kvantitatiivinen -jaottelun avulla, sillä näin analyysin kuvailuun saadaan selkeyttä. Käytännössä kaikki aineisto on siis käsitelty tilastollisesti, mutta osa on ensin luokiteltu laadullisen analyysin kautta. Tutkimusaineistoa ei ole kerätty satunnaisotoksella, minkä vuoksi analyysissä ei oikeastaan voitaisi lainkaan käyttää tilastollisia menetelmiä. Tilastollista merkitsevyyttä on kuitenkin tarkasteltu analyysissä suuntaa-antavasti.

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on luoda aineistoon selkeyttä ja tuottaa sillä tavoin uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysillä pyritään tiivistämään usein hyvin laajakin aineisto kadottamatta silti sen sisältämää tietoa luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä. (Eskola & Suoranta 1998, 138.) Tässä tutkimuksessa laadullisen aineiston analyysi oli siinä mielessä lähtökohdiltaan helppoa, että vastaukset olivat jo valmiiksi luokiteltuina lomakkeen eri kysymysten alla. Esimerkiksi lukio-ohjaukselle annetun arvosanan perustelu -kysymyksen (ks. Liite 1, kysymys 35) alta oli lomakkeissa löydettävissä kaikki vastaukset lukio-ohjauksen arvioinnin perusteluun liittyen. Lomakkeessa oli kuitenkin paljon avoimia kysymyksiä, ja vastausten teemoittelu ja koodaus SPSS -ohjelmaan oli melko työlästä. Vastausmassasta muodostettiin luokkia aineistosta nousseiden teemojen perusteella ja luokat muodostivat kukin oman muuttujansa. Vastaukset koodattiin lomakkeista tämän jälkeen SPSS -ohjelmaan muodostettuihin muuttujiin sen perusteella, mainittiinko lomakkeen vastauksessa teeman aihe vai ei.

Aineisto oli siis luokiteltu jo valmiiksi kysymyksittäin, ja vastausten teemoittelu eri vastausluokkiin tapahtui kysymykseen annettujen vastausten sisällä. Käytännössä kirjoitin kysymykseen saadut vastaukset tekstinkäsittelyohjelmaan allekkain ja aloin teemoittelemaan niitä vastausluokkiin aineistosta nousseiden aiheiden (teemojen) ympärille. Tarkoituksena oli saada kaikki vastaukset johonkin vastausluokkaan, eli periaatteena teemoittelussa oli mahdollisimman laajojen vastausluokkien rakentaminen. (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 175 - 183.)

Lomakkeen avulla saatiin todella paljon vastauksia ja sitä kautta muuttujia, mutta tässä työssä keskitytään vain tutkimusongelmien kannalta oleellisiin vastauksiin. Kaikki vastaukset on koodattu SPSS -ohjelmaan, mutta analysointivaiheessa analysoitavat muuttujat on valikoitu sen perusteella, mitkä muuttujat ovat tutkimusongelmien kannalta tärkeitä ja mitkä eivät. Tässä työssä on siis keskitytty nimenomaan niihin muuttujiin, jotka vastaavat

tutkimusongelmiin ja jotka ovat läheisessä yhteydessä koulutus- ja uranvalintaan tai ohjaukseen lukiossa.

Kvalitatiivista aineistoa analysoitaessa on otettava aina huomioon se, että aineiston luokittelu ja analysointi perustuu subjektiiviselle näkemykselle ja voi siten vaihdella tutkijasta riippuen. Tulkintoihin vaikuttavat aina tulkitsijan ennakkotiedot ja -käsitykset asiasta ja hänen kokemuksensa yleisemminkin. (esim. Eskola & Suoranta 1998, 211.) Itse olen aloitteleva tutkija, ja tietoni koulutus- ja uranvalinnoista perustuvat lukemaani kirjallisuuteen ja omiin kokemuksiini opiskelijana. Vähäinen kokemukseni alan tutkimuksesta vaikuttaa varmasti osittain aineiston analyysiin ja tulkintaan niitä ohentaen, mutta toisaalta kokemattomuuteni voi tuoda aineiston käsittelyyn myös uudenlaista ajattelua. Olen pyrkinyt tekemään johdonmukaisia tulkintoja, ja tarkastelemaan aineistoa teoreettisten näkökulmien avulla tutkimusongelmat huomioiden. Tämänkin tutkimuksen kvalitatiivista osaa voidaan kuitenkin tarkastella varauksella sen takia, että aineiston analyysi ja sille perustuva tulkinta ovat tutkijan oman näkemyksen mukaisia.

Myös tilastollisten menetelmien käytön yhtenä tavoitteena on esittää tutkimusaineiston tieto mahdollisimman yksinkertaisesti ja selkeästi. Tilastollisessa analyysissä havaintotieto esitetään tiivistettynä keskiarvojen tai frekvenssien muodossa, kuten tässäkin tutkimuksessa tehdään useassa kohdassa. (Nummenmaa, Konttinen, Kuusinen & Leskinen 1996, 36.) Sekä laadullisen että määrällisen analyysin alussa pyritään siis tiivistämään aineistoa havainnolliseen ja paremmin käsiteltävissä olevaan muotoon kokonaiskuvan hahmottamiseksi ja analyysin helpottamiseksi.

Lomakkeissa olleet strukturoidut kysymykset koodattiin muuttujien määrittelyn jälkeen suoraan SPSS -ohjelmaan, jonka jälkeen muuttujista tehtiin muuttujalista, josta oli nähtävissä kaikki muuttujat ja niiden mahdolliset arvot. Joitakin muuttujia koodattiin tämän jälkeen uudelleen ja arvoja muutettiin yhdenmukaisiksi (esimerkiksi mitä myönteisempi merkitys, sitä isompi numero symboloimaan muuttujan arvoa). Muuttujista tulostettiin myös frekvenssi- ja soveltuvien osin keskilukutaulukot, joiden avulla dataa voitiin korjailla virheiden ja puuttuvien havaintojen osalta. Aineiston tarkastaminen sen tietokoneelle koodaamisen jälkeen on tärkeä vaihe ennen analyysia, sillä aineiston läpikäynnin laiminlyöminen voi aiheuttaa suuriakin virheitä tuloksissa (Nummenmaa ym. 1996, 23).

Joitakin muuttujia luokiteltiin uudelleen, esimerkiksi keskiarvo-muuttujasta muodostettiin ryhmiä puolen numeroyksikön välein helpottamaan muuttujan käsittelyä analyysissä. Luokiteltaessa avoimien kysymyksien vastauksia kysymykseen saaduista vastauksista muodostettiin useita muuttujia, joita on joissakin tapauksissa käsitelty yhdessä analyysin helpottamiseksi. Esimerkiksi lukion jälkeisiä suunnitelmia käsittelevän kysymyksen (ks. Liite 1, kysymys 13) vastauksista muodostettiin useita muuttujia, joita käsiteltiin yhtenä usean muuttujan muodostamana ryhmänä.

Ristiintaulukoinnilla selvitetään kahden luokitellun muuttujan välistä yhteyttä eli sitä, miten ne ovat yhteydessä toisiinsa (Heikkilä 1998, 199). Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli useaan otteeseen selvittää muuttujien välisiä yhteyksiä, joten ristiintaulukointi oli luonnollinen valinta tarkastella odotettujen ja havaittujen arvojen samankaltaisuutta. Muuttujista ainakin toisen ollessa useimmiten vielä luokitteluasteikollinen ei ollut mahdollista käyttää monimutkaisempia analyysimenetelmiä, joten ristiintaulukointi ja χ^2 -riippumattomuustesti olivat tarkoituksenmukaisimmat muuttujien välisten yhteyksien analyysi- ja testikeinot. Ristiintaulukointi kuvaa selvästi ja havainnollisesti muuttujien välisiä yhteyksiä olematta kuitenkaan teknisesti kovin vaativa. Ristiintaulukointi voidaan myös toteuttaa jo luokitteluasteikollisilla muuttujilla, joten sen avulla muuttujien välisten yhteyksien hakeminen sopi hyvin tähän aineistoon. (Alkula ym. 1994, 175.)

Merkitsevyystaso eli riskitaso on useimmiten tilastollisissa menetelmissä käytetty muuttujien välisen eron tai riippuvuuden ilmentäjä. Tässä tutkimuksessa on käytetty rajana 0,05:n merkitsevyystasoa, jonka alle menevät merkitsevyystason arvot tarkoittavat siis sitä, että ero tai yhteys on tilastollisesti merkitsevä. Heikkilän (1998) mukaan tämä yleisesti käytetty raja riittää yleensä myös opinnäytetöissä (Heikkilä 1998, 185). Käytännössä 0,05:n merkitsevyystaso merkitsee sitä, että saatu tulos johtuu sattumasta viiden prosentin mahdollisuudella. Muuttujien eron tai yhteyden tilastollisen merkitsevyyden toteaminen ei riitä, vaan tulosta on myös tulkittava: mistä tulos johtuu ja mitä se merkitsee käytännössä? Mitä isompi merkitsevyys on eli mitä lähemmäksi nolaa merkitsevyys laskee, sitä paremmin tuloksia voi yleistää.

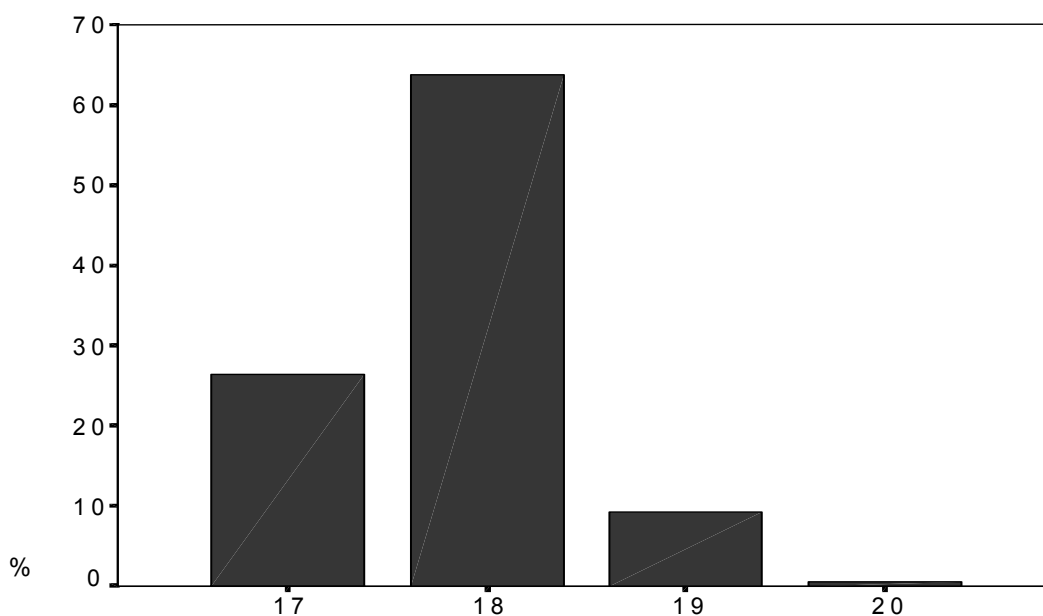
8 TULOKSET

Tulosluvussa kuvaillaan ensin aineiston yleisiä piirteitä, kuten vastaajien sukupuoli- ja ikäjakaumaa, vanhempien ammatteja ja koulutustaustaa. Sen jälkeen tutkimusongelmiin saatuja vastauksia käsitellään omissa luvuissaan tutkimusongelmien mukaisesti. Ensin esitellään nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia, sitten tarkastellaan niiden ja taustamuuttujien välistä yhteyttä sekä nuorten lukiovalintaa koskevia arviointeja. Lopuksi esitellään nuorten käsityksiä ohjauksen merkityksestä heidän valintasuunnitelmilleen ja lukio-ohjauksesta ylipäätään.

Tuloksia läpikäydessä on huomioitava se, että prosenttilukujen pyöristämisen vuoksi prosenttilukujen yhteisarvo ei laskettaessa aina tulisi olemaan tasan 100. Analyysiä tehtäessä perusjoukko on kuitenkin ollut määrältään 100 %, joten taulukoihin on selvyuden vuoksi merkitty prosenttilukujen summa aina sadaksi, vaikka laskettaessa niiden summaksi tulisikin esimerkiksi 99 tai yli 100. Mielestäni prosenttilukujen yhteissumman merkitseminen 99:ksi tai 101:ksi häiritsisi enemmän kuin pyöristettyjen lukujen yhteenlaskeminen sadaksi.

8.1 Aineiston kuvailua

Tutkimukseen osallistuneiden sukupuolijakauma oli melko tasainen, sillä tutkimukseen osallistuneista nuorista 53 % oli poikia ja 47 % tyttöjä. Poikia osallistui 102 ja tyttöjä 91. Poikien määrän suuruus on hieman yllättävää, sillä kaikista Suomen lukiolaisista tyttöjä on 58 % (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina, Koulutus). Tutkittavien ikä vaihteli siten, että 26 % heistä oli 17-vuotiaita, selvä enemmistö (64 %) 18-vuotiaita, 9 % 19-vuotiaita ja yksi opiskelija oli 20-vuotias (kuvio 2).

KUVIO 2 Tutkimukseen osallistuneiden nuorten ikäjakauma (n = 193).

Tutkimukseen osallistuneet nuoret tulivat kolmesta oppilaitoksesta: Jyväskylän Normaalikoulun lukiosta, Jyväskylän Lyseon lukiosta ja Vaajakosken lukiosta. Vastauksia saatiin myös Jyväskylän IB-lukion opiskelijoilta. IB-lukiosta saadut vastaukset luokiteltiin Lyseon lukion vastausten kanssa samaan ryhmään, koska lukiot toimivat fyysisesti samassa rakennuksessa ja niitä on helpompi käsitellä yhtenä ryhmänä. Tutkimuksen tarkoituksena ei myöskään ollut vertailla lukioita keskenään, joten IB-lukion opiskelijoiden yhdistämisestä Lyseon lukion kanssa samaan ryhmään ei ollut mitään haittaa tuloksia ajatellen. Normaalikoulusta tutkimukseen osallistui 71 nuorta (37 % kaikista tutkimukseen osallistuneista), Lyseon lukiosta (sisältää sekä Lyseon että IB-lukion vastaajat) 46 nuorta (24 % kaikista vastaajista) ja Vaajakosken lukiosta 76 nuorta (39 % kaikista vastaajista).

Vastaajien peruskoulun päättötodistuksen keskiarvoista muodostettiin ryhmiä puolen numeron välein. Alin vastauksissa ilmoitettu peruskoulun päättötodistusten keskiarvo oli 7,0 ja ylin 10,0. Keskiarvot ovat vastaajien itse ilmoittamia, joten niiden paikkansapitävyydestä ei voida olla varmoja: kaikki eivät välttämättä enää muista ainakaan tarkasti omaa peruskoulun päättötodistuksensa keskiarvoa, eikä niitä enää edes merkitä todistukseen. Oletan kuitenkin, että ilmoitetut arvot ovat ainakin suuntaa-antavia.

Kuten taulukosta kaksi voi havaita, 188 abiturienttia 193:sta ilmoitti keskiarvonsa. Heistä vajaalla kolmasosalla oli 8,5 - 8,99:n keskiarvo peruskoulun päättötodistuksessa, kolmasosa tutkimukseen osallistuneista abiturienteista ilmoitti keskiarvokseen yli yhdeksän ja vähän yli kolmasosa alle

TAULUKKO 2 Opiskelijoiden peruskoulun päättötodistusten keskiarvot (n = 188).

Keskiarvoluokka	Nuoria luokissa	
	f	%
7,0 - 7,49	12	6
7,50 - 7,99	23	12
8,0 - 8,49	38	20
8,50 - 8,99	52	28
9,0 - 9,49	45	24
9,5 - 10,0	18	10
Yhteensä	188	100

8,5. Keskiarvojen keskiarvoksi saatiin 8,6, mikä on melko korkea. Esimerkiksi Savolaisen (2001) tutkimukseen osallistuneiden lukiolaisten keskiarvojen keskiarvo oli 8,4. Tutkimukseen osallistuneiden hyvä koulumenestys onkin huomioitava tuloksia tarkasteltaessa, etenkin kun keskiarvo toimii yhtenä mahdollisena selittävänä muuttujana koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia tarkasteltaessa.

TAULUKKO 3 Äidin ja isän koulutus (n = 169).

Koulutustaso	Äidin koulutus		Isän koulutus	
	f	%	f	%
peruskoulu/kansakoulu	9	5	15	9
keskikoulu	9	5	4	2
lukio ja ammattikoulu	54	32	56	33
opisto	34	20	27	16
korkeakoulu	63	37	67	40
Yhteensä	169	100	169	100

Nuorista 169 ilmoitti äitinsä ja yhtä moni isänsä koulutustaustan. Yllättävän moni ei tiennyt vanhempiansa koulutustaustaa, ja jotkut jättivät kohdan myös

kokonaan tyhjäksi. Vastaajien vanhempien koulutustaustat ovat äitien ja isien osalta suhteellisen samankaltaiset (taulukko 3). Peruskoulu-, kansakoulu- tai keskikoulutodistus on äideistä yhteensä kymmenellä prosentilla ja isistä 11 prosentilla. Lukio- tai ammattikoulupohjainen (toisen asteen koulutus) koulutus on sekä äideistä että isistä kolmasosalla. Opistoasteinen koulutus on äideistä 20 prosentilla ja isistä 16 prosentilla, ja korkeakoulututkinnon suorittaneita on äideistä 37 prosenttia ja isistä 40 prosenttia. Tutkimusjoukon vanhempien koulutustausta on melko korkea, sillä yli kolmasosa heistä on suorittanut korkeakoulututkinnon. Tämä tulee ottaa huomioon tuloksia tarkasteltaessa, sillä vanhempien korkea koulutustaso on todennäköisesti yhteydessä lapsien suunnitelmiin.

TAULUKKO 4 Äidin ja isän ammatti.

Ammattiluokka	Äidin ammatti		Isän ammatti	
	f	%	f	%
Erityisasiantuntijat	47	27	63	37
Asiantuntijat	52	30	28	17
Palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijät	29	17	7	4
Johtajat ja ylimmät virkamiehet	5	3	27	16
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät	4	2	20	12
Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	16	9	3	2
Työtön	8	5	1	1
Muut työntekijät	2	1	7	4
Prosessi- ja kuljetustyöntekijät	1	1	5	2
Eläkkeellä	1	1	5	2
Maanviljelijät, metsätyöntekijät ym.	2	1	2	1
Kotona	4	2	0	0
Opiskelija	2	1	0	0
Sotilaat	0	0	2	1
Yhteensä	173	100	170	100

Useat nuoret ilmoittivat vain toisen vanhempansa ammatin, minkä takia äitien ja isien ammatteja ilmoitettiin eri määrät (173 ja 170). Äitien ja isien ammattien

jakautumisesta eri ammattiluokkiin on hyvin havaittavissa se, miten naisten ja miesten ammatit ovat eriytyneet (taulukko 4). Suurin osa vanhemmista työskentelee erityisasiantuntijoina (esimerkiksi opettajat, insinöörit); isistä ylivoimaisesti suurin osa (37 %) työskentelee erityisasiantuntija-ammateissa. Äideistä erityisasiantuntijoina on 27 %. Asiantuntijoina (esimerkiksi sairaanhoitajat) työskentelee äideistä kolmasosa ja isistä 17 %. Johtajia ja ylimpiä virkamiehiä on äideistä kolme prosenttia ja isistä peräti 16 %. Perinteisesti naisvaltaisilla aloilla, toimisto- ja asiakaspalvelijoina sekä palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijöinä äitejä työskentelee yli neljä kertaa isää enemmän. Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijöinä äideistä työskentelee kaksi prosenttia ja isistä 12. Tässä onkin jälleen nähtävissä suuri ero sukupuolten välillä: isä on perinteisellä miesten alalla kuusi kertaa enemmän kuin äitejä. Vastaaajien vanhemmat toimivat korkeissa ammateissa: äideistäkin 60 % työskenteli johtaja-, erityisasiantuntija- tai asiantuntija-ammateissa ja isistä kyseisiin ryhmiin kuului 70 %. Varsinaisiin työntekijöihin kuului vanhemmista selvä vähemmistö.

8.2 Nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia lukion päättövaiheessa

Tässä luvussa esitellään lukion päättövaiheessa olevien nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia. Ensin käsitellään nuorten ilmoittamia suunnitelmia lukion jälkeiselle ajalle ja sitten heidän toiveammattejaan tai toiveammattialojaan. Nuorten ilmoittamista suunnitelmista lukion jälkeiselle ajalle käy ilmi, minkä alan koulutukseen he aikovat suuntautua (= koulutussuunnitelma). Toiveammattialavastauksista taas saadaan selville, mille alalle tai mihin ammattiin he tähtäävät tulevaisuudessa (= uranvalintasuunnitelma).

8.2.1 Lukion jälkeiset suunnitelmat

Nuoret vastasivat lomakkeessa kysymykseen siitä, mitä eri vaihtoehtoja heillä on lukion jälkeiselle ajalle, mistä käy ilmi esimerkiksi heidän koulutussuunnitelmansa. Tutkimukseen osallistuneista kuusi jätti vastaamatta kokonaan lukion jälkeisiä suunnitelmia koskevaan kysymykseen, joten suunnitelmiaan ilmoitti 187 nuorta. Heistä 92 nimesi jonkin koulutusalan, jolle suunnittelee hakevansa. Kahdeksalla prosentilla vastaajista ei ollut minkäänlaisia suunnitelmia lukion jälkeiselle ajalle, tai ainakaan he eivät tuoneet suunnitelmiaan ilmi. 113 nuorta nimesi monta suunnitelmaa lukion jälkeiselle ajalle, joten vaihtoehdot eivät ole tosiaan poissulkevia. Sama vastaaja on siis voinut valita useamman vaihtoehdon. Taulukosta viisi on nähtävissä vastauksista muodostetut vaihtoehdot ja vaihtoehtojen saamien mainintojen määrä jokaisessa vaihtoehdossa.

17 % vastaajista nimesi pelkästään jonkin koulutusasteen, jolle suunnittelee hakeutuvansa lukion jälkeen. Useimmat nimesivät tavoitteekseen yliopisto- tai ammattikorkeakouluopiskelun, mutta yksi vastaajista suunnitteli opintoja ammatillisessa oppilaitoksessa ja samaten yksi vastaaja piti yhtenä vaihtoehtonaan oppisopimuskoulutusta (vaihtoehto Muuhun koulutukseen hakeutuminen). Pojista monet ilmoittivat suunnitelmakseen armeijaan menon, ja 12 % kaikista vastaajista aikoikin suorittaa asevelvollisuuden lukion jälkeen. Kaikista vastanneista 16 % piti väli vuotta ainakin yhtenä vaihtoehtona lukion jälkeen, ja töihin menemistä suunnitteli nuorista 5 %.

TAULUKKO 5 Lukion jälkeisiä suunnitelmia (n = 187).

Suunnitelma	f	% vastauksista
Jollekin tietylle koulutusosalalle hakeutuminen	145	41
Yliopistoon tai ammattikorkeakouluun hakeutuminen	58	16
Väli vuosi	57	16
Armeijan suorittaminen	41	12
Töihin meneminen	18	5
Ei mitään tiettyä suunnitelmaa	15	4
Opiskelu ulkomailla	13	4
Valmentavia opintoja	8	2
Muuhun koulutukseen hakeutuminen	2	1
Yhteensä	357	100

Nuorista 92 nimesi lukion jälkeiseksi suunnitelmakseen jollekin tietylle koulutusosalalle hakeutumisen. Koulutusalat luokiteltiin Tilastokeskuksen Koulutusluokitus 2002:n mukaan (Koulutusluokitus 2002). Eri koulutusalat saivat yhteensä 145 mainintaa lukion jälkeisten suunnitelmien joukossa, ja useat nuoret mainitsivat monta eri koulutussuunnitelmavaihtoehtoa. Taulukossa kuusi on esiteltyä kaikki koulutusalat ja niiden saamat maininnat. Suosituin koulutusala nuorten suunnitelmien mukaan oli humanistinen ja taidealan koulutus, jonka nimesi 23 % koulutusalan nimenneistä. Koulutusalaesimerkkeinä humanistisesta ja taidealasta voisi mainita erilaisten kielten ja taidealan opinnot. Toiseksi suosituin koulutusala tutkimuksessa oli palvelualojen koulutus, jonka 19 % vastaajista nimesi yhdeksi tulevaisuudensuunnitelmakseen. Palvelualojen koulutukseen liitettiin tässä

tutkimuksessa Koulutusluokitus 2002:n mukaisesti erilaiset sotilasalaan liittyvät koulutukset ja esimerkiksi merikapteenin ja liikuntatieteiden (ei opettaja) koulutukset. Tämä voikin selittää palvelualojen suosion tässä tutkimuksessa. Koulutusaloista suosituimmuusjärjestyksessä kolmanneksi tuli kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus, jonka nimesi 16 % vastaajista. Kauppakorkeakoulu ja oikeustieteelliset opinnot ovat esimerkkejä tähän koulutusalaan liittyvistä vastauksista. Myös tekniikan alan koulutus sai melko paljon mainintoja: 15 % vastaajista mainitsi jonkin teknisen alan koulutuksen suunnitelmakseen lukion jälkeen.

TAULUKKO 6 Nuorten lukion jälkeisiä koulutussuunnitelmia.

Koulutusala	f	% vastauksista
Humanistinen ja taidealan koulutus	34	23
Palvelualojen koulutus	26	19
Kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus	23	16
Tekniikan koulutus	22	15
Terveys- ja sosiaalialan koulutus	19	13
Luonnontieteellinen koulutus	13	9
Kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus	7	5
Maa- ja metsätalousalan koulutus	1	1
Yhteensä	145	100

Terveys- ja sosiaalialan koulutussuunnitelmakseen ilmoitti 13 % koulutussuunnitelmiaan ilmoittaneista, ja luonnontieteelliseen koulutukseen heistä oli hakeutumassa 9 %. Kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus ei yllättäen näyttänyt olevan tässä tutkimusjoukossa kovin suosittu, sillä sen nimesi koulutussuunnitelmakseen vain 5 % vastaajista.

8.2.2 Toiveammatti tai -ala

Nuoria pyydettiin myös nimeämään toiveammattinsa tai -alansa, ja kysymykseen vastasi 141 vastaajista. Vastaamatta jätti siis lähes kolmasosa kohdejoukon abiturienteista. Vaikuttaa siltä, että uranvalinta on lukion päättövaiheessa oleville nuorille melko vaikeaa, ja he eivät osaa vielä arvioida omia kykyjään ja kiinnostuksiaan suhteessa eri ammatteihin. Nuoret voivat olla

myös epävarmoja omasta identiteetistään, ja he eivät uskalla nimetä tavoittelemaansa ammattia pelätessään epäonnistumista siihen pyrkiessään.

Vastaukset luokiteltiin jälleen Tilastokeskuksen koulutusluokituksen mukaisesti koulutusaloittain (Koulutusluokitus 2002). Vaihtoehdot eivät tässäkään olleet toisensa poissulkevia, joten jotkut mainitsivat useita ammatteja tai ammattialoja. Suosituin ala oli jälleen humanistinen ja taideala, sillä noin 24 % vastanneista nimesi jonkin siihen kuuluvan ammatin (taulukko 7). Toiseksi suosituin ammattiala oli kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen ala (20 %) ja kolmanneksi suosituin palveluala (16 %). Järjestys oli kolmen suosituimman kohdalla siis hieman erilainen kuin lukion jälkeisissä koulutussuunnitelmissa: toiseksi ja kolmanneksi suosituimpien alojen järjestys vaihtui toisin päin. Humanistinen ja taideala oli molemmissa vastauksissa suosituin, eli sen voisi sanoa olevan tutkimuksen kohdejoukon suosituin koulutus- ja ammattiala.

TAULUKKO 7 Nuorten lukion jälkeisiä uranvalintasuunnitelmia.

Ammattiala	f	% vastauksista
Humanistinen ja taideala	40	24
Kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen ala	33	20
Palveluala	26	16
Luonnontieteellinen ala	19	12
Tekniikan ala	16	10
Terveys- ja sosiaaliala	16	10
Kasvatustieteellinen ja opetusala	10	6
Maa- ja metsätalousala	4	2
Yhteensä	164	100

Ammattinimikkeitä eli varsinaisia toiveammatteja nuoret nimesivät yhteensä 49. Kasvatustieteen ja opetusalan ryhmässä kaikki maininnat olivat ammattinimikkeitä, ja niistä luokanopettaja sai eniten mainintoja, kolme kappaletta. Humanistisen ja taidealan ryhmässä nimettiin kahdeksan ammattia, joista eniten nimettiin toiveammateiksi journalistin ammattia (viisi kappaletta). Nuoret nimesivät journalismiin liittyviä eri ammattinimikkeitä, kuten kirjeenvaihtaja, sisällöntuottaja ja toimittaja, jotka koottiin kaikki saman journalisti-nimikkeen alle. Kauppa- ja yhteiskuntatieteen alalla johtaja oli ylivoimaisesti suosituin ammatti kymmenellä maininnalla. Psykologin ammatti oli myös suosittu, sillä sen nimesi toiveammattikseen seitsemän nuorta. Luonnontieteissä suosituin ammattinimike oli kolmella maininnalla fyysikko.

Fysiikan tutkija sai myös kaksi mainintaa toiveammattiksi. Tekniikan alan ammanteista eniten toiveammattimainintoja sai arkkitehti, kaksi kappaletta. Maa- ja metsätalouselialta nimettiin kaksi ammattia, maatalous- ja metsäinsinööri ja metsänhoitaja. Terveys- ja sosiaalialalla suosituin toiveammatti oli lääkäri, joka mainittiin kuudessa vastauksessa. Palvelualalta toiveammateiksi mainittiin monia eri ammatteja: vastauksissa tuli esille kymmenen eri nimikettä. Suosituin näistä oli lentäjä, joka mainittiin kuudessa vastauksessa. Taulukko 8:ssa on 10 suosituinta ammattia mainintojen määrineen. Psykologia ja lääketiede ovat myös Vuorisen ja Valkosen (2003) mukaan suosituimpia aloja yliopistokoulutuksessa.

TAULUKKO 8 Suosituimmat toiveammatit ja niiden saamat maininnat.

Ammattinimike	f
Johtaja	10
Psykologi	7
Lääkäri	6
Lentäjä	6
Journalisti	5
Luokanopettaja	3
Muusikko	3
Poliisi	3
Lakimies	3
Fyysikko	3

Kasvatustieteellinen ja sosiaali- ja terveysala olivat tämän tutkimuksen mukaan yllättäen melko epäsuosittuja; niitä mainittiin vain harvoin toivealoiksi. Lääkärin ammatti luokiteltiin tässä sosiaali- ja terveysalaan kuuluvaksi, ja se olikin suosittu toiveammatti, mutta ammattikorkeakoulujen sosiaali- ja terveysalan tai opetusalan ammatteja nimesi toiveammattikseen vastaajista vain harva. Tämän voisi tulkita siten, että tutkimuksen otosjoukko oli tavallista enemmän suuntautunutta humanistiselle ja taidealalle sekä yhteiskuntatieteisiin. On todettava vielä, että yksikään vastanneista tytöistä ei ilmoittanut koulutus- tai uranvalintasuunnitelmakseen perinteistä hoitoalan ammattia. Johtuneeko sitten perhetaustoista tai koulumenestyksestä, mutta tässä tutkimuksessa tytöt olivat enemmän suuntautuneita kieliopintoihin, taidealalle tai yhteiskuntatieteisiin kuin sosiaali- ja terveysalalle.

8.3 Taustamuuttujien yhteys koulutus- ja uranvalintaan

Seuraavassa tarkastellaan edellä esiteltyjä nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia ilmaisevia vastauksia ja niihin mahdollisesti yhteydessä olevia tekijöitä. Taustamuuttujien yhteyttä suunnitelmiin käsitellään erikseen, ensin koulutusvalintasuunnitelmiin ja sitten uranvalintasuunnitelmiin liittyen omissa luvuissaan.

8.3.1 Taustamuuttujat ja koulutusvalintasuunnitelmat

TAULUKKO 9 Koulumenestyksen ja lukion jälkeisen koulutusvalintasuunnitelman välinen yhteys (n = 92).

Koulutusvalintasuunnitelma	f keskiarvoryhmittäin			Yhteensä
	Huonot (ka < 8)	Hyvät (8 =< ka > 9)	Erinomaiset (ka >= 9)	
Humanistinen ja taidealan koulutus	5	11	18	34
Palvelualojen koulutus	8	9	9	26
Kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus	2	10	11	23
Tekniikan koulutus	2	9	11	22
Terveys- ja sosiaalian koulutus	2	7	10	19
Luonnontieteellinen koulutus	1	5	7	13
Kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus	0	3	4	7
Maa- ja metsätalouseläin koulutus	0	0	1	1
Yhteensä	20	54	71	145

Luvussa tutkitaan ensin peruskoulun päättötodistuksen keskiarvon, sitten sukupuolen ja lopuksi vanhempien koulutustaustan ja ammattien mahdollista yhteyttä koulutusvalintasuunnitelmiin. Lopuksi tarkastellaan myös nuorten omia näkemyksiä siitä, mikä on yhteydessä heidän jatkokoulutussuunnitelmiinsa.

Seuraavaksi selvitetään abiturienttien peruskoulun päättötodistuksen keskiarvon yhteyttä lukion jälkeistä koulutusvalintaa ilmentäviin muuttujiin. Toisen muuttujan ollessa yhdistetty useasta muuttujasta muodostettu ryhmä ei yhteyttä voitu testata muuten kuin ristiintaulukoinnilla. χ^2 -testiäkään ei voitu suorittaa, sillä sen oletukset eivät olleet voimassa. Näin ollen tarkastelu jää pelkän ristiintaulukoinnin varaan, mutta siitäkin on mahdollista nähdä joitakin mielenkiintoisia tuloksia (taulukko 9).

Eri koulutusalojen valitsemisen ja keskiarvoryhmien välillä toteutettiin ristiintaulukointi. Humanistisen ja taidealan koulutussuunnitelmakseen nimenneet olivat useammin koulussa erinomaisesti menestyneitä kuin mitä olisi voinut keskiarvoryhmien frekvenssien perusteella odottaa. Humanistisia ja taidealan opintoja suunnittelevat siis useimmin koulussa erinomaisesti menestyneet nuoret. Palvelualan opintoja suunnittelevien ryhmässä frekvenssit olivat joka keskiarvoryhmässä suunnilleen yhtä suuret. Palvelualan opintoja suunnittelevatkin useimmin koulussa huonosti menestyvät nuoret, sillä huonosti menestyvien ryhmään (peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo alle 8) kuului yhtä paljon vastaajia kuin muihinkin keskiarvoryhmiin. Jos mitään yhteyttä koulumenestyksen ja palvelualan opintojen suunnittelun välillä ei olisi, koulumenestykseltään huonoja palvelualan opintoja suunnittelevia nuoria tulisi olla aineistossa vähemmän. Tulokset keskiarvon ja koulutusvalintasuunnitelmien välisestä yhteydestä ovat pelkästään suuntaa antavia, koska tilastollisia testejä ei voitu tehdä.

Sukupuolella on tämän tutkimuksen mukaan yhteys nuorten koulutusvalintaan teknistä alaa koskevissa suunnitelmissa (taulukko 10). χ^2 -testi osoitti tässä tapauksessa yhteyden olevan tilastollisesti merkitsevä. Muita koulutusaloja koskevissa suunnitelmissa ei havaittu olevan sukupuolten välisiä eroja (ks. Liite 2). Teknisen alan mainitsi koulutussuunnitelmakseen kolme tyttöä ja 19 poikaa. Tämän tutkimuksen mukaan siis tytöt suunnittelevat harvemmin teknisen alan kuin pojat, mikä on todettu käytännön valintojen tasolla muun muassa Tilastokeskuksen Naiset ja miehet numeroina Koulutus- ja Työelämä -tilastoissa (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina). Ei ole siis mikään yllätys, että tämänkin tutkimuksen naispuoliset vastaajat suuntautuvat miespuolisia selvästi harvemmin tekniselle alalle.

TAULUKKO 10 Sukupuolen ja teknisen koulutuksen valintasuunnitelman välinen yhteys (n = 187).

Teknisen alan valinta	Sukupuoli				Yhteensä	
	f		%		f	%
	tyttö	poika	tyttö	poika		
ei	88	77	97	80	165	88
kyllä	3	19	3	20	22	12
Yhteensä	91	96	100	100	187	100
Pearsonin χ^2 -testisuure	Vapausaste		Merkitsevyys			
12,245	1		,000			

Vanhempien koulutusluokista muodostettiin ristiintaulukointia varten kolme ryhmää: ensimmäiseen koodattiin perus-, kansa- ja keskikoulutaustaiset, toiseen lukion, ammattikoulun tai opiston käyneet ja kolmanteen korkeakoulutaustaisen vanhemmat. Äidin koulutustaustalla ei näyttäisi tämän tutkimuksen mukaan olevan yhteyttä nuorten koulutussuunnitelmiin, sillä ristiintaulukoitaessa koulutusvalintasuunnitelmia ja äidin koulutustaustaa keskenään havaitut frekvenssit olivat lähellä odotettuja frekvenssejä. On kuitenkin huomioitava koulutusvalintasuunnitelmiaan ilmoittaneiden pieni määrä, mikä voi hieman vinouttaa tulosta, sillä ristiintaulukointia ei voitu kaikkien muuttujien osalta suorittaa frekvenssien jäädessä liian pieniksi. Koulutussuunnitelmilla ja äidin koulutustaustalla ei näyttäisi kuitenkaan olevan mitään keskinäistä riippuvuutta (ks. Liite 3).

Isän koulutustaustalla näyttäisi sen sijaan olevan yhteys siihen, suunnitteleeko nuori kaupalliseen tai yhteiskuntatieteelliseen koulutukseen hakeutumista (taulukko 11). Mitä alempi koulutustaso isällä on, sitä todennäköisemmin nuori on suunnittelemassa kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen alan koulutusta. Kaupallisia tai yhteiskuntatieteellisiä opintoja suunnittelevien nuorten isistä vähänkoulutettujen (ryhmä 1; perus-, kansa- ja keskikoulu) ammatit olivat suurimmaksi osaksi vähän arvostettuja niin sanottuja ruumiillisen työn ammatteja. Yksi vähänkoulutetuista isistä oli toimitusjohtaja, mikä on voinut vaikuttaa hänen jälkeläisensä suuntautumisessa kaupalliselle alalle. Vähän koulutettujen isien lapset voivat suunnata kaupalliselle tai yhteiskuntatieteelliselle alalle siksi, että kyseiset alat ovat yhteiskunnallisesti arvostettuja ja hyvin palkattuja, esimerkkinä poliitikon, psykologin tai yritysjohtajan ammatit (esimerkit kaupalliselle tai yhteiskuntatieteelliselle koulutuslalle suunnittelevien vähän koulutettujen isien lasten vastauksista). Näin he pääsisivät tavallaan sosioekonomisessa

asemassa eteenpäin, eli saavuttaisivat paremman toimeentulon ja yhteiskunnallisen statuksen kuin isällä on ollut. (vrt. Nurmi 1998, 111.)

TAULUKKO 11 Isän koulutuksen ja kaupallisen tai yhteiskunnallisen alan suunnitelmien välinen yhteys (n = 165).

Kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen koulutuksen suunnitteleminen	f isän koulutuksen mukaan			Yhteensä
	perus-, keski- / kansakoulu	lukio, ammattikoulu / opisto	korkeakoulu	
ei	11	74	59	144
kyllä	6	7	8	21
Yhteensä	17	81	67	165
Pearsonin χ^2 -testisuure	Vapausaste		Merkitsevyys	
9,049	2		,011	

Vanhempien ammattien ja nuorten koulutussuunnitelmien välistä yhteyttä tarkastellaan kuvailemalla eri koulutusaloille menoa suunnittelevien nuorten vanhempien ammatteja. Frekvenssit ovat joka luokassa niin pienet, että χ^2 -testiä ei voitu suorittaa muuttujien kesken tehdystä ristiintaulukoinnista, ja luokkia yhdistelemälläkään eivät frekvenssit nousseet tarpeeksi isoiksi. Ensin tarkastellaan äitien ammatteja ja sitten isien ammatteja eri koulutusaloja suunnittelevien nuorten ryhmissä. Mukana ovat vanhempien ammatit vain niiden nuorten kohdalta, jotka ilmoittivat koulutussuunnitelmiaan.

Kasvatustieteellisiä opintoja suunnittelevien äideistä kaikki työskentelevät johtaja-, erityisasiantuntija- tai asiantuntijatehtävissä (taulukko 12). Kasvatustieteellisiä opintoja suunnittelevia nuoria on vastaajien joukossa vain vähän, mutta silti voidaan sanoa, että ainakin tässä tutkimusjoukossa korkeissa asemissa toimivien äitien lapset suunnittelevat muita useammin kasvatustieteellisiä opintoja tai opettajankoulutusta. Humanistiselle ja taidealalle suuntaavien äideistä suurin osa työskentelee erityisasiantuntijoina (40 %) tai asiantuntijoina (18 %). Odotettujen arvojen mukaan humanistisen tai taidealan opintoja suunnittelevien nuorten äideistä useamman olisi pitänyt olla asiantuntija- tai palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijänä kuin todellisuudessa on, jos ammatilla ei olisi mitään merkitystä nuoren suunnitelmille. Odotettua useampi humanistisia ja taidealan opintoja suunnittelevien äideistä on sen sijaan erityisasiantuntijana tai toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijänä. Kaupallisiin tai yhteiskuntatieteellisiin opintoihin tähtäävien abiturienttien

äideistä yli kolmasosa toimii erityisasiantuntija ammatissa ja 23 % asiantuntija-ammattissa.

TAULUKKO 12 Nuorten koulutusvalintasuunnitelmat ja äitien ammatit.

Ammattiluokka	Koulutusvalintasuunnitelma							
	Kasvat us	Huma nistine n ja taide	Kauppal linen ja yhteisk untatie de	Luonn ontied e	Tekni ikka	Maa- ja metsät alous	Tervey s- ja sosiaal iala	Palvel uala
Asiantuntijat	4	7	8	2	9	0	3	4
Erityisasiantuntijat	2	12	5	5	7	0	6	6
Palvelu-, myynti- ja hoitotyönt.	0	2	3	1	1	0	5	9
Toimisto- ja asiakaspalvel utyöntekijät	0	4	3	1	1	0	3	2
Työtön	0	1	0	2	3	1	0	0
Johtajat ja ylimmät virkamiehet	1	1	2	0	1	0	0	2
Kotona	0	1	0	1	0	0	0	0
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyön tekijät	0	2	1	0	0	0	0	0
Maanviljelijät ja metsätyönteki jät	0	1	0	0	0	0	1	1
Opiskelija	0	0	0	0	0	0	0	1
Yhteensä (f)	7	31	22	12	22	1	18	25

Luonnontieteellisiä opintoja suunnittelevien nuorten äideistä 42 % työskentelee erityisasiantuntijaryhmään kuuluvissa ammateissa. Teknisiä opintoja suunnittelevien nuorten äideistä suurin osa (41 %) toimii asiantuntija-ammattissa ja lähes kolmasosa työskentelee asiantuntija-ammattissa. Suurin osa teknisiä opintoja suunnittelevien nuorten äideistä toimii siis korkean statuksen ammateissa, joissa edellytetään korkeaa asiantuntijuutta. Terveys- ja sosiaalialan opintoja suunnittelevien nuorten äideistä kolmasosa työskentelee erityisasiantuntijoina ja lähes kolmasosa toimii palvelu-, myynti- tai hoitotyössä. Palvelualan koulutusta suunnittelevien nuorten äideistä suurin osa (36 %) työskentelee palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijänä. Heistä useat työskentelevät myös erityisasiantuntijana (24 %) tai asiantuntijana (16 %). Odotettujen arvojen mukaan äideissä olisi kuitenkin pitänyt olla enemmän asiantuntijoita ja vähemmän palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijöitä, jos äidin ammatilla ei olisi mitään merkitystä nuoren koulutussuunnitelmille. Palvelualan koulutusta suunnittelevien nuorten ryhmässä on nähtävissä äidin ammatin merkitys: palvelualan koulutusta suunnittelevien äidit ovat usein itsekin palvelualan ammateissa toimivia.

Opettajankoulutusta suunnittelevien nuorten isistä suurin osa (57 %) oli erityisasiantuntija-ammattissa (taulukko 13). Humanistisen ja taidealan opinnoista kiinnostuneiden nuorten isät työskentelivät pääasiassa johtajina (45 %) ja erityisasiantuntijoina (23 %). Kaupallisia tai yhteiskunnallisia opintoja suunnittelevien nuorten isät työskentelivät pääosin erityisasiantuntijoina (29 %), johtajina (19 %) ja muissa ammateissa (19 %). Hieman odotettua harvempi kaupallisia tai yhteiskuntatieteellisiä opintoja suunnittelevan isä oli erityisasiantuntijana tai asiantuntijana ja odotettua useampi työskenteli Muut ammatit -ryhmään kuuluvissa ammateissa (siivooja, talonmies jne.). Luonnontieteellistä koulutusta suunnittelevien isistä 71 % erityisasiantuntijana, mikä oli odotettua suurempi osuus. Luonnontieteellisten opintojen suunnitleminen ja isän erityisasiantuntija-ammatti ovat siis jonkinlaisessa yhteydessä keskenään siten, että isän ammatti ennustaa lapsen luonnontieteellisiä koulutussuunnitelmia. Teknisiä opintoja suunnittelevien isistä 79 % työskenteli erityisasiantuntijana tai asiantuntijana, mikä oli odotettuja arvoja enemmän. Isän toimiminen erityisasiantuntija- tai asiantuntija-ammattissa ennustaa siis lapsen teknisen alan suunnitelmia. Terveys- ja sosiaalialan koulutusta suunnittelevien isistä suurin osa työskenteli erityisasiantuntijoina (31 %) ja asiantuntijoina (38 %). Palvelualan opintoja suunnittelevien isistä suurin osa työskenteli erityisasiantuntijoina (38 %) tai johtajatason ammateissa (17 %).

TAULUKKO 13 Nuorten koulutusvalintasuunnitelmat ja isien ammatit.

Ammattiluokka	Koulutusvalintasuunnitelma							
	Kasvat us	Huma nistine n ja taide	Kauppal inen ja yhteisk untatie de	Luonn ontied e	Tekni ikka	Maa- ja metsät alous	Tervey s- ja sosiaal iala	Palvel uala
Erityisasiantu ntijat	4	14	6	5	10	0	5	9
Asiantuntijat	0	3	2	0	5	1	6	3
Johtajat ja ylimmät virkamiehet	1	7	4	1	0	0	2	4
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyön tekijät	1	2	1	0	1	0	2	1
Palvelu-, myynti- ja hoitotyönt.	1	2	1	0	0	0	0	3
Muut työntekijät	0	1	4	0	0	0	0	1
Toimisto- ja asiakaspalvel utyöntekijät	0	1	1	0	0	0	0	0
Prosessi- ja kuljetustyönte kijät	0	0	0	0	1	0	1	1
Eläkkeellä	0	0	2	1	1	0	0	0
Sotilaat	0	0	0	0	1	0	0	1
Maanviljelijät	0	1	0	0	0	0	0	1

ja
metsäyönteki
jät

Yhteensä (f)	7	31	21	7	19	1	16	24
--------------	---	----	----	---	----	---	----	----

Nuorilta kysyttiin myös, mikä määrittää heidän koulutusvalintaansa. Vaihtoehtoina olivat koulutusaste, paikkakunta, oppilaitos, suuntaus tai ammatti. Nämä tekijät korostavat yksilön omaa valintaa, eli sitä, mitä he itse haluavat ja painottavat valinnassaan. Nuoria pyydettiin valitsemaan vähintään kolme valintojaan määrittävää tekijää ja laittamaan ne järjestykseen. Jouduin poistamaan vastauksista ne, joissa tekijöitä ei oltu laitettu järjestykseen sekä ne, joissa ei oltu laitettu vähintään kolmea tekijää järjestykseen, kuten kysymyksessä pyydettiin tekemään. Tämän jälkeen vastauksia jäi jäljelle 165. Vastaajista suurin osa oli sitä mieltä, että joko suuntaus / koulutus tai ammatti määrittää heidän koulutusvalintaansa kaikista eniten (taulukko 14). 20 nuorta (12 %) oli sitä mieltä, että koulutusaste määrittää heidän valintaansa eniten. He siis tekevät valintansa sen perusteella, onko oppilaitos esimerkiksi yliopisto vai ammattikorkeakoulu. Muutamat vastaajat nimesivät myös jonkin muun tekijän määrittävän eniten koulutusvalintaansa, esimerkiksi tyttö- tai poikaystävänsä suunnitelmat. En kuitenkaan tarkastele näitä muita tekijöitä sen tarkemmin, koska niitä oli niin vähän ja niiden sisältö vaihteli melkoisesti. Taulukosta 14 on nähtävissä vaihtoehtojen saamat maininnat. Vaihtoehto 'määrittää kuudenneksi eniten' oli myös mahdollinen, jos valitsi kaikki vaihtoehdot koulutusvalintaansa määrittäväksi tekijäksi. Määrittää kuudenneksi eniten -vaihtoehtoa mainittiin kuitenkin sen verran harvoin, että sen saamat lukumäärät on jätetty pois taulukosta.

TAULUKKO 14 Koulutusvalintoja määrittävät tekijät nuorten mukaan (n = 165).

Määrittävä tekijä	f					Yhteensä
	Määrittää eniten	Määrittää toiseksi eniten	Määrittää kolmanneksi eniten	Määrittää neljänneksi eniten	Määrittää viidenneksi eniten	
Suuntaus tai koulutus	66	45	26	7	4	148
Ammatti	60	49	25	3	7	144
Paikkakunta	10	20	40	17	23	112
Koulutusaste	20	27	34	12	17	111
Oppilaitos	3	21	38	28	11	101

Muu tekijä	6	3	2	0	1	13
Yhteensä	165	165	165	67	63	Yhteensä

8.3.2 Taustamuuttujat ja uranvalintasuunnitelmat

Seuraavaksi tarkastellaan taustamuuttujien yhteyttä uranvalintasuunnitelmiin. Uranvalintasuunnitelmien ilmentäjänä käytetään toiveammattien jakaantumista koulutusaloittain. Luvussa esitellään myös nuorten mielipiteitä siitä, kuka heitä on auttanut uranvalinnassa, kuinka he ovat päätyneet toiveammattiinsa ja mitkä tekijät heidän mukaansa ovat vaikuttaneet uranvalintasuunnitelmiin.

Sukupuolen ja uranvalintasuunnitelmien välistä yhteyttä tarkasteltaessa tyttöjen ja poikien välillä oli havaittavissa eroja humanistiselle ja taidealalle, luonnontieteelliselle ja tekniselle alalle suuntaavien nuorten ryhmissä (taulukko 15). Humanistiselle ja taidealalle aikovien nuorten ryhmässä tyttöjä oli 29 ja poikia 11, mistä saatiin χ^2 -testin avulla tulokseksi erittäin merkitsevä ero ($p = 0,002$). Luonnontieteellisiä ammatteja suunnittelevista nuorista poikia oli 14 ja tyttöjä 5, mikä on myös merkittävä ero. Merkitsevyysaste oli 0,017. Pojat suuntautuivat myös selvästi tyttöjä useammin tekniselle alalle: 13 tyttöjen 3 vastaan. Tulos oli erittäin merkitsevä ($p = 0,005$). Koosteena voidaan siis sanoa, että tytöt ilmoittivat poikia useammin uranvalintasuunnitelmikseen humanistisen tai taidealan ammatin, ja pojat puolestaan tyttöjä useammin luonnontieteellisen tai teknisen alan ammatin.

TAULUKKO 15 Tyttöjen ja poikien uranvalintasuunnitelmien vertailua humanistisella ja taidealalla, luonnontieteellisellä ja teknisellä alalla (n = 141).

Sukupuoli	Koulutusala						Yhteensä
	Humanistinen ja taideala		Luonnontieteellinen ala		Tekninen ala		
	ei	kyllä	ei	kyllä	ei	kyllä	
tyttö	44	29	68	5	70	3	73
poika	57	11	54	14	55	13	68
Yhteensä (f)	101	40	122	19	125	16	141
	Pearsonin χ^2 -testisuure		Vapausaste		Merkitsevyys		
	Humanistinen ja taideala		1		,002		

Luonnontieteellinen ala	5,700	1	,017
Tekninen ala	7,883	1	,005

Tutkimukseen osallistuneet jaettiin peruskoulun päättötodistuksen keskiarvon perusteella kolmeen ryhmään, joista ensimmäiseen (huonot) laitettiin ne, joiden keskiarvo oli alle 8. Toiseen ryhmään (hyvät) kuuluvien keskiarvo on yli 8 mutta alle 9, ja Erinomaiset-ryhmään kuuluvat ne, joiden keskiarvo on 9 tai parempi. Tarkasteltaessa keskiarvon ja uranvalintasuunnitelmien välistä yhteyttä saatiin selville, että terveys- ja sosiaalialan ammatteja suunnittelevat useammin koulussa hyvin menestyneet (taulukko 16). Ero on tässä tapauksessa tilastollisesti merkitsevä. Mitä paremmin nuori siis menestyi koulussa, sitä todennäköisemmin hän suunnitteli uraa terveys- ja sosiaalialalla. Tässä tutkimusjoukossa useat nuoret ilmaisivat kiinnostuksensa etenkin lääkärin ammattiin, johon päästäkseen perinteisesti vaaditaan hyvää koulumenestystä. Tämä voikin osaltaan vaikuttaa tulokseen. Muiden ammattialojen yhteydessä ei havaittu yhteyttä uranvalintasuunnitelmien ja koulumenestyksen välillä.

TAULUKKO 16 Koulumenestyksen (peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo) ja terveys- ja sosiaalialan uranvalintasuunnitelmien välinen yhteys (n = 138).

		Terveys- ja sosiaalialan ammatti toiveammattina			
Koulumenestys ryhmittäin			Yhteensä		
	ei	kyllä			
huonot	27	0	27		
hyvät	55	5	60		
erinomaiset	41	10	51		
Yhteensä (f)	123	15	138		
Pearsonin χ^2 - testisuure	7,711	Vapausaste	2	Merkitsevyys	,021

Äidin koulutuksella havaittiin olevan yhteyttä nuoren uranvalintasuunnitelmiin siinä joukossa, joka suunnitteli humanistisen tai taidealan ammatteja (taulukko 17). Ero on tilastollisesti merkitsevä 5 %:n merkitsevyystasolla. Humanistisen tai taidealan ammatteja suunnittelevien nuorten äideillä oli harvemmin pelkkä perus-, kansa- tai keskikoulututkinto ja useammin korkeakoulututkinto kuin jos koulutustausta olisi ollut tasaisesti jakaantunut. Humanistisia tai taidealan ammatteja suunnittelevien nuorten äidit olivat siis keskimääräistä koulutetumpia.

TAULUKKO 17 Humanistisen ja taidealan uranvalintasuunnitelmien ja äidin koulutuksen välinen yhteys.

Äidin koulutus	Humanistisen ja taidealan ammatti urasuunnitelmana				
Perus-, keski- ja kansakoulu	1				
Lukio, ammatillinen oppilaitos ja opisto	17				
Korkeakoulu	18				
Yhteensä	36				
Pearsonin χ^2 -testisuure	6,318	Vapausaste	2	Merkitsevyys	,042

Isän koulutuksella havaittiin olevan yhteyttä nuorten ammatinvalintasuunnitelmiin kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen ammatin valinneiden joukossa (taulukko 18). Ero on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,001$). Kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen ammatin suunnitelmakseen nimenneiden isät olivat useammin koulutukseltaan perus-, kansa- tai keskikoulutaustaisia ja harvemmin lukio-, ammattikoulu- tai opistotaustaisia. Tulos on yhdensuuntainen isän koulutuksen ja nuorten koulutussuunnitelmien kanssa: vähiten koulutettujen isien lapset nimesivät suunnitelmakseen kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen alan.

TAULUKKO 18 Kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan uranvalintasuunnitelmien ja isän koulutuksen välinen yhteys.

Isän koulutus	Kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan ammatti urasuunnitelmana	
Perus-, keski- ja kansakoulu	7	
Lukio, ammatillinen oppilaitos ja opisto	11	
Korkeakoulu	11	

Yhteensä

29

Pearsonin χ^2 -testisuure	9,704	Vapausaste	2	Merkitsevyys	,008
-----------------------------------	-------	------------	---	--------------	------

Vanhempien ammattien ja nuorten uranvalintasuunnitelmien välisiä yhteyksiä tarkasteltaessa ei esille tullut merkittäviä eroja. Ristiintaulukointia hankaloitti se, että frekvenssit vanhempien ammattiryhmissä ja vastaavasti nuorten valitsemassa ammattialaryhmissä olivat pienet vanhempien ammattiryhmien yhdistelemisen jälkeenkin. Ainoa huomionarvoinen tulos oli se, että ristiintaulukoitaessa äidin ammattia ja luonnontieteellisen alan toiveammattikseen ilmoittaneita saatiin tulokseksi se, että erityisasiantuntija- ja asiantuntijaäitien sekä työelämän ulkopuolella olevien äitien lapset ilmoittivat useammin toiveammattikseen luonnontieteellisen alan ammatin kuin muiden äitien lapset. Testin vaatimukset eivät kuitenkaan täyttyneet, joten muuttujien välinen yhteys voi olla pelkkää sattumaa.

TAULUKKO 19 Nuorten arviointi heidän uranvalintaansa auttaneista tekijöistä.

Auttajataho	Uranvalintaan vaikuttaneiden tekijöiden voimakkuus					
	vaikuttanut eniten	vaikuttanut toiseksi eniten	vaikuttanut kolmanneksi eniten	vaikuttanut neljänneksi eniten	vaikuttanut viidenneksi eniten	vaikuttanut kuudenneksi eniten
Vanhemmat	45	34	17	6	3	0
Ystävät	22	38	28	7	7	0
Sisarukset	14	20	23	7	6	5
Opettajat	9	14	11	14	17	2
Opinto-ohjaaja	8	11	7	14	13	6
Yhteensä	98	117	86	48	46	13

105 nuorta vastasi kysymykseen siitä, kuka heitä on auttanut uranvalinnassa (taulukko 19). Kaikkien kysymykseen vastanneiden mukaan vanhemmat olivat olleet vaikuttamassa heidän uranvalintaansa. Vanhemmat uranvalinnassa

auttajiksi nimenneistä 43 % valitsi vanhemmat vaihtoehdoista eniten valintaan vaikuttaneiksi. Vastanneista lähes jokainen valitsi myös ystävät uranvalinnassa auttaneiksi, ja noin 21 %:n mukaan ystävät olivat vaikuttaneet kaikista vaihtoehdoista eniten uranvalintaan. Vain noin puolet nuorista oli sitä mieltä, että opinto-ohjaaja on vaikuttanut heidän uranvalintaansa. Niistä nuorista, jotka arvioivat opinto-ohjaajan vaikuttaneen uranvalintasuunnitelmiin, noin 14 %:n mukaan opinto-ohjaaja on vaikuttanut heidän uranvalintaansa kaikista eniten. Opinto-ohjaajan vaikutus uranvalintasuunnitelmissa arvioitiin siis melko vähäiseksi, ja tärkeimmiksi suunnitelmiin vaikuttajiksi nimettiin vanhemmat ja ystävät. Eri aineiden opettajatkin koettiin suuremmiksi tekijöiksi uranvalinnassa kuin opinto-ohjaajat. Opinto-ohjauksen vähäisyys lukiossa voi osaltaan vaikuttaa tulokseen, sillä opiskelijat eivät tapaa välttämättä opinto-ohjaajaansa kovinkaan usein.

TAULUKKO 20 Toiveammatin tai -alan perustelut.

Perustelu	Mainintoja (f)	%
Kiinnostus alaa kohtaan	70	43
Alaan liittyvistä asioista pitäminen	36	22
Alaan liittyvät taidot	17	10
Palkkaus ja muut edut	13	8
Harrastukset	9	6
Sukulaisten esimerkki	8	5
Kokemukset alasta	5	3
Toiveammattina kauan aikaa	5	3
Yhteensä	163	100

Nuoria pyydettiin lomakkeessa perustelemaan valintansa toiveammatiksi tai -alaksi (taulukko 20). Kysymys oli avoin, eli abiturientit vastasivat kysymykseen omin sanoin, minkä vuoksi sama vastaaja on mahdollisesti maininnut perusteluissaan useita syitä toiveammatin valintaan. Suurin osa nuorista perusteli toiveammatin valintaa kiinnostuksella alaa kohtaan, mikä onkin melko selvä ammatinvalintaperuste. Monet vastanneet mainitsivat

uranvalintasuunnitelmiansa syyksi myös jostakin alaan liittyvästä asiasta pitämisen (esimerkiksi matemaattiset aineet tai lapset opetuslalla). Jotkut kertoivat päätyneensä suunnittelemaansa uraan omien taitojensa perusteella (esimerkiksi hyvä kielitaito), palkkauksen tai muiden etujen vuoksi tai harrastusten kautta (esimerkiksi kuvataide). Muita mainittuja syitä toiveammattin tai -alan valinnalle olivat sukulaisten esimerkki (esimerkiksi isä kyseisessä ammatissa), omat kokemukset alasta (esimerkiksi työharjoittelu) tai se, että ammatti oli ollut haaveena pienestä pitäen.

Nuoret arvioivat lomakkeessa myös uranvalintaansa vaikuttavia tekijöitä, joita olivat palkka, mahdollisuus matkustaa, ammatin arvostus, mielenkiintoinen työ, hyvät etenemismahdollisuudet ja työpaikan varmuus. Ylivoimaisesti eniten uranvalintaansa vaikuttavaksi tekijäksi nuoret nimesivät ammatin mielenkiintoisuuden. 144 nuoren mielestä työn mielenkiintoisuus vaikuttaa todella paljon uranvalintaan. Myös palkkaus ja ammatin varmuus olivat nuorten mielestä tärkeitä uranvalintaan vaikuttavia tekijöitä. Mahdollisuus matkustaa, etenemismahdollisuudet ja ammatin arvostus olivat nuorten mielestä melko tärkeitä, mutta eivät siis yhtä tärkeitä suunnitelmiin vaikuttajia kuin muut vaihtoehtoina olleet tekijät.

TAULUKKO 21 Ammatinvalintasuunnitelmien perustelu alaan liittyvistä asioista pitämällä ja perustelun yhteys sukupuoleen (n = 140).

Sukupuoli	Alaan liittyvistä asioista pitäminen perusteluna ammatinvalintasuunnitelmille				
	ei	kyllä	Yhteensä		
tyttö	47	24	71		
poika	57	12	69		
Yhteensä (f)	104	36	140		
Pearsonin χ^2 -testisuure	4,934	Vapausaste	1	Merkitsevyys	,026

Ristiintaulukoitaessa perusteluiden yhteyttä sukupuoleen alaan liittyvistä asioista pitäminen oli useammin tyttöjen perusteena ammatin tai ammattialan valitsemiselle (taulukko 21), ja yhteys on tilastollisesti merkitsevä merkitsevyyden ollessa 0,026. Tytöt siis perustelivat kaksi kertaa useammin ammatinvalintasuunnitelmiaan alaan liittyvistä asioista pitämällä kuin pojat. Tytöt perustelivat uranvalintasuunnitelmiaan sillä, että he pitävät ammattiin liittyvistä asioista, kuten ruoanlaitosta kokin ammattiin liittyen tai lapsista opettajan ammattiin liittyen.

TAULUKKO 22 Palkan ja muiden etujen nimeäminen perusteluksi ammattisuunnitelmille ja sen yhteys sukupuoleen (n = 140).

Sukupuoli	AmmatINVALINTASUUNNITELMIEN PERUSTELU PALKAN JA MUIDEN ETUJEN AVULLA			
	ei	kyllä	Yhteensä	
tyttö	71	0	71	
poika	56	13	69	
Yhteensä (f)	127	13	140	
Pearsonin χ^2 - testisuure	14,746	Vapausaste	1	Merkitsevyys ,000

Pojat puolestaan perustelivat selvästi useammin uranvalintasuunnitelmiaan palkalla tai muilla eduilla kuin tytöt. Pojista 13 mainitsi perusteluissaan palkan tai muut edut, kuten hyvät työajat tai ammatin tuoman statuksen, kun taas tytöistä yksikään ei maininnut luokkaan kuuluvia perusteluja ammatillisten suunnitelmiansa perusteeksi (taulukko 22). Tämän tuloksen perusteella voi melko varmasti sanoa, että pojat ovat ammatinvalintaa koskevissa perusteluissaan paljon materialistisempia kuin tytöt ainakin tässä aineistossa.

8.3.3 Lukiovalinta nuorten arvioimana

Tässä luvussa tarkastellaan nuorten näkemyksiä toisen asteen koulutusvalinnasta lomakkeessa esitettyjen väittämien avulla. Tuloksia vertaillaan Savolaisen (2001) tutkimustuloksiin niiltä osin, kun se on mahdollista. Savolainen käytti tutkimuksessaan samankaltaista väittämätaulukkoa kuin tässä tutkimuksessa on käytetty. Tavoitteena on selvittää nuorten käsityksiä siitä, millä perusteella he tekivät toisen asteen koulutusvalintansa peruskoulun päättövaiheessa. Oliko valintapäätös harkittu ja rationaalinen vai ajautuivatko he lukioon vaihtoehtojen puutteessa?

81 % abiturienteista oli sitä mieltä, että he olivat valinneet lukiokoulutuksen tarkoituksella aiempien suunnitelmiansa mukaisesti (taulukko 23). Vain kahdeksan prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että he eivät olleet suunnitelleet lukiokoulutukseen menoa etukäteen. Savolaisen (2001)

tutkimuksessa vain kolmasosa nuorista oli mielestään tehnyt koulutusvalintansa suunnitelmallisesti, ja yli 40 % oli sitä mieltä, että ei ollut tehnyt valintojaan aiemman suunnitelman mukaisesti (Savolainen 2001, 136). Ero tuloksissa johtuu todennäköisesti siitä, että Savolaisen tutkimuksessa väittämiin vastasivat nuoret aikuiset, jotka olivat ehtineet jo tehdä monenlaisia koulutus- ja uranvalintoja. Toisen asteen koulutusvalintana lukiokoulutuksen valinta näyttääytyy siis suunnitelmallisena ja harkittuna päätöksenä, mutta myöhemmät koulutus- ja uranvalinnat ovat usein jo sattumanvaraisempia.

Nuorten mukaan he pitivät lukiota itselleen parhaana mahdollisena opiskelupaikkana toisen asteen koulutuspäätöstä tehdessään. 93 % nuorista oli sitä mieltä väittämässä kaksi (taulukko 23), ja 83 % oli samaa mieltä kohdassa neljä, joka käsitteli samaa asiaa. Lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet lukiolaiset olivat siis sitä mieltä, että toisen asteen koulutusvalintaa tehdessään he pitivät lukiokoulutusta itselleen sopivimpana koulutuspaikkana. Myös Savolaisen (2001) tutkimuksessa suurin osa vastaajista (78,5 %) oli sitä mieltä, että he olivat tehneet itselleen parhaiten sopivia koulutus- ja uranvalintoja (Savolainen 2001, 136). Nuoret uskoivat lukion olevan itselleen paras koulutusvaihtoehto peruskoulun jälkeen, ja monen kohdalla se piti myös varmasti paikkansa. Lukiokoulutus nähdään kuitenkin yleensä muita vaihtoehtoja parempana koulutuspaikkana, ja nuoret haluavat useimmiten valita lukion koulutuspaikakseen jos vain suinkin uskovat pärjäävänsä lukiossa. Lukio nähdään eräänlaisena ”parempana” toisen asteen koulutuspaikkana, sillä sen uskotaan antavan paremmat mahdollisuudet jatkossa. (Savolainen 2001, 120 - 121.) Jotkut nuoret voivatkin ajatella lukion olevan itselleen sopivin koulutuspaikka sen suorittamisen myötä saatavan arvostuksen takia, vaikka todellisuudessa lukiokoulutus ei ole mikään välttämättömyys tulevaisuuden turvaamiseksi. Osa abiturienteista on mahdollisesti pitänyt lukiota itselleen parhaana ja sopivimpana koulutuspaikkana juuri siksi, että lukiokoulutuksen ja ylioppilastutkinnon ajatellaan yhä olevan edellytyksenä korkeakouluopintoihin ja väylä menestykseen.

Suurin osa vastaajista (76 %) oli sitä mieltä, että lukio-opiskelun valintapäätökseen oli vaikuttanut paljon uskomukset koulutuksista ja ammattialoista (taulukko 23). Nuoret olivat siis tarkastelleet päätöstä tehdessään tulevaisuuttaan ja siihen liittyviä suunnitelmia, eli esimerkiksi mitä reittiä pääsee mihinkin koulutukseen tai mitä lukiokoulutuksesta on hyötyä tulevia opintoja ja työelämää varten. Uskomukset voivat olla myös vääriä: monet luulevat vieläkin lukion suorittamisen olevan edellytyksenä yliopisto-opinnoille. Nuorten uskomuksia koulutuksista ja ammateista ei käsitelty tässä tutkimuksessa, mutta varmasti lukiokoulutukseen liittyy myös vääriä ja vanhentuneita uskomuksia.

Ylivoimaisesti suurin osa, 82 % nuorista oli sitä mieltä, että lukiokoulutus oli sellainen koulutus, jota halusi eniten (taulukko 23). Savolaisen (2001) tutkimuksessa kaksi kolmasosaa vastanneista oli mielestään tehnyt haluamiaan

koulutus- ja uranvalintoja (Savolainen 2001, 136). Hänen tutkimuksessaan vastaajat olivat tehneet jo ammattiinkin liittyviä valintoja, mikä saattaa olla yhteydessä pienempään samaa mieltä olevien määrään. Korkeakoulutukseen on melko vaikea päästä, ja jotkut ajautuvat sellaisillekin linjoille, joita he eivät halua eniten.

Kuudes väittäjä käsitteli ulkopuolisten tekijöiden, kuten vanhempien tai koulun sijainnin vaikutusta nuoren lukiovalintaan (taulukko 23). Yli kolmasosa vastanneista oli sitä mieltä, että heistä riippumattomat tekijät olivat vaikuttaneet ainakin osaksi heidän toisen asteen koulutusvalintaansa. 57 % vastaajista oli kuitenkin sitä mieltä, että heidän koulutusvalintaansa ei ollut vaikuttanut mikään heistä riippumaton tekijä. Savolaisen (2001) tutkimuksessa noin 20 %:n mukaan ulkopuoliset tekijät olivat vaikuttaneet heidän päätöksiinsä (Savolainen 2001, 136). Vastaajien ikäero näkyy mahdollisesti tämän väittämän kohdalla: Savolaisen tutkittavat olivat jo yli 20-vuotiaita, itsenäisesti päätöksensä tekeviä aikuisia, kun taas tämän tutkimuksen vastaajat olivat lukiokoulutus päätöstä tehdessään vasta noin 16 vuoden ikäisiä, ja näin ollen vanhemmat ovat todennäköisesti vaikuttaneet ainakin jonkin verran heidän toisen asteen koulutusvalintaansa.

TAULUKKO 23 Lukiovalintaväittäjien kuvailua (n = 192).

Väittämät	Vastauksien jakauma (%)						Keski-arvo	Keskihajonta
	Täysin samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	En osaa sanoa	Osittain eri mieltä	Täysin eri mieltä			
1) Olen valinnut lukiokoulutuksen tarkoituksella aiempien suunnitelmieni mukaisesti	48	33	12	6	2	4,18	,99	
2) Valitessani lukiokoulutusta oletin, että lukio on itselleni paras mahdollinen opiskelupaikka peruskoulun jälkeen	61	32	3	4	1	4,47	,82	
3) Päätökseeni valita lukio-opiskelu on vaikuttanut paljon uskomukseni koulutuksista ja ammattialoista	29	47	17	6	2	3,95	,91	
4) Olen valinnut koulutuksen (lukio), jonka uskoin olevan itselleni sopivin	44	39	8	7	3	4,13	1,01	
5) Olen valinnut sellaisen koulutuksen (lukio), jota halusin eniten	51	31	8	7	3	4,20	1,05	
6) Minusta riippumattomat tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että valitsin lukio-opiskelun	11	28	7	25	30	2,65	1,43	
7) Valitsin lukiokoulutuksen,	43	36	5	6	11	3,94	1,30	

koska halusin lisää miettimisaikaa peruskoulun jälkeen							
8) Valitsin lukiokoulutuksen, koska pärjäsin peruskoulussa hyvin	23	45	12	14	6	3,66	1,15

Väittämässä numero seitsemän (taulukko 23) kysyttiin nuorten mielipidettä siitä, valitsivatko he lukiokoulutuksen saadakseen lisää miettimisaikaa peruskoulun jälkeen. Vain noin 11 % vastaajista oli sitä mieltä, että he eivät olleet valinneet lukiokoulutusta saadakseen lisää miettimisaikaa. 79 % vastaajista puolestaan oli sitä mieltä, että he olivat valinneet lukiokoulutuksen juuri saadakseen lisää miettimisaikaa uranvalintaa varten. Suurin osa nuorista oli valinnut lukiokoulutuksen siksi, että halusi lisää aikaa uranvalintapäätöksen tekemiselle.

Viimeisenä väittämänä oli koulumenestyksen ja lukiovalinnan väliseen yhteyteen liittyvä kysymys: valitsivatko abiturientit lukiokoulutuksen mielestään peruskoulumenestyksen vuoksi. Suurin osa (68 %) abiturienteista oli sitä mieltä, että he olivat valinneet lukiokoulutuksen sen vuoksi, että he olivat menestyneet peruskoulussa hyvin (taulukko 23). Savolaisen (2001) tutkimuksessa vain noin 16 % vastaajista oli sitä mieltä, että koulumenestys on ollut yhteydessä heidän koulutuksellisiin päätöksiinsä. Savolaisen mukaan tulos on ristiriidassa sen kanssa, että koulumenestys ennustaa pitkälti tulevan koulutuksen ja uran. (Savolainen 2001, 136.) Näyttäisi siltä, että lukio valitaan usein opiskelupaikaksi hyvän aiemman koulumenestyksen perusteella, mikä on todettu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Savolainen 2001, 91).

Savolaisen tutkimuksen tulosten mukaan nuoret kokevat pääsääntöisesti olevansa oman elämänsä ja päätöstensä kontrolloijia, eli he ovat mielestään tehneet koulutus- ja uranvalintansa rationaalisesti oman harkinnan perusteella. Valinnat tehdään useimmiten omien halujen ja mieltymysten perusteella. (Savolainen 2001, 137.) Myös tämän tutkimuksen vastaajat ovat mielestään tehneet lukiokoulutusvalintansa rationaalisesti, ja vain harvan mielestä ulkopuoliset tekijät ovat vaikuttaneet lukiokoulutuksen valintapäätökseen. Suurin osa nuorista on valinnut lukiokoulutuksen oman halunsa perusteella. Useat nuoret kokevat valinneensa lukion kuitenkin myös hyvän peruskoulumenestyksensä takia.

8.4 Nuorten kokemukset opinto-ohjauksesta

Tarkastelen seuraavassa ohjauksen asemaa nuorten koulutus- ja uranvalinnoissa nuorten itsensä arvioimana. Ensin keskityn nuorten arviointeihin ohjauksen yhteydestä koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin ja sitten esittelen lukio-ohjausta nuorten arvioimana.

8.4.1 Ohjaus koulutus- ja uranvalintasuunnitelmissa

Nuoret arvioivat ohjauksen merkitystä koulutus- ja uranvalintasuunnitelmilleen kahdessa kohdassa. Ohjauksen merkityksen arviointi jaoteltiin koulutus- ja uranvalintoihin ja hakuaikeisiin, koska hakuaikeiden ajateltiin olevan lähisuunnitelmia ja konkreettisempia päätöksiä, kuten oppilaitoksen ja linjan valinta. Koulutus- ja uranvalinnat ovat taas ikään kuin suurempia, pidemmän aikavälin linjoja, kuten koulutustason ja ammatin valinta.

Ohjauksen yhteys opiskelijoiden suunnitelmiin vaikuttaa olevan melko vähäistä. On kuitenkin huomioitava se, että asteikko ilmoitettiin lomakkeessa vain 1-5 ilman numeroiden merkityksien määrittelyjä. Muualla lomakkeessa numeroiden merkitys on kuitenkin yhteneväinen siten, että mitä isompi numero, sen myönteisempi merkitys. Todennäköisesti nuoret ovat myös ajatelleet näin, mutta täysin varmoja ei asiasta voida kuitenkaan olla. Numero viisi tarkoittaa siis sitä, että ohjaus on ollut todella merkittävä tekijä koulutus- ja uranvalinnoissa tai hakuaikeissa ja yksi sitä, että se ei ole vaikuttanut juuri lainkaan.

12 prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että lukiossa saatu opinto-ohjaus on vaikuttanut ainakin jonkin verran heidän koulutus- ja uranvalintoihinsa (taulukko 24). Suurin osa (60 %) oli sitä mieltä, että ohjaus ei ole ollut yhteydessä heidän valintasuunnitelmiansa muotoutumiseen. Kolmasosa on antanut vastaukseksi numeron kolme, mikä merkinnee sitä, että monien on myös vaikeaa määrittää ohjauksen merkitystä omille koulutus- ja uranvalinnoilleen.

TAULUKKO 24 Nuorten arviointi ohjauksen merkityksestä heidän koulutus- ja uranvalintoihinsa (1 = vaikuttanut vähän, 5 = vaikuttanut paljon; n = 182).

Ohjauksen merkitys	Vastauksien jakauma (%)					Keskiarvo	Keskihajonta
	1	2	3	4	5		
Koulutus- ja uranvalinnoille	35	25	29	10	2	2,19	1,07
Hakuaikeisiin	32	21	32	12	3	2,32	1,13

Nuorten mielestä ohjaus ei määritä merkittävästi myöskään heidän hakuaikeitaan. 15 % vastaajista on kuitenkin sitä mieltä, että ohjaus on vaikuttanut heidän hakuaikeisiinsa ainakin jonkin verran. Hakuaikeet ovatkin sellainen alue, jolla opinto-ohjaaja voi auttaa opiskelijaa enemmän ja ohjata tätä parhaiten sopiviin oppilaitoksiin sopiville linjoille. Tuloksista voisi vetää varovaisesti sellaisen johtopäätöksen, että lukiolaiset tukeutuvat

hakuaikeissaan jonkin verran enemmän ohjaajaan kuin koulutus- ja uranvalintasuunnitelmissa.

8.4.2 Ohjaus nuorten arvioimana

Nuorten kokemuksia lukion opinto-ohjauksesta pyrittiin kartoittamaan antamalla heidän arvioida ohjausta arvosanoin 1 - 5 ja pyytämällä heiltä perusteluja annetulle arvosanalle. Nuorten saamaa ohjausta kartoitettiin myös kysymällä heiltä peruskoulussa saadusta ohjauksesta ja etenkin siellä saadusta lukiotiedosta. Nuorilta kysyttiin myös, keneltä he ovat mielestään saaneet ohjausta oppilaitoksessaan ja sen ulkopuolella. Näillä kysymyksillä pyrittiin selvittämään nuorten kokemuksia lukioon liittyvästä ohjauksesta ja sen tilasta nuorten näkökulmasta katsottuna.

Nuoria pyydettiin arvioimaan lukion opinto-ohjausta asteikolla 1 - 5, jossa yksi on erittäin huono ja viisi erittäin hyvä. Annettujen arvosanojen keskiarvoksi saatiin 3,38, eli ohjaus arvioitiin kokonaisuutena melko keskitasoiseksi (taulukko 25). 40 % vastaajista oli sitä mieltä, että lukion opinto-ohjaus oli keskitasoista, eli siinä ei ollut mitään todella huonoa eikä todella hyvää. Kolmasosa arvioi ohjauksen tason hyväksi ja 11 % jopa erinomaiseksi. Kolme prosenttia vastaajista arvioi lukion ohjauksen todella huonoksi. Tähän tutkimukseen osallistuneista nuorista suuri osa oli sitä mieltä, että lukio-ohjaus on melko hyvää. Tutkimusjoukon valikoituneisuus voi vaikuttaa tuloksessa, sillä tutkittavat olivat vain kolmesta oppilaitoksesta. Jos kyseisissä oppilaitoksissa ohjaus on järjestetty keskimääräistä paremmin, näkyy se luonnollisesti nuorten arvioinneissa.

TAULUKKO 25 Nuorten antamat arvosanat lukio-ohjaukselle (1 = erittäin huono, 5 = erittäin hyvä; n = 185).

Arvosana	Lukio-ohjaukselle annettu arvosana	
	f	%
1	6	3
2	21	11
3	75	41
4	62	34
5	21	11
Yhteensä	185	100

Nuoria pyydettiin myös perustelemaan ohjaukselle antamansa arvosana (taulukko 26). Yli puolet vastanneista perusteli antamaansa arvosanaa sillä, että lukiossa saatu ohjaus on ollut hyvää ja riittävää. Useat kommentoivat arviointiaan myös sillä, että ohjausta on ollut liian vähän: 17 %:n mielestä ohjausta on lukiossa liian vähän ja 15 % vastaajista ei ole mielestään saanut riittävästi tietoa asioista ohjauksen kautta.

Useiden abiturienttien mielestä lukion opinto-ohjauksessa on myös jonkin verran parantamisen varaa. Perustelut antavat kuitenkin tutkimukseen osallistuneiden oppilaitoksista myönteisen kuvan: puolet lukion päättövaiheessa olevista nuorista on tyytyväisiä saamaansa ohjaukseen. Verrattaessa tulosta Opinto-ohjauksen tila 2002 -raporttiin, on tilanne valtakunnallisesti katsottuna paljon heikompi. Raportissa todetaan opinto-ohjauksen saatavuudessa olevan vakavia puutteita, ja sen mukaan kaikki opiskelijat eivät saa riittävästi tukea ohjauksesta. (Numminen ym. 2002, 21 - 22.) Tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat keskimääräistä tyytyväisempiä saamaansa opinto-ohjaukseen.

TAULUKKO 26 Nuorten perusteluja opinto-ohjauksesta annetulle arvosanalle (n = 156).

Perustelu	f	% vastaajista
Ohjausasiat kunnossa	80	51
Ohjausta liian vähän	26	17
Ohjauksen kautta ei saa riittävästi tietoa asioista	23	15
Ohjaus keskinkertaista	13	8
Opinto-ohjaaja liian vähän paikalla tai ei osaa vastata	7	5
Turhaa ajanhaaskausta	4	3
En ole saanut ohjausta	3	2
Yhteensä	156	100

TAULUKKO 27 Peruskoulussa lukio-opiskelusta saatu tieto (n = 187).

Arviointi	f	%
sain tarpeeksi tietoa	108	58
en saanut tarpeeksi tietoa	56	30

jotain jäi puuttumaan tai oli liikaa	13	7
sain jonkun verran tietoa	6	3
sain melko hyvin tietoa	4	2
Yhteensä	187	100

Lukio-opiskelun valintaan liittyen abiturienteilta kysyttiin, saivatko he mielestään tarpeeksi tietoa lukio-opiskelusta peruskoulussa (taulukko 27). Suurin osa (58 %) vastaajista oli mielestään saanut tarpeeksi tietoa lukio-opiskelusta peruskouluaihana. Kolmasosa oli kuitenkin sitä mieltä, että ei saanut peruskoulussa tarpeeksi tietoa lukio-opiskelusta. Joidenkin mielestä lukio-opiskelusta saatiin peruskouluaihana jopa liikaa tietoa muihin vaihtoehtoihin verrattuna. Se, että kolmasosa ei ollut mielestään saanut tarpeeksi tietoa lukio-opiskelusta peruskoulussa, on melko huolestuttavaa. Osa tuloksesta selittyi tosin varmaankin sillä, että nuoret eivät ole itse tiedostaneet lukion vaativuutta ja työmäärää etukäteen. Etenkin sellaiset nuoret, jotka eivät ole "lukutyyppejä", voivat yllättyä siitä, miten paljon lukiossa joutuu tekemään töitä menestyäkseen. Tämän vuoksi he voivat olla sitä mieltä, että eivät saaneet lukiosta totuudenmukaista kuvaa peruskoulussa. Peruskoulussa kyllä yleensä esitellään lukio-opintoja melko paljon ja useaan otteeseen.

Kysyttäessä nuorilta, keneltä he olivat saaneet ohjausta oppilaitoksessaan, ylivoimaisesti yleisin vastaus oli opinto-ohjaaja (93 % vastaajista). Kysymys olikin ehkä hieman johdatteleva, sillä yleensä ohjausta ainakin haetaan juuri opinto-ohjaajalta. Vastaus ei siinä mielessä olekaan yllättävä. 11 prosenttia vastaajista mainitsi saaneensa ohjausta opettajilta ja seitsemän prosenttia ryhmänohjaajalta. Lomakkeessa tiedusteltiin myös koulun ulkopuolisen ohjauksen lähteitä. Yli kaksi kolmasosaa vastanneista (69 %) mainitsi saaneensa ohjausta perheenjäseniltään. Internet oli myös useille nuorille ohjauksellisen tiedon lähde: 23 % vastaajista mainitsi saaneensa ohjausta internetistä. Myös kaverit ja tutut olivat

TAULUKKO 28 Lukion ohjaukselle annettuja kehitysehdotuksia (n = 107).

Ehdotus	f	% vastauksista
Ohjaukseen lisää tietoa eri asioista	31	29
Ohjauksen lisääminen tai säännöllistäminen	27	25
Lisää jonkin tietyn	16	15

menetelmän käyttöä

Ei tarvitse kehittää	14	13
Enemmän henkilökohtaista ohjausta	12	11
Opinto-ohjaaja enemmän tavattavissa	5	5
Pitäisi kehittää kaikilla tavoin	2	2
Yhteensä	107	100

neuvoneet nuoria ohjausasioissa, sillä molemmat mainittiin 17 %:n vastauksissa. Vastajat nimesivät ohjaustahoja vapaasti, eli sama henkilö on voinut mainita useita vaihtoehtoja vastauksessaan. Lähes kaikki siis olivat saaneet ohjausta opinto-ohjaajalta ja useat myös kotoaan. Internetin rooli ohjauksessa on huomattava: neljäsosa nuorista oli jo hyödyntänyt alati kasvavaa verkkoaineistoa.

Nuorilta pyydettiin lukio-ohjauksen kehittämisehdotuksia, ja niitä saatiin 107 kappaletta (taulukko 28). Yli neljäsosa (29 %) ehdotuksista käsitteli lukion ohjauksen tietopuolta, eli niissä toivottiin lisää tietoa esimerkiksi eri koulutuksista, ammateista, hakumenettelyistä ja ylioppilaskirjoituksista. Neljäsosa vastauksista liittyi lukio-ohjauksen lisäämiseen tai säännöllistämiseen. Jotkut nuorista eivät olleet saaneet vielä lainkaan luokkamuotoista ohjausta koko lukioaikanaan, sillä heidän opinto-ohjauksen kurssinsa oli vielä edessäpäin. Vaikka siis tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat melko tyytyväisiä saamaansa ohjaukseen, heistäkin useat toivoisivat lukioon lisää ohjausta. 13 %:n mielestä lukion ohjausta ei tarvitsisi kehittää lainkaan, eli heidän mielestään se on nykyisellään jo tarpeeksi hyvää. Osa vastaajista (15 % vastauksista) toivoo lukion opinto-ohjaukseen lisää tiettyjä menetelmiä, kuten vierailijoiden pitämiä oppilaitosesittelyjä tai vierailuja oppilaitoksiin. Kullakin on omat mieltymyksensä: opetusmenetelmiin toivotaan varmaankin aina vaihtelua ja muutosta. Myös henkilökohtaista ohjausta toivottaisiin lukioon enemmän: 11 % haluaisi enemmän henkilökohtaista ohjausta. Lukion opinto-ohjaajat ovat usein sivutoimisia eli he toimivat opinto-ohjauksen ohella jonkin muun aineen opettajina – vuonna 2002 45 % lukion opinto-ohjaajista oli päätoimisia (Numminen ym. 2002, 187). Opinto-ohjaajien sivutoimisuus voi näkyä opiskelijan arjessa opinto-ohjaajan tavoittamattomuutena, sillä opinto-ohjaaja on todennäköisesti kiireinen ja joskus myös fyysisesti tavoittamattomissa toimiessaan muissa tehtävissä.

9 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lukion päättövaiheessa olevien nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia, niihin yhteydessä olevia tekijöitä sekä ohjauksen asemaa nuorten valintasuunnitelmissa. Tuloksia tarkastellaan seuraavassa tutkimusongelmien mukaisessa järjestyksessä: ensin kuvataan nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia ja sitten selvitetään, mitkä tekijät tämän tutkimuksen mukaan ovat yhteydessä valintasuunnitelmiin. Sen jälkeen esitellään lukiokoulutuksen valintaan yhteydessä olleita tekijöitä ja tarkastellaan lukion opinto-ohjauksen merkityksestä saatuja tuloksia. Lopuksi arvioidaan saatuja tuloksia ja käytettyjä menetelmiä sekä esitetään jatkotutkimusehdotuksia.

9.1 Nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia

Suosituimpia koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia olivat humanistinen ja taideala, kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen ala sekä palveluala. Tekniikan ala oli myös suosittu vaihtoehto koulutussuunnitelmien joukossa. Humanistinen ja taideala oli ylivoimaisesti suosituin ala, sillä sille suuntautuvia opintoja suunnitteli nuorista noin neljäsosa. Tulosten voidaan katsoa olevan samankaltaisia Vuorisen ja Valkosen (2003) tutkimustulosten kanssa, sillä heidänkin mukaansa humanistinen ja taideala muodostavat määrällisesti enemmistön yliopistoon ensisijaisesti hakeneiden alatoiveista (Vuorinen & Valkonen 2003, 51). Teknisen alan puuttuminen suosituimpien uranvalintasuunnitelmien joukosta voi selittyä sillä, että useat teknisen alan opintoja suunnittelevat nuoret ilmoittivat aikeestaan vastaamalla ”aion hakea teknilliseen korkeakouluun”, kun taas uranvalintasuunnitelmikseen he eivät osanneet sanoa vielä mitään. Toiveammateista suosituimpia olivat johtaja, psykologi, lääkäri, lentäjä ja journalisti.

Koulutussuunnitelmiaan kertoi ainoastaan alle puolet vastaajista ja uranvalintasuunnitelmiaankin vain noin 70 %. Puhakan (1997) tutkimuksessa runsaalta kolmannekselta tutkimukseen osallistuneista nuorista puuttui kokonaan ammattisuunnitelma (Puhakka 1997, 170). Hänen tutkimuksessaan tosin kohderyhmänä oli peruskoulun päättövaiheessa olevat nuoret, mutta suuntaus on sama. Tässä tutkimuksessa tutkittavat ovat lukion päättövaiheessa olevia, ja silti melkein saman verran nuorista on yhä ilman koulutus- ja uranvalintasuunnitelmaa. Useat lukiolaiset ovat siis ilmeisesti vielä lukion päättövaiheessakin ilman koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia.

Myös Korhosen (1997) tutkimuksessa nuoret ilmoittivat suosituimmiksi uranvalintasuunnitelmikseen teknisen, humanistisen ja taiteellisen alan ja toiveammateiksi muun muassa lääkärin, johtajan, lentäjän ja psykologin ammatit (Korhonen 1997, 46 - 47). Suosikkialoille on kuitenkin vaikeaa päästä, sillä yliopistossa vain kymmenen prosenttia psykologiaa opiskelemaan hakeneista pääsi opiskelemaan ja taidealoille hakeneista 23 % vuonna 2001 (Vuorinen & Valkonen 2003, 110 - 111). Nuoret ovatkin optimistisia tulevaisuuden suunnitelmissaan.

Tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret vaikuttivat olevan erityisen kiinnostuneita humanistisen ja taidealan opinnoista, mihin voisi olla yhteydessä heidän korkea keskiarvonsa ja vanhempien korkea koulutustausta. Tutkimukseen vastanneilla oli huomattavan korkea koulumenestys peruskoulun päättötodistuksella mitattuna. Vastaajien vanhemmat olivat myös tavallista korkeammin koulutettuja: Tilastokeskuksen (2003) mukaan suomalaisista 15 vuotta täyttäneistä 23,7 % oli korkeakoulutettuja vuonna 2001, kun tämän tutkimuksen vastaajien vanhemmista korkeakoulutettuja oli äideistä 37 % ja isistä 40 % (Tilastokeskus 2003, Oppilaitostilastot, Väestön koulutus rakenne). Vastaajien erityislaatuisuus voikin olla ainakin osasyynä siihen, että tähän tutkimukseen osallistuneet tytöt eivät ole suuntautumassa hoito- tai palvelualalle.

9.2 Sukupuolen, koulumenestyksen, sosiaalisen taustan ja nuoren oman harkinnan yhteys valintoihin ja suunnitelmiin

Sukupuolen havaittiin olevan yhteydessä koulutusvalintasuunnitelmiin ainoastaan teknisen alan opintoja suunnittelevien ryhmässä. Tämän tutkimuksen mukaan miehet suunnittelevat useammin teknisen alan opintoja kuin naiset, mikä ei sinänsä ole uusi asia. Tekninen ala on perinteisesti miesten ala ja tilastot eri oppilaitoksista ja työelämästä osoittavat sen paikkansa pitävyyden. Ammattikorkeakouluissa tekniikan ja liikenteen alalla opiskelevista yli 80 % on miehiä, samoin yliopistollisessa teknistieteellisessä opiskelevien miesten määrä on 80 % kaikista alan opiskelijoista (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina, Koulutus).

Uranvalintasuunnitelmissaan nuoret olivat selvästi sukupuolittuneempia. Tyttöjen ja poikien välillä oli havaittavissa eroja uranvalintasuunnitelmissa humanistisella ja taidealalla, luonnontieteellisellä sekä teknisellä alalla. Tytöt ilmoittivat uranvalintasuunnitelmakseen useammin humanistisen tai taidealan ammatin ja pojat taas useammin luonnontieteellisen tai teknisen alan ammatin. Sukupuolten välinen eriytyminen näkyy selvänä: luonnontieteellinen ja tekninen ala ovat molemmat miesvaltaisia opiskelualoja, luonnontieteellinen ala tosin vain niukalla miesenemmistöllä (noin 60 % miehiä). Humanistisella ja taidealalla naiset taas ovat selvänä enemmistönä. Humanistisen alan opiskelijoista yli 70 % on naisia, ja taidealoillakin naisia on hieman enemmän kuin miehiä prosenttilukujen vaihdellessa alasta riippuen (Tilastokeskus 2003, Naiset ja miehet numeroina, Koulutus). Erityisen huomion tuloksissa ansaitsee se, että kukaan naisvastaaja ei suunnitellut perinteisiä naisten ammatteja sosiaali- ja terveysalalta. Alaan liittyvät ammattisuunnitelmat olivat farmaseutin, lääkärin ja fysioterapeutin ammatteja; kukaan ei maininnut toiveammattikseen sairaan- tai terveydenhoitajaa. Johtuisiko tämä sitten juuri tutkimusjoukon hyvästä koulumenestyksestä ja vanhempien korkeasta koulutustasosta?

Terveys- ja sosiaalialan opintoja suunnittelivat useammin koulussa hyvin menestyneet kuin huonosti menestyneet. Terveys- ja sosiaalialan koulutusta suunnittelevien hyvän koulumenestyksen selittäjänä on todennäköisesti se, että usea nuorista haaveili juuri lääkärin ammatista, johon päästäkseen täytyy olla menestynyt melko hyvin koulussa ja näin ollen hyvin koulussa menestyneet ilmoittivat huonoja useammin koulutussuunnitelmakseen terveys- ja sosiaalialan opinnot. Olisi voinut ajatella, että tytöt ilmoittaisivat poikia useammin koulutussuunnitelmakseen terveys- ja sosiaalialan opinnot, mutta näin ei ollut. Jos tytöt olisivat olleet poikia enemmän hoitoalalle suuntautuneita, olisi terveys- ja sosiaalialan opintoja suunnittelevien hyvän koulumenestyksen voinut selittää sillä, että tytöt menestyvät koulussa yleensä poikia paremmin.

Koulumenestyksen perusteella tehty valikointi erilaisille koulutusurille sisältää kaksi vaihetta: ensin erotellaan ne, jotka menevät lukioon, ja ne, jotka eivät mene. Myöhemmin tehdään jako niiden välillä, jotka menevät lukion jälkeen yliopistoon, ja niiden, jotka eivät mene. Savolaisen (2001) mukaan lukiosuunnitelmat ovat pysyviä, mutta korkeakoulutukseen hakeuduttaessa suurin osa nuorista joutuu laskemaan koulutuksellisia tavoitteitaan. (Savolainen 2001, 164.) Onkin todennäköistä, että myös useat tähän tutkimukseen osallistuneista nuorista joutuvat luopumaan korkeista urahaaveistaan.

Äidin koulutuksella havaittiin olevan yhteyttä nuoren humanistista tai taidealaa koskeviin urasuunnitelmiin. Mitä korkeammin koulutettu äiti nuorella oli, sitä suuremmalla todennäköisyydellä hän suunnitteli valitsevansa humanistisen tai taidealan ammatin. Oliko tutkimuksen kohdejoukko sitten taiteellisesti painottunutta vai johtuisiko tämä taipumus äidin korkean koulutuksen tuomasta paineesta suuntautua arvostettuun, mutta kuitenkin

perinteiseen naisten ammattiin? Isän koulutuksella havaittiin olevan yhteyttä kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen ammatin suunnitteluun kuten saman alan koulutussuunnitelmiinkin. Vähiten koulutettujen isien lapset nimesivät useimmin ammattisuunnitelmakseen kaupallisen tai yhteiskuntatieteellisen alan.

Isän koulutustaustalla oli tämänkin tutkimuksen mukaan yhteyttä nuorten suunnitelmiin, mutta se ilmeni pelkästään isän koulutuksen ja kaupalliseen tai yhteiskuntatieteelliseen koulutukseen hakeutumisen välisenä yhteytenä. Vähän koulutettujen isien lapset suuntautuivat kaupalliseen tai yhteiskuntatieteelliseen koulutukseen. Myös Nurmi (1998) on havainnut tällaisen ilmiön, tosin siten, että hänen mukaansa alempien toimihenkilöiden jälkeläiset ovat statushakuimpia, ja he pyrkivät muuttamaan sosiaalista asemaansa ylöspäin (Nurmi 1998, 111). Nurmen toteamus vähemmän arvostetuissa ammateissa työskentelevien vanhempien lasten statushakuisuudesta tuntuu järkevältä: nuoret pyrkisivät näin nostamaan sosiaalista asemaansa suuntautumalla kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan arvostettuihin koulutuksiin, kuten oikeustieteellinen koulutus, kaupakorkeakoulu tai esimerkiksi psykologin koulutus.

Ohjauksen aseman tarkastelu osoitti, että vanhemmat olivat auttaneet nuoria kaikista eniten sopivan ammatin löytämisessä: 54 % vastaajista valitsi vanhemmat auttajikseen uranvalintaa koskevassa suunnittelussa, ja 43 %:n mielestä vanhemmat olivat auttaneet heitä eniten. Nuorista 30 %:n mielestä opinto-ohjaaja oli auttanut heitä sopivan ammatin löytämisessä ja 14 %:n mukaan opinto-ohjaaja oli vaikuttanut kaikista eniten heidän uranvalintaansa. Korhosen (1997) tutkimuksen mukaan nuorten tärkeimpiä tietolähteitä uranvalinnassa olivat vierailut oppilaitoksissa ja työpaikoilla. 63 % hänen tutkimistaan nuorista piti opinto-ohjaajaa tärkeänä tietolähteenä, ja 64 % katsoi vanhempiensa olevan tärkeitä auttajia uranvalintaan liittyvissä asioissa. (Korhonen 1997, 48 - 49.) Tämän tutkimuksen mukaan siis vanhemmat olivat nuorille tärkeimpiä ohjaajia uranvalinnan suunnittelussa, kuten ehkä kuuluu ollakin. Ovathan vanhemmat usein nuoren tärkeimmät aikuiset, joita nuori kunnioittaa, ja joilta hän kysyy neuvoa. Opinto-ohjaajalla on kuitenkin ajantasaisin tieto alati muuttuvista koulutuksista ja ammateista, minkä vuoksi opinto-ohjaajan apua kannattaisi hyödyntää enemmänkin uranvalintasuunnittelussa.

Nuorten mielestä heidän uranvalintaansa oli vaikuttanut eniten ammatin mielenkiintoisuus. Myös Puhakan (1997) tutkimuksen mukaan ammatin kiinnostavuus oli tärkein tekijä nuorten arvioidessa erilaisten tekijöiden merkitystä omassa uranvalinnassaan (Puhakka 1997, 170). Palkkaus ja ammatin varmuus olivat myös vastaajien mielestä tärkeitä uranvalintaan vaikuttavia tekijöitä. Tytöt perustelivat uranvalintasuunnitelmiaan alaan liittyvistä asioista pitämällä selvästi enemmän kuin pojat. Pojat perustelivat taas suunnitelmiaan enemmän palkan tai muiden etuisuuksien saamisella. Stenströmin (1997) mukaan naiset perustelevat opintoihin hakeutumistaan useammin työn

sisäisillä tekijöillä, kun taas miehet ovat kiinnostuneita enemmänkin ammatin tuottamasta statuksesta ja uralla etenemisestä (Stenström 1997, 84). Puhakan (1997) mukaan hyvät etenemismahdollisuudet alalla ja hyvä palkkaus olivat pojille tärkeämpiä uranvalintaan vaikuttavia tekijöitä kuin tytöille (Puhakka 1997, 170).

Nuoret olivat valinneet mielestään lukiokoulutuksen suunnitelmallisesti. ja lukiokoulutus oli heidän mielestään heille sopivin koulutusvaihtoehto päätöstä tehdessä. Nuoret olivat myös sitä mieltä, että he olivat valinneet lukiokoulutuksen, koska halusivat sitä eniten. Nuorten vastauksista piiryykin sellainen kuva, että he ovat mielestään tehneet toisen asteen koulutusvalinnan rationaalisesti ja oman harkintansa perusteella. Savolaisen (2001) tutkimustuloksista piiryy samankaltainen kuva: useimmat nuoret uskovat olevansa elämänsä ja päätöksensä kontrolloijia (Savolainen 2001, 136 - 137).

Kolmasosa nuorista oli kuitenkin myös sitä mieltä, että heistä riippumattomat tekijät, kuten vanhemmat, olivat vaikuttaneet heidän toisen asteen koulutusvalintaansa. Suurin osa nuorista oli mielestään valinnut lukiokoulutuksen saadakseen lisää miettimisaikaa koulutus- ja uranvalintaan. 68 % abiturienteista oli myös sitä mieltä, että he olivat valinneet lukiokoulutuksen hyvän koulumenestyksensä vuoksi. Savolaisenkin (2001) tutkimuksessa nuoret perustelivat lukiokoulutuksen valintaa sillä, että he saivat sitä kautta lisää aikaa uranvalintapäätöksen tekemiseen. Hänen mukaansa useat nuoret valitsivat lukion myös hyvän aikaisemman koulumenestyksensä perusteella. (Savolainen 2001, 121.)

9.3 Opinto-ohjaus ja nuorten valintasuunnitelmat

Nuoret olivat mielestään saaneet melko hyvin tietoa lukio-opiskelusta peruskoulussa. Kolmasosa oli kuitenkin sitä mieltä, että ei saanut etukäteen tarpeeksi tietoa lukio-opiskelusta. Opinto-ohjaus ei ole tämän tutkimuksen mukaan kovin merkityksellistä lukiolaisnuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmille eikä myöskään hakuaikeille. Yhtenä syynä tähän voisi olla se, että lukio-ohjauksen yksi ongelma-alue on juuri tässä tutkimuksessa tarkasteltu ammatillisen suuntautumisen ohjaus. Nummisen ym. (2002) toteuttaman ohjauksen arviointiraportin mukaan uranvalinnan ohjauksen kehittämisen tarve on ilmeinen koko koulujärjestelmässä. (Numminen ym. 2002, 23 - 24.)

Abiturientit arvioivat lukion opinto-ohjauksen hieman keskitasoa paremmaksi arvosanojen keskiarvolla 3,38. Suurin osa nuorista arvioi lukion ohjausasioiden olevan kunnossa. Joidenkin mielestä ohjausta on liian vähän tai siitä on vain vähän apua. Neljäsosa tutkimukseen vastanneista nuorista haluaisikin lukion opinto-ohjauksen olevan säännöllisempää tai että sitä olisi enemmän. Vähän alle kolmasosa kaipaasi saavansa ohjauksen avulla enemmän tietoa koulutuksista ja ammasteista kuin mitä nykyisin lukiossa saa. Nummisen

ym. (2002) raportin mukaan kolmasosa lukio-opiskelijoista oli sitä mieltä, että ohjaus ei ollut lisännyt heidän tietojaan ammasteista ja noin puolet oli sitä mieltä, että ohjaus ei antanut tietoa työelämästä. Raportin mukaan noin 40 % nuorista katsoi, että ei saanut riittävästi ohjausta lukiossa. (Numminen ym. 2002, 109, 115.) Näyttäisikin siltä, että tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat hieman tyytyväisempiä lukio-ohjaukseen kuin suomalaiset lukiolaiset keskimäärin. Näkykö tuloksessa kenties hyvän koulumenestyksen vaikutus: tähän tutkimukseen osallistuneilla oli keskimääräistä paremmat keskiarvot, eli voisiko se olla yhteydessä myös myönteiseen suhtautumiseen suhteessa ohjaukseen? Yleensä ottaen hyvin tai erinomaisesti koulussa menestyvät eivät koe olevansa yhtä paljon ohjauksen tarpeessa kuin huonommin menestyvät, vaikka koulutus- ja uranvalintasuunnitelmien pohdinta voi olla kaikille yhtä hankalaa koulumenestyksestä riippumatta.

9.4 Pohdintaa

Seuraavaksi tarkastellaan lukiolaisten ohjausta neuvotteluun perustuvan ohjausmallin (Vähämöttönen 1998, 117; taulukko 1) avulla. Ohjausmenetelmien taustalla vaikuttava ajattelutapa ei ole yhdentekevä, sillä se, miten ohjaaja ajattelee ohjauksesta ja nuorista, näkyy selkeästi niissä tavoissa, joilla hän käyttäytyy ohjaustilanteessa. Ohjaajan käyttäytyminen vaikuttaa ohjaustilanteen kulkuun, ohjauksen lopputulokseen ja sitä kautta ohjattavan koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin, ja lopulta mahdollisesti myös ohjattavan elämän kulkuun. Onkin tärkeää pohtia ohjauksen lähtökohtia ja omaa ohjauksellista ajattelua, jotta pystyisi myös kehittymään ohjaajana ja siten auttamaan ohjattavia parhaalla mahdollisella tavalla.

Ohjauksessa tulisi keskittyä yksilöiden antamille merkityksille sen sijaan, että pidettäisiin joitain käsitteitä ja niiden määrittelyjä itsestään selvinä keskustelun lähtökohtina (taulukko 1). Esimerkiksi koulutus- ja uranvalintoihin ohjattaessa tulisi nuoren omat merkityksenannot ottaa huomioon: mitä koulutus ja ammatti merkitsevät juuri tämän nuoren näkökulmasta katsottuna? Kukin tarkastelee mahdollisuuksiaan omista lähtökohdistaan käsin, ja siten jokaisen sosiaalinen tausta, sukupuoli, koulumenestys ja omat kiinnostukset asettavat rajansa myös merkityksille ja niiden tulkinnalle. Jollekin raha ja sen saavuttaminen on ensisijainen tavoite, ja koulutus merkitsee reittiä päästä kyseiseen tavoitteeseen. Jollekin toiselle koulutus voi olla keino päästä tekemään sitä, mitä on aina halunnut tehdä. Nuoren henkilön ohjauksessa on toki huomioitava se, että ohjattavan asioille antamat merkitykset voivat perustua vääriinkin oletuksiin ja näkemyksiin, tai ne voivat olla jonkun toisen ajatusten jäljittelyä. Tällöin ohjaaja voi toimia nuoren opastajana ja herätellä ohjattavan ajatuksia tavoitteena näiden uudelleen sijoittuminen.

Ohjauksen tavoitteena on neuvotteluun perustuvan ohjausmallin mukaan yleensäkin ohjattavan ajatusten liikkeelle saaminen, eli kun ohjattava tulee

tilanteeseen jokin ongelma mielessään, keskustelun tavoitteena on ratkaista ohjattavan ongelma ja auttaa häntä asiassa eteenpäin. Ohjaajan ei kuitenkaan tule toimia valmiiden vastausten antajana, eikä kaiken tietävänä asiantuntijana, vaan hänen tulee olla ohjattavan kanssa tasavertainen keskustelukumppani, joka keskustellen ja neuvotellen pyrkii auttamaan ohjattavaa tämän mieltä askarruttavassa ongelmassa. (taulukko 1.) Ongelmanratkaisu ei sekään saa olla yksin keskustelun tavoite, vaikka siihen toki pyritään. Kaikkiin ongelmiin ei kuitenkaan löydy selkeitä vastauksia, ja ohjattavan on itse löydettävä tie siihen suuntaan, joka mahdollisesti voisi ratkaista ongelman.

Ohjauskeskusteluun tulisi olla käytettävissä riittävästi aikaa, jotta ohjattava ehtisi saada ajatuksiinsa uusia aineksia. Tämänkin tutkimuksen mukaan osa nuorista toivoisi saavansa lisää ohjausta, ja jotkut haluaisivat eritoten enemmän henkilökohtaista ohjausta kahden kesken opinto-ohjaajan kanssa neuvotellen. Koulumaailmassa opinto-ohjaajalla on liian harvoin aikaa kuunnella ja keskustella kaikkien sitä haluavien nuorten kanssa, kun muut työtehtävät vaativat oman aikansa ja työaika on rajallinen. Usein on myös niin, että ne nuoret, jotka tarvitsisivat ohjausta kaikkein eniten, eivät hakeudu ohjaukseen, ja jäävät kokonaan ilman tukea ratkaisuihinsa. Kaikilla nuorilla tulisi kuitenkin olla mahdollisuus asianmukaiseen ohjaukseen, ja kynnystä opinto-ohjaajan luo tulemisessa tulisi alentaa. Tämä vaatisi ohjaajien resurssien lisäämistä siten, että jokaisella ohjaajalla olisi tarpeeksi aikaa keskustella nuorten kanssa. Tällainen ohjauksellinen tukiverkko ja sen käyttäminen auttaisi varmasti myös opiskelijoita välttämään väärät koulutus- ja uranvalinnat ja vähentäisi nuorten epätietoisuutta opintoihin ja tulevaisuuteen liittyen.

Ohjauksen tarve ilmenee myös tässä esitellyissä tutkimustuloksissa. Lukio-opiskelun valinta -väittämien mukaan 79 % nuorista oli valinnut lukion koulutuspaikakseen saadakseen lisää aikaa uranvalinnalle. Lukion päättövaiheessa kolmasosa ei vielä kukaan tiennyt uranvalintasuunnitelmaansa. Kolmasosa lukiolaisista on melko suuri määrä nuoria, ja jos otetaan huomioon, että yliopistot ovat rakentamassa sisäänottomääriinsä ylioppilaskiintiön, on ristiriita melkoinen. Tavoitteena on saada juuri ylioppilaisiksi valmistuneet nuoret entistä nopeammin opiskelemaan, jotta he valmistuisivat korkeakoulusta nopeammin ja siirtyisivät äkkiä työmarkkinoille veroja maksamaan. Jos kuitenkin kolmasosa abiturienteista on epätietoinen siitä, mihin ammattiin haluaa, kannattaako ylioppilaiden sisäänpääsyä yliopistoon helpottaa? Opinto-ohjauksen määrää tulisi ainakin vastaavasti lisätä ja sen toimivuutta tarkkailla.

Tämän tutkimuksen tutkimustuloksista voisi olla käytännössä hyötyä lukion opinto-ohjauksessa siltä osin, että opinto-ohjaajat voisivat paremmin tiedostaa, mitkä tekijät voivat mahdollisesti vaikuttaa nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin ja valintoihin. Erityisesti sukupuolistereotyyppien purkamiseen tulisi käytännön ohjaustyössä kiinnittää huomiota. Ohjausalalla työskentelevien tulisi ottaa huomioon myös se, että nuorten omat haaveet ja toiveet eivät aina toteudu nuorista riippumattomista ulkoisista tekijöistä

johtuen. Realistisilta vaikuttavakaan suunnitelmat eivät välttämättä toteudu tai jonkun liian korkeilta vaikuttavat suunnitelmat voivatkin toteutua. Myös tulos siitä, miten hyödyllisenä ja hyvänä nuoret kokevat ohjauksen on opinto-ohjaajille tärkeä tieto.

Jatkotutkimusaiheita koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin liittyen voisi olla ainakin pidempiaikainen seurantatutkimus nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmista: todellisesta koulutukseen hakeutumisesta ja koulutukseen pääsemisestä. Uranvalinnan toteutumista olisi myös mielenkiintoista tutkia - eli seurata suunnitelmien toteutumista ja mahdollista muuttumista käytännössä. Olisi myös kiinnostavaa seurata sitä, miten eri tekijät vaikuttavat eri vaiheissa - ovatko eri tekijät ratkaisevia päätöksiin yhteydessä olevia tekijöitä suunnittelu- kuin hakuvaiheessa, ja mikä taas on eniten yhteydessä itse sijoittumiseen ja uranvalintaan?

Nuorten koulutus- ja uranvalintasuunnitelmat liittyvät hyvin läheisesti siihen, millainen tausta heillä on: miten he menestyvät koulussa, millaisesta perheestä he tulevat ja kumpaa sukupuolta he ovat. Kaikki ei kuitenkaan ole vielä määritetty näiden taustatekijöiden perusteella, sillä nuoren omat kiinnostukset ja kyvyt ratkaisevat kuitenkin sen, mihin nuori suuntautuu. Kuten edellä on todettu, koulutus- ja uranvalintasuunnitelmia tehdään omista lähtökohdista käsin omiin tavoitteisiin pyrkien. Rationaalinen valinta on ainakin nuorten mukaan heidän koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiansa takana: suurin osa oli valinnut lukiokoulutuksen oman halunsa perusteella aiemman suunnitelman mukaan, ja suuri osa nuorista perusteli uranvalintasuunnitelmiaan kiinnostuneisuudella. Suunnitelmien ja taustatekijöiden välinen tarkastelu kuitenkin osoitti, että myös muut tekijät kuin oma kiinnostus olivat yhteydessä koulutus- ja uranvalintasuunnitelmiin. Sukupuoli luo oman kehyksensä valinnoille, samaten koulumenestys ja myös vanhempien sosiaalinen asema on yhteydessä nuoren suunnitelmiin. Jokainen on kuitenkin loppujen lopuksi yksilö - nuori tekee omat ratkaisunsa myös koulutus- ja uranvalintaan liittyen, vaikka lähtökohdat olisivatkin niille epäsuotuisat.

LÄHTEET

- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Porvoo: WSOY.
- Buchmann, M. 1989. The script of life in modern society: entry to society in a changing world. Chicago: The University of Chicago Press.
- Coleman, J. S. 1990. Equality and achievement in education. Social Inequality Series. London: Westview Press.
- Elster, J. 1986. Introduction. Teoksessa J. Elster (toim.) Rational choice. Readings in social and political theory. Oxford: Basil Blackwell, 1 - 33.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Furlong, A., Kasurinen, H., Biggart, A. & Sinisalo, P. 1998. The educational and occupational aspirations of young people in Scotland and Finland. *Young* 6 (4), 2 - 21.
- Gambetta, D. 1984. Decision mechanisms: educational choices in Italy. *Social Science Information* 23 (2), 275 - 324.
- Geldard, K. & Geldard, D. 1999. Counselling adolescents. The pro-active approach. London: Sage.
- Hautamäki, A. 2001. Suomi muutosten edellä: raportti Suomen haasteista. Helsinki: Sitra.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. 6., uudistettu laitos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Heikkilä, T. 1998. Tilastollinen tutkimus. 2., uudistettu painos. Helsinki: Edita.
- Hodkinson, P. & Sparkes, A. C. 1997. Careership: a sociological theory of career decision making. *British Journal of Sociology of Education*, 18 (1), 29 - 44.
- Hoikkala, T. & Roos, J. P. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 9 - 31.
- Houtsonen, J. 2000. Identiteetin rakentuminen koulun symbolisessa järjestyksessä. Teoksessa J. Houtsonen, J. Kauppila & K. Komonen (toim.) Koulutus, elämäkulku ja identiteetti. Kasvatussosiologia avauksia suomalaisten oppimiseen. Joensuun yliopisto. Sosiologian laitoksen julkaisuja 3, 7 - 49.
- Jalkanen, H. 1988. Ylioppilaan oma päätöksenteko jatko-opintoihin valikoitumisen prosessissa. Teoksessa M. V. Volanen & H. Jalkanen (toim.) Koulutuksen kuninkaat ja kulkurit. Lukio, ylioppilaat ja nuorisosteet

- koulutus. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 24, 51 - 74.
- Julkunen, R. 2000. Työelämänpolitiikka. Teoksessa T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhaten vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 218 - 237.
- Julkunen, R. 2003. Työelämä ohjauksen ympäristönä. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 57 - 72.
- Juutilainen, P. -K. 2003. Sukupuoliherkkyys ohjauksessa. Teoksessa M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) Näkymätöntä näkyväksi. Elämänselitys, työura ja sukupuolitietoinen ohjaus -projektin ydinteemoja. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita N:o 87, 86 - 101.
- Järvinen, T. 1998. The family, culture and educational choices. *Young* 6 (2), 2 - 14.
- Järvinen, T. 1999. Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina. Turun yliopiston julkaisuja sarja C, osa 150.
- Kela. 2004. Työmarkkinatuki. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://193.209.217.5/in/internet/Suomi.nsf/NET/200701124346EH?openDocument>](http://www.muodossa.com/URL:http://193.209.217.5/in/internet/Suomi.nsf/NET/200701124346EH?openDocument). Vierailtu 7.1.2004.
- Kasurinen, H. 1999. Personal future orientation: Plans, attitudes and control beliefs of adolescents living in Joensuu, Finland and Petrozavodsk, Russia in 1990's. Joensuun yliopisto. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 53.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1995. Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus.
- Korhonen, P. -K. 1998. Sukupuoli, elämänselitys ja ohjaus. Sukupuolisensitiivisen ohjauksen opetussuunnitelman kehittämistyön teoreettiset ja pedagogiset perusteet. Helsingin yliopisto. Vantaan täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 14.
- Korhonen, S. 1997. Pitäisi maalata itselleen elämä... Peruskoulunsa päättävien nuorten koulutukseen suuntautumisen ja työelämän tarpeiden kohtaaminen Kajaanissa. REDEC Kajaani, Working Papers 5. Kajaani: Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus.
- Koulutusluokitus 2002. 2002. Helsinki: Tilastokeskus.
- Krumboltz, J. D. 1981. A social learning theory of career selection. Teoksessa D. H. Montross & C. J. Shinkman (toim.) Career development in the 1980s. Theory and practice. Springfield: Thomas Books, 43-66.
- Kuusinen, J. 1986. Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Kasvatus* 17 (3), 192 - 197.

- Lairio, M. & Puukari, S. (toim.) 2001. Muutoksista mahdollisuuksiin. Ohjauksen uutta identiteettiä etsimässä. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Lairio, M., Puukari, S. & Nissilä, P. 2001. Yhteiskunnalliset kehityslinjat ja opinto-ohjaus. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Muutoksista mahdollisuuksiin. Ohjauksen uutta identiteettiä etsimässä. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 69 - 90.
- Lampinen, O. 1998. Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. Tampere: Gaudeamus.
- Lehikoinen, A., Saarniaho, R. & Suikkanen, A. 2002. Oppimisella osallisuutta - vastauksia työn murrokseen. Helsinki: Sitra.
- Lerkkanen, J. 2002. Koulutus- ja uravalinnan ongelmat. Koulutus- ja uravalinnan tavoitteen saavuttamista haittaavat ajatukset sekä niiden yhteys ammattikorkeakouluopintojen etenemiseen ja opiskelijoiden ohjaustarpeeseen. Väitöskirja. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 14.
- Mitchell, L. K. & Krumboltz, J. D. 1984. Social learning approach to career decision making: Krumboltz's theory. Teoksessa D. Brown & L. Brooks (toim.) Career choice and development. Applying contemporary theories to practice. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 235-280.
- Mehtäläinen, J. 2001. Joustavat koulutusväylät ja uranvalinta. Osaraportti I: Koulutusväylän valinta ja ensimmäinen lukuvuosi toisella asteella. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A12: 2001.
- Niemi-Väkeväinen, L. 1998. Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Kouluttautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemana. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 140.
- Nummenmaa, A. R. 1992. Toisen sukupuolen ammatti nuoren koulutusvalintana. Työpoliittinen tutkimus Nro 31. Helsinki: Työministeriö.
- Nummenmaa, A. R. 1996. Koulutus, sukupuoli ja elämäntilanne. Nuoruudesta aikuisuuteen yhteiskunnallisessa muutoksessa. Työpoliittinen tutkimus Nro 149. Helsinki: Työministeriö.
- Nummenmaa, A. R. & Kasurinen, H. 1995. Ammatti, sukupuoli ja elämäntilanteen muotoutuminen. Kasvatus 26 (2), 128 - 139.
- Nummenmaa, T., Konttinen, R., Kuusinen, J. & Leskinen, E. 1996. Tutkimusaineiston analyysi. Porvoo: WSOY.
- Numminen, U., Jankko, T., Lyra-Kantz, A., Nyholm, N., Siniharju, M. & Svedlin, R. 2002. Ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi peruskoulussa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koulutuksen siirtymävaiheissa. Arviointi 8/2002. Helsinki: Opetushallitus.

- Nurmi, J. 1998. Keiden koulutusväylät? Laveneva korkeakoulutus ja valikoituminen. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportti 43.
- Opetushallitus. 2003. Koulutusjärjestelmä. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1;438;4171>>. Vierailtu 21.12.2003.
- Peavy, R. V. 1999. Sosiodynaaminen ohjaus. Konstruktivistinen näkökulma 21. vuosisadan ohjaustyöhön. Suom. P. Auvinen. Helsinki: Työministeriö.
- Puhakka, H. 1997. Sukupuoli, pystyvyysodotukset ja ammatillinen suuntautuminen. Kasvatus 28 (2), 166 - 179.
- Puhakka, H. 2003. Koulutus, työelämä ja sukupuoli. Teoksessa M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) Näkymätöntä näkyväksi. Elämäkulku, työura ja sukupuolitietoinen ohjaus -projektin ydinteemoja. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita N:o 87, 20 - 42.
- Pänkäläinen, K. 2002. Nuoruusiän muutokset koulun haasteena. Luento Jyväskylän yliopistossa 4.11.2002.
- Räsänen, L. 1996. Sukupuolijakojen purkaminen. Teoksessa M. Kinnunen & P. Korvajärvi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 171 - 189.
- Savolainen, H. 2001. Explaining mechanisms of educational career choice. A follow-up study of the educational career choices of a group of youths that finished compulsory education in 1990. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisuja N:o 69.
- Tilastokeskus. 2003. Naiset ja miehet numeroina, Koulutus. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/tasaarvo_koulutus.html>. Muokattu 12.6.2003.
- Tilastokeskus. 2003. Naiset ja miehet numeroina, Työelämä. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/tasaarvo_tyo.html>. Muokattu 27.6.2003.
- Tilastokeskus. 2004. Oppilaitostilastot. Väestön koulutusrakenne. Saatavilla www-muodossa: <URL:http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/oppilaitostilastot_koulutusrakenne.html>. Vierailtu 27.1.2004.
- Volanen, M. V. & Mäkinen, R. 1997. Eriarvoisuutta kaikille? Teoksessa R. Raivola, P. Valtonen & M. Vuorensyrjä (toim.) Koulutus, yhteiskunta ja menestys. Suomen Akatemian Koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Suomen Akatemian julkaisuja 7/97. Helsinki: Edita, 236 - 255.
- Vuorinen, J. 1999. Ajan raju riento - ohjaus turbulentissa ympäristössä. Teoksessa J. Vuorinen (toim.) Näköpiirissä valoa: ohjauksen haasteita

uudella vuosituhaannella. Pirkanmaan opinto-ohjaajat ry. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 11 - 32.

- Vuorinen, P. & Valkonen, S. 2003. Ammattikorkeakouluun vai yliopistoon? Korkeakoulutukseen hakeutumisen orientaatiot. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimusselosteita 18.
- Vuorinen, R. & Välijärvi, J. 1994. Itsenäisiin valintoihin ohjaaminen. Nuorten avoimet koulutusmahdollisuudet ja opettajan roolin muuttuminen. Opetus ja kasvatus -sarja. Helsinki: Painatuskeskus.
- Vähämöttönen, T. 1998. Reframing career counselling in terms of counsellor-client negotiations. An interpretive study of career counselling concepts and practice. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 34.
- Waters, M. 1995. Globalization. Lontoo: Routledge.

LIITE 1. Kyselylomake

Jyväskylä 21.8.2003

Hei!

Opiskelen Jyväskylän yliopistossa kasvatustiedettä ja valmistun ensi keväänä opinto-ohjaajaksi. Teen parhaillaan pro gradu -työtäni lukiolaisten koulutusvalinnoista, joihin tämä kyselylomakekin siis liittyy. Ohessa olevan kyselylomakkeen tarkoituksena on auttaa sinua pohtimaan kriittisesti koulutusvalintojasi ja urasuunnitelmiasi. Kyselyn tarkoituksena on myös toimia lukion opinto-ohjauksen kehittämisen välineenä. Tämän kyselylomakkeen avulla saatuja tietoja tullaan käyttämään pro gradu -työni aineistona. Kirjoittaessani raporttia käsittelen aineistoa siten, että vastaajien henkilöllisyys ei käy siitä mitenkään ilmi.

Terveisin Henna Teikari

A. Yleisiä taustakysymyksiä

1. Sukupuoli: tyttö poika
2. Ikä: _____
3. Oppilaitos, jossa opiskelet tällä hetkellä: _____
4. Ryhmä: _____
5. Keskiarvosi peruskoulun päättötodistuksessa: _____
6. Äitisi koulutus: peruskoulu/kansakoulu keskikoulu lukio
ammattikoulu opisto korkeakoulu en tiedä
7. Äitisi ammatti (tällä hetkellä): _____
8. Isäsi koulutus: peruskoulu/kansakoulu keskikoulu lukio
ammattikoulu opisto korkeakoulu en tiedä
9. Isäsi ammatti (tällä hetkellä): _____

B. Lukiovalintaasi liittyviä kysymyksiä

10. Seuraavassa on esitetty joitakin väittämiä, jotka liittyvät lukiovalintaasi. Mieti, millaista oli tehdä valintapäätös lukio-opiskelusta peruskoulun päättyessä ja valitse omalta osaltasi paras mahdollinen vaihtoehto jokaisen väittämän kohdalla. Laita rasti itsellesi parhaiten sopivan vaihtoehdon ruutuun.

Väittäjä	Täysin samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	En osaa sanoa	Osittain eri mieltä	Täysin eri mieltä
a) Olen valinnut lukiokoulutuksen tarkoituksella aiempien suunnitelmieni mukaisesti.					
b) Valitessani lukiokoulutusta oletin, että lukio on itselleni paras mahdollinen opiskelupaikka peruskoulun jälkeen.					
c) Päätökseeni valita lukio-opiskelu on vaikuttanut paljon uskomukseni koulutuksista ja ammattialoista.					
d) Olen valinnut koulutuksen (lukio), jonka uskon olevan itselleni sopivin.					

Väittäjä	Täysin samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	En osaa sanoa	Osittain eri mieltä	Täysin eri mieltä
e) Olen valinnut sellaisen koulutuksen (lukio), jota halusin eniten.					
f) Minusta riippumattomat tekijät (esim. vanhemmat) ovat vaikuttaneet siihen, että valitsin lukio-opiskelun.					
g) Valitsin lukiokoulutuksen, koska halusin lisää miettimisaikaa peruskoulun jälkeen.					
h) Valitsin lukiokoulutuksen, koska pärjäsinkin peruskoulussa hyvin.					

11. Oliko peruskoulun jälkeisen opiskelupaikan valinta mielestäsi helppo tehdä? Perustelee. _____

C. Tulevaan koulutus- ja ammatinvalintaan liittyviä kysymyksiä

12. Oletko päättänyt, mihin kouluun/koulutukseen aiot hakea lukion jälkeen? kyllä melko varmasti en

13. Mitä eri vaihtoehtoja sinulla on lukion jälkeiselle ajalle? Minne kouluihin aiot hakea, harkitsetko kenties välivuotta ulkomailla tms.?

14. Kun pohdit lukion jälkeistä koulutusvalintaa, mitkä tekijät määrittävät valintaasi? Merkitse numeroin, 1=määrittää eniten, 2=määrittää toiseksi eniten jne. Valitse vähintään kolme tärkeintä, voit valita myös useampia vaihtoehtoja.

Esimerkkinä lukiolainen X on päättänyt hakea Jyväskylän yliopistoon liikuntatieteelliseen tiedekuntaan, koska hän haluaa liikunnanopettajaksi. Tässä määrittävänä tekijänä on ammatti, sillä liikunnanopettajaksi ei voi valmistua muualta Suomessa.

koulutusaste (esim. haluat yliopistoon/yliopistotutkinnon)

paikkakunta (esim. haluat asumaan Helsinkiin/pois Jyväskylästä)

- oppilaitos (esim. haluat taideteolliseen korkeakouluun)
- suuntaus tai koulutus (esim. haluat opiskella media-alaa)
- ammatti (esim. haluat lääkäriksi)
- muu määrittävä tekijä, mikä? _____
15. Onko lukion jälkeinen koulutusvalinta mielestäsi vaikea tehdä? kyllä ei Miksi/miksi ei? _____
16. Haluaisitko päästä heti lukion suorittuasi opiskelemaan? kyllä ei Miksi/miksi et? _____

17. Vaikuttaako lukion suorittaminen mielestäsi jollain lailla jatkokoulutusmahdollisuuksiisi? kyllä ei Jos vastasit kyllä, niin miten? _____

18. Mikä on toiveammattisi tai -alasi? _____
19. Miten todennäköistä mielestäsi on asteikolla 1-5 (1=todella epätodennäköistä, 5=todennäköistä), että päädyt tuohon edellä mainitsemaasi toiveammattiisi? _____
20. Miten aiot päästä tavoittelemaasi ammattiin tai alalle?

21. Miksi olet päätenyt harkitsemaan kyseistä ammattia tai alaa?

22. Mitä eri ammatteja olet harkinnut (edellä mahdollisesti mainitsemasi toiveammatin lisäksi)? _____

23. Kuka tai mikä taho sinua on auttanut sopivan ammatin löytämisessä? Merkitse numeroin, 1=vaikuttanut eniten, 2=vaikuttanut toiseksi eniten jne. Ei tarvitse valita mitään, jos vaihtoehdoista mikään ei mielestäsi ole vaikuttanut.

- a) opinto-ohjaaja
- b) ystävät tai tuttavat
- c) eri aineiden opettajat
- d) omat sisaret / veljet tai muut sukulaiset
- e) vanhemmat
- f) joku muu , kuka/mikä? _____

24. Oletko valmis opiskelemaan itsellesi monta ammattia elämäsi aikana? kyllä en

25. Arvioi (1=todella vähän, 5=todella paljon), miten paljon seuraavat tekijät vaikuttavat ammatinvalintaasi:

- a) palkka _____
- b) mahdollisuus matkustaa _____
- c) ammatin arvostus _____
- d) mielenkiintoinen työ _____
- e) hyvät etenemismahdollisuudet _____
- f) työpaikan varmuus _____
- g) muu, mikä? _____

26. Miten tärkeinä (1=ei yhtään, 5=todella tärkeä) pidät seuraavia tekijöitä tulevaisuudessasi?

- a) työ _____
- b) perhe _____
- c) ystävät _____
- d) harrastukset _____
- e) muu, mikä? _____

27. Vaikuttaako lukion suorittaminen mielestäsi tulevaisuuteesi? kyllä ei Jos vastasit kyllä, niin miten? _____

28. Jos voisit valita täysin vapaasti tulevan ammattisi, minkä ammatin valitsisit? _____

Miksi? _____

29. Laita seuraavat ammatit järjestykseen (1-9, 1=kiinnostavin jne.) niiden kiinnostavuuden perusteella. Perustele vastauksesi.

peruskoulunopettaja _____
 kokki _____
 insinööri _____
 poliisi _____
 fysioterapeutti _____
 lakimies _____
 lääkäri _____

30. Arvioi (1=ei yhtään, 5=todella kiinnostava) kuinka kiinnostavaksi koet toimimisen
- yrittäjänä ____
 - kokopäiväisessä palkkatyössä ____
 - osa-aikatyössä ____
 - vapaaehtoistyössä ____
 - kansainvälisissä tehtävissä ____
 - kehitysyhteistyössä ____
 - muussa, missä? _____
31. Miten todennäköisenä pidät (1=erittäin epätodennäköistä, 5=erittäin todennäköistä), että tulet tulevaisuudessa toimimaan
- kokopäiväisessä pysyvässä työsuhteessa ____
 - osa-aikatyössä ____
 - vaihtuvissa projekteissa ____

D. Ohjausta koskevia kysymyksiä

32. Saitko peruskoulussa mielestäsi tarpeeksi tietoa toisen asteen (lukiot, ammattioppilaitokset) oppilaitoksista? _____
33. Keneltä olet saanut ohjausta oppilaitoksesi? _____
34. Mistä muualta olet saanut ohjausta kuin oppilaitoksestasi? _____

35. Arvioi lukiossa saamaasi opinto-ohjausta asteikolla 1-5, jossa 1 on todella huono ja 5 todella hyvä. Perustele vastaustasi. _____

36. Miten paljon saamasi ohjaus on vaikuttanut koulutus- ja uravalintoihisi (asteikolla 1-5)? ____
37. Miten paljon saamasi ohjaus on vaikuttanut hakuaikeisiisi (asteikolla 1-5)? _____

38. Millaista ohjausta tarvitsisit tällä hetkellä? _____

39. Miten lukion opinto-ohjausta voitaisiin mielestäsi kehittää? _____

Suuri kiitos vastauksistasi ja vaivannäöstäsi! Tsemppiä koulutyöhösi ja tulevaisuuteesi!